

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA TUHR KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN
Ahmet BULUT

ELAZIĞ – 2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA TUHR KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN

Ahmet BULUT

Jürimiz, .../.../20... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'an'da Tuhr Kavramı

Ahmet BULUT

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Elazığ – 2011, Sayfa: IX+90

Her şeyin özü olan temizliği ifade eden “tuhr” kavramı, sözlükte; temiz ve arı olmak, kadının adeti kesilmek, bir şeyi arıtmak, temizlemek, dezenfekte etmek, temizlenmek, yıkanmak, günahlardan, çirkinliklerden ve yerilen tüm hal ve hareketlerden sakınmak, tövbe vs. malî ve bedenî ibadetlerle nefsi günahlardan temizlemektir.

Fıkıhta temizlik, ibadet etmeye engel durumların kalkması veya giderilmesi diye tanımlanırken; itikatta temizlik, kişinin inancını her türlü şirk, küfür, riya gibi imana munakız durumlardan arındırmasıdır. Ahlakta temizlik ise, kişinin kalbini ve niyetini masivadan temizleyip, ihlusa bürünüp ahlakını güzelleştirmesidir.

“Tuhr” kavramının Kur'an'daki kullanımları, maddî, manevî ve hükmî temizlik türlerinin hepsini kapsamaktadır. Maddî temizlik, beden ve elbisenin, mekânın, havanın ve suyun her türlü maddî kirlilikten temizlenmesidir. Manevî temizlik, itikadın, kalbin, niyetin ve ahlakın her türlü şirk ve günah kirlerinden arındırılmasıdır. Hükmî temizlik ise, namaz ve tavaf gibi ibadetlerde istenen abdest ve gusül temizliğidir.

Kur'an'ın bizden istediği, her yönüyle temizliği kuşanıp temiz birey, temiz toplum, temiz çevre olgusunu hayata geçirmek ve selim fitratı muhafaza etmektir.

Anahtar Kelimeler: Tuhr, temizlik, maddî, manevî, hükmî, psikolojik.

III

ABSTRACT

Master Thesis

The Concept of *tuhr* [cleanliness] in the Koran

Ahmet BULUT

The University of Fırat

The Institute of Social Sciences

The Department of Basic Islamic Sciences

Elazığ–2011; Page: IX+90

The concept of *tuhr*, which denotes cleanliness, the essence of everything, literally means: to be clean and pure; to recover from menstruation; to purify, clean, and disinfect something; to get cleaned, washed; to avoid all sins and bad things, and all the situations and behaviors, to repent, to get cleansed by performing financial and bodily services.

While in Islamic jurisprudence cleanliness is defined as removing the situations that legally prevent the performance of religious services, in Islamic creed it is defined as purging one's belief from qualities that contradict belief, such as *şirk* (associating other deities with God), *kufr* (blasphemy), and *riya* (pharisaism). In ethics, it denotes one's cleaning one's heart and intention from all things other than God, practicing sincerity and embellishing one's morality.

The uses of the concept of “*tuhr*” in Koran comprise all three kinds of physical, spiritual and legal/nominal cleanliness. Physical cleanliness is purification of the body, the attire, the space, the weather, and water from all kinds of physical dirt and filth. Spiritual cleanliness is the purification of the creed, the heart, the intention and the morality from the dirt of all kinds of *şirk* and sin. Legal/nominal cleanliness, on the other hand, refers to the ritual purity –such as ablution and bodily ablution- required for performance of such services as prayer and *tavaf*.

IV

What Koran demands from us is to be equipped with cleanliness in all its senses and to realize the ideal of clean individual, clean society, and clean environment, and thus to preserve the uncorrupted human nature.

Key Words: Tuhr, Cleanliness, physical, spiritual, legal/nominal.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	1

BİRİNCİ BÖLÜM**1.“TUHR” KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ**

1.1. “TUHR” Kavramının Etimolojisi	3
1.1.1. Morfolojik Tahlili	3
1.1.2. Lügavî Anlam	3
1.1.3. İlgili Kavramlar	5
1.1.3.1. Eş Anımlı ve Yakın Anımlı Kavramlar.....	5
1.1.3.2. Tuhr Kavramının Zıt Anımlıları	9
1.2. Fıkıh, Ahlak ve İtikatta Temizlik	11
1.2.1. Fıkıhta Temizlik	12
1.2.2. Ahlakta Temizlik	12
1.2.3. İtikatta Temizlik	13
1.3. Kur’an’da Tuhr.....	14
1.4. Tuhr’un Unsurları.....	17
1.4.1. Maddî Olanlar	17
1.4.1.1. Su	17
1.4.1.2. Toprak	19
1.4.1.3. Ateş	21
1.4.1.4. Tabaklama Aleti.....	21
1.4.1.5. Güneş ve Hava	21
1.4.2. Manevî Olanlar	21
1.4.2.1. Zekât	22

1.4.2.2. Tevbe	23
1.4.2.3. İhlâs.....	25
1.4.2.4. İyilikler.....	26
1.4.2.5. Sabır	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. TUHR'UN TÜRLERİ VE KUR'AN'DA Kİ ŞAHİS VE NESNE İLİŞKİSİ

2.1. Tuhr'un Türleri.....	30
2.1.1. Maddî Temizlik	30
2.1.1.1. Kişisel Temizlik.....	31
2.1.1.1.1. Elbise Temizliği	31
2.1.1.1.2. El Yıkama.....	33
2.1.1.1.3. Ağız Temizliği	34
2.1.1.1.4. Burun Temizliği	34
2.1.1.1.5. Vücut Temizliği	34
2.1.1.1.6. Tırnak Temizliği.....	35
2.1.1.1.7. Perine Ve Koltuk Altı Temizliği	35
2.1.1.1.8. Saçlar ve bakımı	35
2.1.1.1.9. Yiyecek Temizliği.....	36
2.1.1.1.10. Sünnet Olmak.....	36
2.1.1.2. Çevre Temizliği	37
2.1.1.2.1. Mekân Temizliği	37
2.1.1.2.2. Hava Temizliği.....	39
2.1.1.2.3. Suların Temizliği.....	41
2.1.2. Hükmî (İbadet Amaçlı) Temizlik:	42
2.1.2.1. Abdest	43
2.1.2.1.1. Abdestin Türleri	46
2.1.2.1.2. Ayakların Yıkanması Veya Meshi İlgili İhtilaflar	47
2.1.2.2. Gusül.....	49
2.1.2.2.1. Guslü Gerektiren Haller	49
2.1.2.2.2. Cünüp hayız ve lohusa halindeki için haram olan şeyler.....	50
2.1.2.3. Teyemmüm	52

VII

2.1.3. Manevî Temizlik	52
2.1.3.1. Kalp Temizliği	53
2.1.3.2. Niyet Temizliği	56
2.1.3.3. Ahlak Temizliği	57
2.2. Tuhr ile Nitelenenler	59
2.2.1. Hz. Meryem	59
2.2.2. Hz. İsa	60
2.2.3. Eşler	61
2.2.4. Kitaba Dokunabilenler	61
2.2.5. Sahifeler	66
2.2.6. İçecekler	67
2.3. Allah'ın Temizlemek İstedikleri	67
2.3.1. Ehl-i Beyt	68
2.3.1.1. Ehl-i Beyt Kavramı Hakkında Genel Bilgi	69
2.3.1.1.1. Şii Yaklaşım	70
2.3.1.1.2. Ehl-i Sünnetin Yaklaşımı	71
2.3.1.2. Ehl-i Beyt'in Temizliği	73
2.3.2. Bedir Ehli	74
2.3.3. Tüm Mü'minler	75
2.4. Temizliğin Psikolojik Etkileri	75
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ	90

VIII

ÖNSÖZ

Kur'an'ın ana hedefi, insanları fitratlarına uygun hale getirmektir. İnsanoğlu tertemiz bir fitratla dünyaya gelir. Ancak sonradan içinde bulunduğu toplumun değer yargıları, aldığı yanlış eğitim, verilen telkinler onu yavaş yavaş fitratından uzaklaştırır. Hiç kötülük düşünmeyen kişinin kalbinde kin, nefret, haset, düşmanlık gibi duygular yer almaya başlar. Kadirşinas ve samimi olan fitrattan saparak; nankör, riyakâr ve menfaatçi bir eğilim göstermeye başlar. Bencilleşerek, başkasının iyiliğini kıskanarak, etrafına zarar vererek, tertemiz güzel ahlaktan uzaklaşır. Bulduğu çevreyi, mekânı, suyu ve havayı kirleterek hem kendisine hem de bulunduğu ortama ve o ortamda yaşayanlara zarar vermeye başlar. Kişisel temizliğini ihmal ederek çeşitli rahatsızlıklara ve hastalıklara sebep olur.

Bu çalışmamızda Kur'an'ın bu gibi olumsuzluklara karşı önerdiği maddî ve manevî temizliği incelemeye çalıştık.

Temizlik imanın yarısıdır, zira birçok ibadet, maddî temizlik olmadan geçerli olmadığı gibi, riya ve gösterişten, şirk ve küfürden temiz olmadıkça da hiç bir ibadetin kadri kıymeti olmaz. Biz de bu araştırmamızda imanın yarısı mesabesindeki temizliğin çeşitli türlerini kapsayan “tuhr” kavramını ele aldık.

Çalışmamızda, temizlik dendiğinde ne anlaşılması gerektiği, İslam'da asıl önemli olan temizliğin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda İslam'ın ana kaynaklarından İslam'ın bakış açısı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Temizlik oldukça geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan fitri temizlik diyebileceğimiz maddî temizlik; diğer yandan ibadetlerin ön şartı olan hükmî temizlik ve yine ibadetlerin, muamelatın, itikadın özü olan manevî temizlik. İslam'da temizlik dendiğinde bu her üç anlamdaki temizlik kastedilir. Yani İslam belli bir alandaki temizliği önemseyip diğer temizlik türlerini ihmal etmemektedir.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş'te konunun önemi ve çalışmanın metodu üzerinde durulmaktadır.

İlk bölümde genel temizlik anlamı üzerinde durulmaktadır. Genel temizlik mefhumu bölümünde, “tuhr”un morfolojik tahlili, lügavî anlamı, temizlik anlamını ifade eden eş anlamlı ve yakın anlamlı kavramları, zıt anlamlı kavramları ve temizliğin farklı alanlardaki ıstılahi anlamları verilecektir.

IX

İkinci bölümde ise, “Kur’an’da temizlik” ana başlığı altında maddî, manevî ve hükmi temizlik, temizliğin unsurları, temizliğin çeşitleri, Kur’an’da temiz olarak nitelenen nesnelere ve kişiler, temizliğin psikolojik etkileri incelenecektir.

Sonuç kısmında ise araştırmada ulaşılan sonuçların değerlendirilmesi ve özeti yer alacaktır.

Bu çalışmamızda öneri ve görüşlerinden istifade ettiğim, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Gıyasettin Arslan’a teşekkürü bir borç bilirim. Tezin çeşitli aşamalarında desteklerini gördüğüm, Muhammed Ensar’a, Ahmet Kaylı’ya ve M. Nur Akdoğan’a teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2011

Ahmet BULUT

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışmamızın temel amacı temiz birey, temiz toplum idealine İslam'ın bakış açısını inceleyip Kur'an'ın istediği model temiz toplum hedefini kavramak ve bu toplumun oluşması için asgari katkıda bulunabilmektir. Temiz birey ve temiz toplum Kur'an'ın ana hedeflerinden biridir. Daha ilk nazil olan ayetlerde Yüce Allah: “*Ey elbisesine bürünüp sarınan (peygamber)! Kalk ve uyar! Sadece Rabb'ini Yücelt. Elbiseni temiz tut. Pislikten (günahlardan) kaçın.*”¹ buyurarak hem maddî hem de mânevî temizliği, daha risaletin bidayetinde Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara emretmiştir. Kur'an'ın iyi anlaşılabilmesi için Kur'an kavramlarının çok iyi bilinmesi ve bu kavramlara yüklenen mânâların doğru bir şekilde anlaşılması gerekir. Aksi takdirde bu durum, insanları kavram kargaşasına götürdüğü gibi “doğru yoldan” sapmalara da neden olur. Cümledeki temel kavramlar iyi anlaşılırsa, o cümle ile ifade edilen mânânın anlaşılması kolaylaşır. Dolayısıyla kavramlar, bir konunun anlatılmasında yahut anlaşılmasında önemli rol oynayan anahtar mahiyetinde kelimelerdir. Bu nedenle öncelikli olarak Kur'an'ın bir bütün olarak öngördüğü maddî ve mânevî temizliğin kavram tahlilini yapacağız. Ardından değişik kaynak tefsirlerden ve hadis kitaplarından, alanda yazılmış eserlerden, onun mahiyetini ve nevilerini, esrarını ve hikmetini araştırıp, temizliğin bir kavram haritasını oluşturup, İslam'da zahirî ve bâtinî temizliğin ayrılmaz bir bütün olduklarını belirten ayet, hadis ve yorumları derleyip genel bir değerlendirmede bulunacağız.

II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Mevcut araştırmanın hazırlanmasında temel yol, öncelikle kavramın semantik tahlili ve literatür taraması olacaktır. Bu amaçla Konuyla ilgili olduğu düşünülen kelime ve kavramlarda; Firuzabadî'nin *el-Kamûsu'l-Muhit*'i, İbn Manzur'un *Lisânu'l-Arab*'i, Muhammed b. Ebubekr'in *Muhtaru's-Sihâh*'ı ve Rağıb el-İsfahani'nin *Mufredâtu fî Ğarîbi'l-Kur'ân*'ı gibi temel kaynak niteliğindeki mu'cem ve lügatlere müracaat edilmiştir.

Konunun işlenmesinde ise; Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, Cassâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'i, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'i, Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*'i,

¹ Müddessir, 1-5.

Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Beydâvî'nin, *Envâru't-Tenzîl*'i, Neseî'nin *Medâriku't-Tenzîl*'i, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, -Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'i, Alusî'nin *Ruhu'l-Me'ânî*'si, İbrahim Hakî'nin *Ruhu'l-Beyan*'ı, Elmalılı'nın *Hak Dîni Kur'ân Dili* gibi tefsîrleri esas olmak üzere mümkün olduğunca fazla tefsîrlerden faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra kavramın ıstilahî manasının anlaşılması için ya da ilgili olduğu düşünülen fıkıh ahlak ve hadis kitaplarından da yararlanılmıştır. Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)'nin çalışmamızla ilgili maddeleri gözden geçirilip bunlardan istifade edilmiştir.

İhtilafî meselelerde mukayeseli çalışma yapıp birleştirmenin mümkün olduğu yerlerde görüşlerin birleştirilmesine, mümkün olmadığı yerlerde ise daha isabetli olanın bulunmasına çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.“TUHR” KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

1.1. “TUHR” Kavramının Etimolojisi

1.1.1. Morfolojik Tahlili

kavramı çoğulu olup hem - hem de - fiillerinin masdarı olarak gelir.² Ayrıca bu fiillerin kalıbında da masdarı gelmektedir. Ancak mazi fiilin ayne’l-fiili olan harfinin fethalı gelmesi daha kıyasîdir.³ Bazen masdarı olarak da gelir, - örneğinde olduğu gibi.⁴ İsm-i faili şeklinde gelip, örneğinde görüldüğü gibi müennes (dişil) için geldiğinde ‘ta’i te’nis (dişil alameti olan ‘ta’) ile beraber kullanılabilirdiği gibi kadınlara özgü bir nitelemede ‘ta’sız da kullanılabilir.⁵ Çoğulu kalıbında olup sıfat-ı müşebbehesi çoğulu ise kalıbında, bazen kural dışı olarak şeklinde de gelir.⁶

1.1.2. Lügavî Anlam

“ ” maddî ve manevî kirden temiz olmayı ifade eder. Ayrıca kadının temizlik günlerinin adı, yani hayzın zıt anlamında kullanılır.⁷

- - maddesinden türeyen fiil ve isimler aldıkları mezid harfler ve kalıplarına göre temizliğin farklı manalarını ifade ederler. temiz ve arı olmak, adeti kesilmek anlamına gelirken. uzaklaştırmak anlamına da geliyor. Bu kelimenin böyle bir anlama gelmesinin sebebi; harfinin harfinden bedel olarak gelmesindedir. Zira kelimenin aslı dur. bir şeyi temizlemek, arıtmak, dezenfekte etmek, sterilize etmek anlamlarına gelirken. çocuğunu sünnet ettirme anlamına geliyor.⁸

² İbn Manzur Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu’l-Arab*, Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut trs, IV, 504; Ahmed b. Muhammed el-Feyyumî, *Misbahu’l-Munir, fi Ğaribi’s-Şerhi’l-Kebir*, el-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut trs, II, 379; Muhammed b. Ebubekir er-Razi, *Muhtaru’s-Sihah*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1995, I, 403; Komisyon, *Mu’cemu’l-Arabîyyu’l-Esasi*, Larus, Tunus 1989, 800; Levis Ma’luf, *el-Muncid*, Daru’l-Meşrik, Beyrut 1973, I, 474.

³ Rağîb el-İsfehani, *Müfredatu Ğaribi’l-Kur’an*, Daru’l-Fikr, Dımaşk trs, I, 308.

⁴ Rağîb el-İsfehani, a.g.e., I, 308.

⁵ Feyyumî, a.g.e. II, 379.

⁶ İbn Manzur, a.g.e.,IV, 504.

⁷ Muhammed b. Yakub el-Firuzâbadî, *el-Kamusu’l-Muhit*, Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut 2008, 461; İbn Manzur, a.g.e. IV, 504; Fuyumi, a.g.e. II, 379; Ma’luf, a.g.e. I, 474; Mu’cemu’l-Easî, 800; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, 531.

⁸ İbn Manzur, a.g.e. IV, 504.

kalıbı ise; temizlenmek, yıkanmak, arınmak, günahlardan, çirkinliklerden ve tüm yergilerden sakınmak demektir. kendisi ile temizlik yapılan şey (su, toprak v.b.) demektir. Tıpkı kahvaltıda yenen yemeğe ; sahurda yenen yemeğe de denildiği gibi. “tahûr su” kendisi temiz olduğu gibi, kendisinde temizliğe elverişli olma özelliği de bulunan su demektir. sadece temiz olan ya da hem temiz, hem de temizliğe elverişli olan su anlamındadır.⁹ O halde her tahûr, tahirdir ancak her tahir, tahûr değildir. Buna binaen tahûr olmayan (temizliğe elverişli olmayan) tahir bir su ile abdest alınamaz, gusûl yapılamaz ve necaset giderilemez. Gökten yağın, yerden çıkan veya denizden gelen her su, insanın veya bir canlının müdahalesi sonucu rengi, tadı ve kokusunu değiştirecek bir katkı katılmamışsa tahûrdur. Gül suyu, üzüm suyu tahir olsa da tahûr değildir.¹⁰ Tahûr kalıbının temizliğin mübalağası için kullanıldığını söyleyenler de vardır.¹¹ kötü ahlaktan beri, güzel olan kötü vasıflardan korunan demektir. Had cezasının uygulanması ile yapılan tövbe de günahları temizlediği için tahir olarak adlandırılır.¹² kusurlardan beri demektir.¹³ su ile yapılan temizliğin adıdır. Tatahhur anlamında da kullanılır.¹⁴ kendisiyle abdest alınan, temizlik yapılan kap; içinde temizlik yapılan ev ve temizlik aracı demektir. Ayrıca teşbih yolu ile ilaç ve tedavi için de bu kelime kullanılır.¹⁵

Rağıb el-İsfehanî; temizliği, beden temizliği ve nefis temizliği olmak üzere iki kısma ayırmış ve temizlikle ilgili ayetlerin genelini bu iki manaya hamledip aşağıdaki ayetleri bu çerçevede değerlendirmiştir.

¹⁶ “Suyu veya onun yerini tutan şeyi kullanarak temizlenin.”

¹⁷ “Günahı terk ederek ve düzelmek için çalışarak temizlenenleri sever.”

¹⁸ “Allah temizlenenleri sever,”Buradaki temizlikten nefis temizliğini kast ediyor.

⁹Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1979, III, 428; İbn Manzur, a.g.e. IV, 504; İsfehanî, a.g.e. I, 308; Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 403; Firuzâbadî, a.g.e. 461.

¹⁰ İbn Manzur, a.g.e. IV, 504; Fuyumi, a.g.e. II, 379; İbn Faris, a.g.e. III, 428.

¹¹ Fuyumi, a.g.e. II, 379.

¹² İbn Manzur, a.g.e. IV, 505; Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 403.

¹³ Fuyumi, a.g.e. II, 379.

¹⁴ Fuyumi, a.g.e. II, 379; İbn Manzur, a.g.e. IV, 505.

¹⁵ Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 403; İbn Manzur, a.g.e. IV, 506; Fuyumi, a.g.e. II, 379.

¹⁶ Maide, 5/6.

¹⁷ Bakara, 2/222.

Arapçada nefis ve kalpten kinaye olarak kullanılırken, iffetten kinaye olarak kullanılır.²⁵

3.1.2. - temizlik anlamında kullanılan diğer bir kavramdır. saf, katıksız, arı olan demektir. - - bir şeyi seçerek almak ve arıtmak demektir. temizleme, arıtma, saflaştırma, ayıklama ve tasnif etmektir. - bir şeyin iyisi, seçkini demektir. içinde ilik olan kemik demektir. göz yağı demektir. kum yığını demektir.²⁶

3.1.3. Temizlik anlamında kullanılan diğer bir kavram ise; kelimesidir. Bu kelime temizlik anlamında kullanıldığında, maddî temizlikten ziyade manevî ve ahlakî temizlik ifade eder. bir şeyin saflığı ve arılığı, temizlik, gelişme, bereket ve övgüdür. Bu kelime Kur'an ve hadiste tüm bu manalar için kullanılmıştır. Malın zekâtı, malın temizliği demektir. zengin olan, nakit'i olan demektir. Ayrıca tek'in zıddı çift anlamında kullanılmaktadır.²⁷ Bu kelimenin türevi "tezkiye," sözlükte; temizlemek, arıtmak anlamına gelirken, tasavvufta; nefsi, ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek nefis-i emmare mertebesinde nefis-i mutmainne mertebesine çıkarmak, ruhu manevî kirlilerden temizlemek demektir. Kur'an'da, "*nefsini kirleten hüsrân, nefsinin arıtan da felah bulur.*"²⁸ buyrulmaktadır. Fıkıhta ilminde ise iki anlama gelir; mahkemede tanıklık yapacak kimselerin durumunu öğrenmek için yapılan soruşturma, ölümlerin peşlerinden iyilikleriyle anılması.²⁹

3.1.4. kavramı da tuhr kavramıyla yakın anlam ilişkisi olan kavramlardan biridir. Sözlükte iffetli olmak, kötülükten, haysiyet ve şerefini lekeleyecek, kendisine yakışmayan durumlardan, haramdan uzak durmak, helal ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmaktır. Ayrıca bir şeyin azlığına da delalet eder.³⁰ Ahlakî bir terim olarak, kişiyi bedenî ve maddî hazlara aşırı düşkünlükten koruyan erdem demektir. Kur'an'da iffet kelimesi geçmez ancak aynı kökten gelen isim ve fiiller yer almakta ve iffetli davrananlar övülmektedir.³¹ Bekâr olup da evlenme imkânı bulamayanların Allah'ın lütfu ile yeterli imkânı kavuşuncaya kadar iffetlerini

²⁵ İbn Manzur, a.g.e. IX, 336.

²⁶ Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 688; İbn Manzur, a.g.e. XV, 338; İbn Faris, a.g.e. V, 464.

²⁷ Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 280; İbn Faris, a.g.e. III, 17; İbn Manzur, a.g.e. XIV, 358.

²⁸ Şems, 91/9-10.

²⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay. Ankara 2008, 662.

³⁰ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, Daru'l-Fikr, Dimaşk 1979, IV, 3; Muhammed b. Firuzâbadî, *el-Kamusu'l-Muhit*, 901.

³¹ Bakara, 2/273.

korumaları emredilmektedir.³² Hz. Peygamber, “*ya Rabbi! Senden hidayet, takva ve iffet istiyorum.*”³³ diye dua etmiş, “*Allah, yoksul olmasına rağmen iffetini korumaya çalışan mümin kulunu sever.*”³⁴ buyurmuştur.

İnsanın aşırı zevklerden uzak durmasının iffet sayılabilmesi için bilinçli tercihinin dayanması ve güçlü bir iradi çaba ile gerçekleşmesi gerekir. Buna göre bedensel veya psikolojik bir zafiyetten, korkaklık, bilgisizlik ve acizlikten yahut başka bir engelden dolayı zevklerini terk eden kimse iffetli sayılmaz. Olgun mü’min sayılabilmek için sadece iman edip dinin bazı şekli kuralları yerine getirmek yeterli değildir. İnsanın haya, edep, iffet, zühd ve kanaat gibi ahlakî erdemlerle donanması ve dinin günah saydığı, akl-ı selimin de ayıp ve kötü kabul ettiği tutum ve davranışlardan uzak durması gerekir. Hz. Peygamber’in “*her kim ağzına ve cinsel arzularına hâkim olacağı konusunda bana söz verirse ben de onun cennete girmesine kefil olurum*”.³⁵ hadisi iffet erdeminin önemini ortaya koymaktadır.³⁶

3.1.5. Tuhr kavramıyla yakın anlam ilişkisi olan kelimelerden biri de kelimesidir. Sözlükte istenmeyen ve ayıp olan şeylerden arınma anlamına gelir.

“ben senden beriyim” yani yaptıklarından uzağım. “borcundan kurtuldum,” “borcunu ödedim.” “hastalıktan iyileşti.” Bu örneklerde de görüldüğü gibi istenmeyen vasıflardan uzaklaşma, zimmetindeki bir borçtan veya sağlıkla ilgili istenmeyen bir durumdan kurtulma gibi manevî ve hissî bir arınmışlık ifade ediyor. Yaratma anlamına da geliyor.³⁷ Ayrıca bu kelime şu anlamlara da geliyor.

kamerî ayın ilk gecesi, yani güneşin aydan ayrıldığı gece. ayrılmak.
satın alınan bir cariye için hayız görmeden kendisi ile ilişkide bulunmamaktır, yani rahmi başkasından istibra edilir. Ayrıca bu kelime kalan idrarı tam boşaltmak için de kullanılır.³⁸

Kur’an-ı Kerim’de, suçsuzluk, kurtuluş belgesi³⁹ ve müşriklerle her türlü ilişkiyi kesme, onlardan uzak durma⁴⁰ anlamlarında iki yerde geçmektedir.

³² Nur, 24/33.

³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Kahire trs, I, 389, 439.

³⁴ Muhammed b. Yezid Abdullah el-Kazvini, *Sünen-i İbn-i Mace*, Beyrut trs. Zühd, 5.

³⁵ Muhammed b. İsmail Ebu Abdillah el-Buhari, *el-Camiu’s-Sahihu’l-Muhtasar*, Beyrut 1987, Hudud, 19; Rikak, 23; Muhammed b. İsa Ebu İsa et-Tirmizi, *Sünenü’t-Tirmizi*, Beyrut trs. , Zühd, 61.

³⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 295-296.

³⁷ İbn Faris, a.g.e. I, 236; Razî, *Muhtaru’s-Sihah*, I, 73.

³⁸ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, I, 31; *Firuzâbadî*, a.g.e 31.

³⁹ Kamer, 68/43.

⁴⁰ Tevbe, 9/1.

Dini bir kavram olarak ise; “beraet-i zimmet (beraet-i asliye)”, “beraet gecesi” ve “beraet yemini” ile borçlar hukukunda kullanılan beraet olmak üzere dört anlamda kullanılmaktadır.

Beraet gecesi, şaban ayının 15. gecesi için kullanılan bir tabir olup, halk arasında berat gecesi de denmektedir. Beraet gecesi, müslümanlarca kutsal sayılan, rahmet ve mağfiret gecesi, mü'minlerin dualarının kabul günahlarının af olduğu bir zaman dilimidir. Hz. Peygamber, “*Allah Teala Şaban'ın 15. Gecesi dünya semasına tecelli eder ve Kelb kabilesinin koyunlarının kollarının sayısından daha fazla kişiyi bağışlar.* Hadisin başka bir varyantında ise, “*Şaban'ın ortasında gece ibadet ediniz, gündüz oruç tutunuz. Allah o gece güneş batınca dünya semasına tecelli eder ve fecir doğana kadar, 'Yok mu benden af isteyen affedeyim; yok mu benden rızık isteyen rızık vereyim; yok mu bir müsibete uğrayıp afiyet isteyen ona afiyet vereyim, yok mu şöyle, yok mu böyle!' der*”⁴¹ buyurmuştur.

Beraet yemini, sözünün doğruluğunu kuvvetlendirmek amacıyla, “Eğer yalan söylemişsem İslamdan çıkayım” veya “şöyle yaparsam kâfir olayım” şeklinde yapılan yemindir. Hz. Peygamber bu şekilde yapılan yemini yasaklamış; “*bir kimse İslam'dan uzak olayım diye yemin eder de söylediği yalan olursa, söylediği gibi islam'dan çıkmış olur; şayet doğru söylemiş ise İslam kendisine sağlam olarak geri dönmez*”⁴² buyurmuştur.

Beraet-i zimmet (Beraet-i Asliye) ise, fikhın genel prensiplerinden birisidir. Aksine bir hüküm veya delil bulunmadığı sürece, kişinin hukuki ve cezai sorumluluğunun olmaması demektir. Bu prensibe göre şari'in hükmü bulunmadan fert herhangi bir yükümlülükle mükellef tutulamaz; aynı şekilde aksine bir delil bulunmadıkça kişinin suçsuzluğu ve borçsuzluğu esastır. Mecelle'de, “*beraet-i zimmet asıldır*” şeklinde yer alan külli kaide de bunu ifade etmektedir.

Borçlar kanununda beraet-i zimmet, aksine bir delil bulununcaya kadar kişinin borçsuzluğunun esas olması anlamına gelir. Bunun dışında beraet kelimesi, kişinin, borçlu veya kefilinin ifası, alacaklının ibrası veya tazmin sebebinin ortadan kalkması sureti ile, mevcut bir borçtan kurtulması anlamına gelir. Ayrıca alış verişte satılan

⁴¹ İbn Mace, İkame, 191.

⁴² İbn Mace, Keffarat, 3.

maldaki ayıptan dolayı satıcının sorumlu tutulmaması için akid esnasında ileri sürülen şarta da, beraet şartı denilmektedir.⁴³

1.1.3.2. Tuhr Kavramının Zıt Anlamları

3.2.1. Temizliğin zıt anlamında kullanılan kavramların başında gelmektedir. Kirli ve pis anlamına gelen bu kavramı Rağîb el-İsfahanî; maddî ve manevî temizlik gibi, duyularla idrak edilebilen necaset, basiret ile idrak edilebilen necaset (müşriklerin necis olması gibi) olmak üzere, necaseti de ikiye ayırmaktadır.⁴⁴

İslamda temizlik asıl, kirlilik ise arızîdir. Bu sebeple, dinen necis sayılan şeylerin sayılmasıyla yetinilmiştir. Genel olarak, leş, kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrar ve dışkısı, kusmuk, eti yenmeyen hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dinen necistir.⁴⁵

Namaza engel olması açısından necaset ikiye ayrılır:

a) *Necaset-i galize*: Necisliği kati bir delille sabit olan şeylerdir. Akan kan, dışkı, henüz anasını emen yavrudan da olsa eti yenmeyen sidiği, içki, tavuk, ördek ve kaz gibi havada pislemeyen kuş cinsinin pisliği, ölünün eti ve tabaklanmamış derisi, köpeğin pisliği, yırtıcı hayvanların dışkısı ve salyası, ağız dolusu kusmuk ve insandan çıktığında abdesti bozan idrar, meni, mezi ve akan kan gibi. Namaz kılanın vücudunda, elbisesinde veya namaz kıldığı yerde bir dirhemden(2,08 gr) fazla bulunması halinde namaza manidir. Mayı olması halinde, avuç ayası kadar bir sahayı kaplarsa namaz sahih olmaz.

b) *Necaset-i hafife*: Necisliği kat'i olmayan delille sabit olan şeylerdir: at ve kümes hayvanları dışındaki eti yenen ehli hayvanların dışkı ve idrarları ile kuşların pislikleri bu tür necasettendir. Bunların beden veya elbisenin ¼ ünden fazlasına bulaşması halinde namaz sahih olmaz, bundan az ise namaz kılmak mekruh olmakla beraber caizdir.⁴⁶

Necis kelimesi ve türevleri, bazen başka anlamlarda da kullanılıyor. Örneğin çaresi olmayan, kendisinden kurtulunmayan hastalık. kirlilik ismi, ölü

⁴³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 65-66.

⁴⁴ El-İsfahanî, *Müfredatu Ğaribi'l-Kur'an*, I, 483.

⁴⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 522.

⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami ve edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2002, I, 319; Abdullah b.Mahmud el-Mavsili, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, I, 31.

kemiği, özürlü kadının bezi ki bu bezi cin çarpmasından korktukları kişiye takarlardı. necasetten kendisini çıkaracak iş yapmak.⁴⁷

3.2.2. Tuhr kavramının zıt anlamlılarından biri de kelimesidir. Bu kelime hem maddî kirliliği, hem ahlakî kirliliği, hem de ırz ve şeref kirliliği gibi manevî kirliliği ifade eder.⁴⁸

3.2.3. kavramı da tuhr kavramının zıt anlamlılarından biridir. Pislik, murdar, necis, çirkin iş, cezayı gerektiren amel, işkence, ceza, gazap, küfür, lanet günah ve şeytanın vesvesesi gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹

Bir şeyin rics oluşu; insan tabiatı veya akıl veya şeriat veya her üçü sebebiyle olur. Mesela kumar ve alkollü içecekler, uyuşturucu, içkilerin pisliği, çirkinliği, cezayı gerektiren günah bir davranış oluşu din sebebiyledir. Akıl yönünden de bunlar pis ve çirkindir. Çünkü akıl bunların zararlı olduğunu idrak eder. Ölü eti (meyteyi, leşi) yemek tab'an, aklen ve şer'an pis ve çirkindir.

Kur'an'da rics kavramı 17 ayette geçmiş; şirk,⁵⁰ günah,⁵¹ öfke, azab,⁵² şekk,⁵³ çirkin iş,⁵⁴ kumar, alkollü içki, dikili taşlar (putlara tapmak), şans oyunları,⁵⁵ ölü eti/leş, akmış kan ve domuz eti⁵⁶ anlamlarında kullanılmış, münafıkların,⁵⁷ putların,⁵⁸ ve kalplerinde hastalık olanların ve kafirlerin⁵⁹ "rics" olduğu bildirilmiştir.

Rics, leş ve akmış gibi hakikî anlamda olur; ya da münafıkların nifakı, müşriklerin şirki ve putlar gibi mecezi anlamda olur.

Rics, Kur'an'da azab ve ceza anlamında da kullanılmıştır.⁶⁰ Allah'ın; azabı, cezayı, rezilliği ve pisliği aklını kullanmayanlara verdiği bildirilmiştir.⁶¹

3.2.4. kavramı da "tuhr" kavramının zıt anlamlılarından biridir. Temizlik ve nezafetin olmaması,

⁴⁷ İbn Manzur, a.g.e. VI, 226; Firuzâbadî, a.g.e. 619.

⁴⁸ Razî, *Muhtaru's-Sihah*, I, 218; İbn Manzur, a.g.e. VI, 86; Ahmed b. Muhammed el-Feyyumî, *Misbahu'l-Munir, fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebir*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut trs, I, 219.

⁴⁹ Feyyumî, a.g.e. I, 219; İbn Manzur, a.g.e. VI, 94; Firuzâbadî, a.g.e. 499.

⁵⁰ Hac, 22/30.

⁵¹ Ahzab, 33/33.

⁵² En'am, 6/125; Araf, 7/71; Yunus, 10/100.

⁵³ Tevbe, 9/125.

⁵⁴ Tevbe, 9/95.

⁵⁵ Maide, 5/90.

⁵⁶ En'am, 6/145.

⁵⁷ Tevbe, 9/95.

⁵⁸ Hac, 22/30.

⁵⁹ Tevbe, 9/125.

⁶⁰ A'raf, 7/71.

⁶¹ En'am, 6/125; Yunus, 10/100.

Allah'ın nehyettiği kötü söz ve fiil demektir. “kötülükten sakınan, kadın için erkeklerden uzak duran demektir.” erkek için, fahiş olan, kötü ahlaklı olan demektir, söz ve fiillerinde laubali olan demektir. Tiksinen anlamına da gelir.⁶²

3.2.5. “ ” kelimesi de “tuhr” kavramının zıt anlamlılarından. Sözlükte; kötü, şerli, garazkâr, kinci, hain, zararlı, muzır, ciddi hastalık, iğrenç ve mide bulandıran koku anlamlarına gelmektedir.⁶³

Kur'an'da; habis, habise ve çoğul şekli olan habais, habisat ve habisun şeklinde 15 defa kullanılmış ve bu kelimelerle pis, kötü, çirkin, zararlı, şerli, bozuk, haram, adi, düşük, değersiz ve kerih olan varlıklar, mallar, insanlar, söz, fiil, amel ve davranışlar⁶⁴ kastedilmiştir. Yenecek, içecek, giyilecek, kullanılacak, sadaka olarak verilecek şeylerin kötüsü, değersiz ve haramı;⁶⁵ sözlerin, çirkin, kötü ve yalan olanı;⁶⁶ erkekle erkeğin cinsel ilişkisi;⁶⁷ insanların; münafık,⁶⁸ kâfir,⁶⁹ kötü, terbiyesiz, ahlaksız, kirli, hain, küfürbaz ve pis⁷⁰ olanları; toprağın verimsiz ve çorak olanı;⁷¹ ölü eti, kan, domuz eti, alkollü içkiler, uyuşturucu vb. zararlı olan maddeler; kumar, riba, rüşvet, gasb, hırsızlık, hile zulüm vb. fiiller⁷² “Habis” kavramı ile ifade edilmiştir.⁷³ Bu kavram ile nitelenen her şey yerilmektedir.⁷⁴

1.2. Fıkıh, Ahlak ve İtikatta Temizlik

Temizlik, mefhum olarak nerede gelirse gelsin birdir. Ancak temizliğini kastettiğimiz alanların farklılığıyla beraber her ne kadar yine de temizlik mefhum olarak temizlik olsa da vakıada farklı temizlikler karşımıza çıkıyor. Örneğin; nefis temizliği ve beden temizliği, ikisi de temizlik olmasına rağmen kesinlikle aynı değiller. Biri manevî diğeri maddî temizliktir. Biri gözle görünen veya hissedilen bir necaset olup su ve benzeri maddî bir unsurla temizlenirken; diğeri, maddî olmayan necasetten (dinen hoş

⁶² İbn Manzur, a.g.e. V, 80; Feyyûmî, a.g.e. II, 494; Firuzâbadî, a.g.e. 499.

⁶³ Komisyon, *Mu'cemu'l- Arabiyyu'l-Esasi*, 377; Mutçalı, a.g.e. 212.

⁶⁴ Maide, 5/100.

⁶⁵ Bakara, 2/267; Nisa,4/ 2.

⁶⁶ İbrahim, 14/26.

⁶⁷ Enbiya, 21/74.

⁶⁸ Al-i İmran, 3/179.

⁶⁹ Enfal, 8/37.

⁷⁰ Nur, 24/26.

⁷¹ Araf, 7/58.

⁷² Araf, 7/157.

⁷³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 209.

⁷⁴ Araf, 7/157.

görülmeyen, yerilen sıfatlardan) yine maddî olmayan bazı ahlakî ve manevî unsurlarla temizlenir. İslamî disiplinlerin her birini kendi alanıyla ilgili bir temizlik mefhumu vardır. Biz de burada farklı disiplinlerdeki temizliğin tanımını vermeye çalışacağız.

1.2.1. Fıkıhta Temizlik

Fıkıh literatüründe temizlik, hadesin kaldırılması veya necasetin giderilmesi veya ikisinin anlamında ve şeklinde (teyemmüm, sünnet gusüller, abdest tazelemesi) olmaktadır.⁷⁵ Fıkıh kitaplarında, maddî pisliklerden temizlik, necasetten taharet; manevî pisliklerden temizlik ise, abdestsizlik kirinden kurtulmak anlamında hadesten taharet başlıkları altında işlenmiştir.⁷⁶

1.1. Necasetten taharet; beden, elbisenin ve namaz kılınacak yerin her türlü hakikî ve maddî pislikten temiz olmasıdır.⁷⁷

1.2. Hadesten taharet; hades fıkıh dilinde, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği varsayılan hükmü kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eder. Hades, büyük hades ve küçük hades şeklinde ikiye ayrılır. Gusülle giderilebilen cünüplük, hayız (ay hali) ve nifas (lohusalık) gibi hükmî kirlilikler büyük hades, abdestle giderilebilen hükmî kirlilik de küçük hadestir.⁷⁸

1.2.2. Ahlakta Temizlik

Ahlak disiplininde temizlik; kişinin uzuvlarını gıybet, yalan, haram yemek, mala hıyanet gibi günahlardan, kalbini haset, kibir, gösteriş, hırs ve benzeri kötü huy ve hastalıklardan, hatta benlik ve bilincini Allah'ın gayrısından (masiva) temizlemesidir. Buna manevî temizlik de denir.⁷⁹

İmam Gazali; temizliği, 1- Zahirî necasetlerden ve pisliklerden temizlenme, 2- Azaları günahlardan temizleme, 3- Kalbi çirkin ve rezil sıfatlardan temizleme, 4- Sırrı, masivadan temizleme diye dörde ayırdıktan sonra bu dördüncü şıktaki temizliğin en yüce merteye olduğunu ifade eder ve bu derecenin ancak peygamber ve sıddıklara

⁷⁵Zuhayli, a.g.e. I, 238; Ebu Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 119; Muhammed ez-Zuhrî, *es-Siracu'l-Vehhac*, Matbaâtu Mustafa Elbanî, Mısır 1934, 7.

⁷⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 626.

⁷⁷ Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali e'ş-Şerbeci, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, İslamî Kitaplar Naşiri, Midyat trs. I, 27; Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lili Muhtar*, I, 45.

⁷⁸ Komisyon *İlmihal*, DİB 2005, I, 192.

⁷⁹ Komisyon, *İlmihal*, I, 184-185.

mahsus olduğunu söyler. Daha sonra manevî temizliğin hedefine işaret ederek şöyle diyor: Kalp amelinin en büyük hedefi; kalbi, güzel ahlak, sahih ve meşru inançlarla süslemektir. Kalp, bu iyi ahlak ve meşru inançların zıtlarından temizlenmedikçe onlarla sıfatlanamaz. Fasıklık ve rezil inançlar atılmadıkça öbürleri kalpte yerleşemez. Çirkin sıfatlardan sıyrılmadan sırrın temizliğine; kalbi, çirkin ahlaktan temizlemeden iyi ahlakla tamirine varılamaz.⁸⁰ Yani kalpte güzel ahlak ve sıfatları yerleştirmek için önce ahlakî temizliğe ihtiyaç vardır.

İmam Gazali manevî temizliğin maddî temizlikten hem daha zor hem daha ehemmiyetli olduğunu şöyle ifade eder:

“Matlub ne kadar aziz ve şerefli ise, ona varmak için o nisbette zorluklar olduğu gibi, ona giden yol da uzun ve sarp olur. Sakın bu emre, temenniler ve kolaylıkla varılacağını zannetme. Evet, basiret gözü kör olup derecelerin farklılığını idrak etmeyen bir kimse, taharetin mertebelerinden ancak istenilen öze nisbetle kabul mesabesinde bulunan en son derecesini anlayabilir ve ötesine çıkamaz. Bu bakımdan basireti kör olan bir kimse, ancak taharetin en basit mertebesine dalar ve onun mecralarını teker teker arar, bütün vaktini istinca yapmak, elbise yıkamak, zahirin temizliğini yapmak ve bolca akan suları aramakla geçirip zayi eder. Vesvese ve hayalin hükmüyle Allah tarafından istenilen şerefli taharetin sadece bu olduğu zannına kapılır. Selef-i salihinin siretini bilmediği gibi, onların bütün vakitlerini kalbin temizlenmesine ve tefekküre sarfettiğini de bilmez ve onların, içlerinin temizliği yanında bedeni temizliğe pek önem vermediklerinden de gafildir.”⁸¹

İmam Gazali “temizlik imanın yarısıdır” hadisinden yola çıkarak yukarıdaki açıklamaları yapmış ve temizlikten murad, hem zahirî temizlik hem de batınî temizlik olmakla beraber, asıl önemli olan manevî temizlik olduğunu, zira batın kirlî ve harab olduğu müddetçe zahirin temizliğinin pek de bir şey ifade etmediğini, böyle bir anlayışın dinin esprisine aykırı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

1.2.3. İtikatta Temizlik

İtikatta temizlik, kişinin inancını şirkten, nifaktan ve her türlü manevî necasetten temizlemesidir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de: “Ey iman edenler! Müşrikler ancak

⁸⁰ Muhammed Ebu Hamid el- Gazali, *İhyau Ulumi’d-Din*, Uygun Basım, İstanbul 2000. I, 173-174.

⁸¹ Gazalî, a.g.e. I, 174.

pisliktir.”⁸² diyerek şirkin bir necaset olduğunu açıkça belirtmiştir. “Allah temizdir temizleneni sever” hadisini İbn Esir şöyle açıklar: “Allah’ın temizliği demek hadesten münezzehe olması ve zatının her türlü eksiklikten Yüce olmasıdır. Başkasında temizliği sevmesi ise akidenin halis olması, şirkin olmaması ve hevedan uzak olmasıdır.”⁸³ Hz. Ömer’in Müslüman oluşu sırasında kendisine, okunan Kur’an sayfasına dokunmak istemesi üzerine, “Sen müşrik olduğun için necissin; önce yıkan sonra oku!”⁸⁴ denilmesi de şirkin necaset olduğunu belirten diğer bir delildir.

1.3. Kur’an’da Tuhr

Kur’an’da tuhr ve türevleri otuz bir yerde geçmektedir, ancak her yerdeki tuhr kelimesi aynı tür temizlik için kullanılmamıştır. İbn Adil, Lubab tefsirinde; Ebu’l-Abbas el-Mukri’den naklen “tuhr” kelimesinin Kur’an’da dokuz farklı anlam mukabilinde kullanıldığını söyler.⁸⁵ Aşağıda İbn Adil’in aktardığı o dokuz anlamı ve onlarla ilgili ayetleri naklederken, başka kaynaklardan da o manaları teyid eden pasajları beraberinde vermeye çalışacağız.

1. Hayız Kanının Kesilmesi

*“(Ey Muhammed!) Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O, bir rahatsızlıktır.” Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”*⁸⁶ Bu ayet-i kerimedeki “temizleninceye kadar” ifadesinden maksat hayız kanının kesilmesidir.⁸⁷ Yani hayız kanı kesilinceye kadar onlara yaklaşmayın. Zira hayız kanı kesilmeden yıkanıp temizlenseler de onlara yaklaşmak haramdır.

⁸² Tevbe, 9/28.

⁸³ İbn Manzur, a.g.e. IX, 336.

⁸⁴ İbn Hişam, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, Daru’l-Fikr, Beyrut 2002, I, 263.

⁸⁵ Ömer b. Ali b. Adil, *el-Lubab fi Ulûmi’l-Kitab*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1998, IV, 74-75.

⁸⁶ Bakara, 2/222.

⁸⁷ Muhammed Ali Sabunî, *Safvetu’t-Tefasir*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1401, I, 142.

2. Su ile İstinca Etmek

*“Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”*⁸⁸

Bu ayetteki temizlik, hem maddî hem de manevî olmak üzere genel temizliği ifade etme ihtimali olmasına rağmen rivayet tefsirlerinin çoğunluğu buradaki temizlikten maksat istinca olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹

3. Yıkanmak

*“Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”*⁹⁰ Buradaki temizlenmekten maksat kan kesildikten sonraki yıkanmadır.⁹¹

4. Kirlilikten Arı Olma

*“Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”*⁹²

Eşlerin temizliği; onların, her türlü eza verici şeyden, kirlilikten, şüpheden, dünya kadınlarındaki hayız, nifas, idrar, tükürük, balgam, meni ve bunlara benzer kirlilik ve eksik sıfatlardan beri ve arı olmalarıdır.⁹³

5. Günahlardan Arınma

*“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükünettir. (onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁹⁴ Kendilerini günahlardan arındırıp temizleyecek bir sadaka.⁹⁵

⁸⁸ Tevbe, 9/108.

⁸⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, XVI, 105.

⁹⁰ Bakara, 2/22.

⁹¹ Sabunî, *Safvetu't-Tefasir*, I, 142.

⁹² Bakara, 2/25.

⁹³ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Muessesetu'r-Risale, Kahire 1374, I, 395; İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, I, 66.

⁹⁴ Tevbe, 9/103.

⁹⁵ Celaluddin Muhammed b. Ahmed el- Mahalli, Celaluddin Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyuti, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Pamuk Yayınları, İstanbul 2002, 203.

“Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir.”⁹⁶ Ancak gūnahtan, Őirkten ve hadesten temizlenmiŐ olan melekler dokunabilir.⁹⁷

6.Şirkten Temizleme

“Hani biz İbrahim’e, Kābe’nin yerini, “bana hiŐbir Őeyi ortak koŐma; evimi, tavaŐ edenler, namaz kılanlar, rūkū ve secde edenler iŐin temizle” diye belirlemiŐtik.”⁹⁸ Ev’in temizlemesinden gaye, Ev’in putlardan, puta tapmaktan ve Őirkten temizlenmesidir.⁹⁹

7. Gūzel, Tayyib Anlamında

“Peygamberin hanımlarından bir Őey istediĐiniz zaman perde arkasından isteyin. Būyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri iŐin daha temizdir.”¹⁰⁰ Erkeklerin kadınlar hakkında, kadınların da erkekler hakkında olan dūŐūnceleri iŐin daha temizdir. Yani būylelikle Őūphe oluŐmaz, tūhmetten uzak kalınır, nefis korunmuŐ olur ve ismet tam olur.¹⁰¹

8. Rics (Gūnah Kiri)’ten Temizlenme

“Ey peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak gūnah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”¹⁰² Allah sizden fuhŐiyat ve kūtūlūĐū gidermek, masiyet ehlinin kirinden temizlemek istiyor.¹⁰³ Allah’ın onların gūnah kirini giderdikten sonra temizlemek istemesinde ince bir latife vardır: Zira kir, bazen gūrūnūrde gitse de yeri temizlenmemiŐ olabiliyor yani sadece gūnahın gūrūnūrdeki kirini gidermekle kalmayıp,

⁹⁶ Vakıa, 56/79.

⁹⁷ Sabunı, *Safvetu’t-tefasir*, III, 315.

⁹⁸ Hac, 22/26.

⁹⁹ Taberı, a.g.e. II, 38.

¹⁰⁰ Ahzab, 33/53.

¹⁰¹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Camiu li Ahkāmi’l-Kur’an*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1985, XIV, 228.

¹⁰² Ahzab, 33/33.

¹⁰³ Taberı, XIV, 184.

bununla beraber o günahın yerini de tertemiz kılıp size değer ve kerem elbisesini giydiriyor.¹⁰⁴

9. Helal Anlamında

“Dedi ki: “Ey kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir.”¹⁰⁵

Yukarıda mevzu bahis olan ayetlerle ilgili ileriki bölümlerde daha detaylı bir şekilde değinmeye çalışacağız.

1.4. Tuhr’un Unsurları

Bu bölüm altında genel olarak maddî ve manevî olmak üzere kendileriyle temizlik yapılan ya da temizleyici özelliği olan, temizlik araç gereçlerini ele alacağız. Bunları da genel olarak maddî ve manevî olmak üzere iki ana başlık altında ele almaya çalışacağız.

1.4.1. Maddî Olanlar

Temizliğin maddî araçlarıyla, hem; bedenimizde, çevremizde veya herhangi bir nesne üzerinde gözle görünen bir necaseti gidermek gibi, maddî temizlik yapılabilir. Hem de; ibadet amaçlı temizliklerde olduğu gibi manevî temizlik yapılabilir. Dinen kendileriyle temizlik yapılabilen maddî araçlar şunlardır.

1.4.1.1. Su

Temizliğin temel unsuru sudur. Diğerleri; ya zaruret halinde suyun yerine bedel olarak kullanılan unsurlardır, ya da sınırlı alanlarda sınırlı temizlik sağlayan unsurlardır. Su, kullanım alanı en geniş ve en temel temizlik unsurudur.

Kur’an-ı Kerim’de suyun temizleyici bir unsur olduğu iki ayrı ayette vurgulanmıştır. O ayetlerden birinde “sizi temizlemek için gökten üzerinize su (yağmur) yağırdıyordu.”¹⁰⁶ diyerek suyun amaçlarından biri temizlemek olduğu vurgulanırken, diğer ayette ise;

¹⁰⁴ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXV, 181.

¹⁰⁵ Hud, 11/78.

¹⁰⁶ Enfal, 8/11.

“o rahmetinin önünde rüzgârları müjdecî olarak gönderendi. Biz gökten tertemiz bir su indirdik.”¹⁰⁷ diyerek suyun hem kendi zatında temiz aynı zamanda temizleyici bir unsur olduğunu belirten bir kalıp (Tahûr) kullanılmıştır. Ayetle ilgili açıklamaların, tahûr kalıbının ifade ettiği mananın etrafında döndüğünü görüyoruz. Beğavî, “tahûr”ün tanımını şöyle yapıyor:

“Kendisi temiz olan, başkasını da temizleyen, şeyin adıdır. “sahur” gibi, sahurda yenen şey demektir. fatur gibi, kahvaltıda yenen şeyin adıdır. Su temizleyicidir, çünkü kişiyi hem hadesten hem de necasetten temizler. Enfal suresindeki, “sizi temizlemek için gökten üzerinize su indiriyor” ayeti ile temizlemenin suya has olduğunu belirtiyor. Ehli rey; “Tahûr” kavramının “Tahir” ile aynı olduğunu, hatta sirke, gülsuyu ve meyve suyu gibi temiz (Tahir) olan tüm sıvılarla temizlik yapılabilineceğini söylemişler. Ancak bu doğru bir görüş değildir. Çünkü eğer yukarıda saydığımız sıvılarla necaset giderilebilseydi onlarla abdest de alınabilirdi. Bazıları da “Tahûr” kalıbının; tıpkı “Sabur” ve “Şekur”da olduğu gibi tekrarlanma ve süreklilik anlamı vardır demişler. Yani sürekli, tekrar tekrar temizleyen demektir.”¹⁰⁸

Tibyan’da, “tahûr”, “abdest ve gusûl gibi ibadet amaçlı temizliği sağlayan sudur” diye tefsir edilirken,¹⁰⁹ Sadî ise; “kiri ve hadesi giderir, maddî ve manevî kirleri temizler”¹¹⁰ diyerek “tahûr” kavramını daha kapsamlı şekilde tefsir etmiştir.

Seyyid Kutub bu ayeti açıklarken suyun daha farklı yönlerine dikkat çekerek ve Kur’an’ı da yağın yağmur suyuna benzeterek şöyle diyor:

“Yeryüzündeki hayatın tümü yağın yağmur suları üzerine kaimdir. Hayatın yağmura olan bağıllığı ya direktir ya da yağmur sularının oluşturduğu dere nehir ve göllerledir. Veya yeraltına inen yağmur sularının kaynaklarıyladır. Direk yağmurla yaşayanlar Allah’ın rahmetini mükemmel bir şekilde idrak ederler. Onlar hayatlarının tümüyle ona bağlı olduğunu hissederek onu beklerler. Bulutları sürükleyen rüzgârları gözetlerler ve yağmurlarla müjdeliler. Eğer onlar göğüsleri imana açılmış kişilerdence ondaki Allah’ın rahmetini hissederler. Suda hayatın olduğunu bildiren bir sadette temiz olma ve temizleme anlamını yansıtan bir ifade kullanılmıştır. ‘Ölü

¹⁰⁷ Furkan, 25/48.

¹⁰⁸ Hüseyin b. Mesud el-Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, Daru’l-Fikr, Dımaşk 1997, VI, 87.

¹⁰⁹ Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *et-Tibyan fi Tefsiri Ğaribi’l-Kur’an*, Daru’s-Sahabe, Kahire 1992, I, 316.

¹¹⁰ Abdurrahman b. Nasır b. Sadi, *Teysiru’l-Kerim er-Rahman fi Tefsiri Kelami’l-Mennan*, Merkezi’l-Fecr, Beyrut 2000, I, 584.

*toprakları canlandırırım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik.*¹¹¹ *Hayatın üzerine özel bir gölgeyi, temizlik gölgesini atıvermiştir. Allah; insanları ve hayvanları sulayan, ölülerde hayatı var eden Tahûr su ile yeryüzünü yıkarken temiz ve arı bir hayat irade etmiştir. Bu pasajda varlık tabloları sahnelenirken ruhları ve kalpleri temizlemek için gökten inen Kur'an'a da dikkat çekiyor. Nasıl da bedenleri dirilten suyla müjdeleyip ruhları dirilten Kur'an'ı müjdelemezler.*¹¹²

Kuşeyrî ise; tasavvufî bir yaklaşım ile ayeti şöyle izah ediyor: “Allah gökten su indirdi onunla bağ ve bahçeleri diriltti, gül ve çiçekleri yeşertti rahmet suyunu gökten indirdi asilerin kirlilikleri ve hataları yıkandı. ‘Tahûr’ temiz ve temizleyici olandır. Hayâ suyu ariflerin kalplerini meskenete meyil etmekten ve arada bir kendilerinde vuku bulan gafletten temizler. Riayet suyu; iştıyak susuzluğunu kendilerinden giderinceye dek idrak ettikleri tecelli nurları ile müştak olanların kalplerini diriltir. Ve onlarda istiklal sekinesini sağlar ve o suyla, şehvetlere uyararak ölmüş nefisleri diriltir ki, ibadetlerle kıyam etmeye dönsünler”.¹¹³

Fıkıhta kitaplarında; yağmur, kar, dolu, deniz, nehir, kuyu ve kaynak sularının kendileriyle temizlik yapılabilecek sular olduğu belirtildikten sonra, genel olarak suların dört kısma ayrıldığı belirtilir.¹¹⁴

1.4.1.2. Toprak

Temizleyici unsurlardan biri de topraktır. Kur'an-ı Kerimde toprağın temizleyici özelliğe sahip olduğu şu ayet-i kerimede beyan edilmiştir:

“...su bulamadığınız takdirde temiz bir toprak ile teyemmüm edin yüzlerinizi ve ellerinizi onunla mesh edin.”¹¹⁵ Zeccac, ayet-i kerimede “saiden” kelimesinin anlamı, yeryüzünde olan temiz toprak ve benzeri şeylerdir demiş.¹¹⁶ Malikilere göre “said” kelimesinden murat, yer yüzeyindeki her şeydir. Dolayısıyla bu tanımın altına toprak, kum, taş, ağaç ve bitkiler de girer. Hanefilere göre; toprak

¹¹¹ Furkan, 25/48.

¹¹² Seyyid Kutub, a.g.e. V, 323.

¹¹³ Abdurrahim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *Letaifu'l-İşaret*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.V, 48.

¹¹⁴ AhmedHilmi el-Kuğî, *Hediyetül Habib fi Şerhi Ğayeti't-Takrib*, İhsan Yayınları, İstanbul trs. 3.

¹¹⁵ Nisa, 4/43; Maide, 5/6.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhul Beyan*, Damla Yayınları, İstanbul 1995, II, 476.

cinsinden olan şeylerdir. Toprak, kum ve sıçanotu gibi. Şafii ve Hanbelîlere göre ise, sadece topraktır.¹¹⁷

M. Hamdi Yazır ise; bu ayet-i kerimenin tefsirinde: “‘Said’ yeryüzü demektir ki, taşı toprağı kapsar. Bundan dolayı eline hiç toprak bulaşmasa bile bir taş ile teyemmüm etmek caiz olur. Fakat İmam Şafii birazcık olsun toprak bulaşmalı demiştir. ‘Tayyib’ de tertemiz demektir bundan dolayı pis veya şüpheli olmamalıdır. Demek olur ki İslam’da maddî ve manevî temizlenme meselesinin o kadar önemi vardır ki, su bulamadığı zaman hiç olmazsa boy abdesti veya abdest yerine temizlenmeye niyet ve kalbini temizliğe bağlayıp maddî yönden de tertemiz bir toprağı abdest uzuvlarının yarısı demek olan yüzüne ve dirseklerine kadar ellerine dokundurmalıdır. Yani ellerini bir defa toprağı vurup yüzünü mesh etmeli, bir defa da vurup dirseklerine kadar ellerini mesh etmelidir. İmanı olmayanlar bundan ne çıkar diyebilirler. Fakat aklın bundan en az alacağı ders şudur ki, insan hem dış ve hem de iç temizliğini bırakmamalıdır. Kalp temizliği esastır. Kalbi pis olan ne yapsa temizlenmez fakat yalnız kalp temizliği de yetmez. Maddî olarak dışını da temizlemelidir. Su bulamayınca zaruret durumunda teyemmüm etmek, aslında kalp ile ilgili bir temizlik işi olmakla beraber maddî şartın ve zahirî şeklin de ‘tamamı elde edilemeyen şeyin hepsi terk edilmez’ düsturunun ifadesi üzere en güzel şekilde korunmasıdır.”¹¹⁸ diyerek, ayetteki konumuzla alakalı kavramları açıkladıktan sonra teyemmümün hikmetini biraz da sembolik bir temizlik olarak açıklamıştır.

H. Peygamber de bir hadis-i şeriflerinde toprağın temizleyici unsur olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“*Temiz toprak (hissi ve şer’i bir mani olmaksızın) mü’min için temizleyici (olarak kâfi)dir. On hac (yıl) boyunca su bulmasa da (teyemmüm edebilir). Onu (suyu) daha bulduğu anda onu tenine sürsün bu kendisi için daha hayırlıdır.*”¹¹⁹

Teyemmümde el ve yüzün mesh edilmesi bazen tüm bedenın yıkanmasının yerine geçer; cünüb, hayızlı, lohusa ve ölünün teyemmümü gibi. Bazen de dört azanın yıkanmasının yerine geçer; abdest için yapılan teyemmümde olduğu gibi. Bazen de yıkanması gereken bazı organların yıkanmasının yerine geçer; abdestte yıkanması gereken organların birinde veya bir kısmındaki yaradan ötürü suyu kullanma imkânın

¹¹⁷ İbn Kesir, a.g.e. II, 318.

¹¹⁸ M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul trs. II, 565.

¹¹⁹ Zeynu’-d-Din Abdurrauf el-Münavi, *et-Teyisir bi Şerhi Camii’s-Sağir*, Daru’n-Neşr, Riyad 1988, I, 591.

bulunmadığı durumlarda olduğu gibi.¹²⁰ Toprak ile yapılan ibadet amaçlı temizliğe hükmî temizlik denir. Ayrıca bazen maddî temizlikte de toprak kullanılır.¹²¹

1.4.1.3. Ateş

Ateş de bazı durumlarda temizleyicidir. Ateşle necaset değişiyor veya eseri kayboluyorsa, toprak kabın yakılması, tezeğin küle dönüşmesi ve koyunun kafasındaki kan yerinin yakılması gibi durumlarda temizlik hâsıl olur.¹²²

1.4.1.4. Tabaklama Aleti

Temizlik unsurlarından biri de tabaklama aletidir. Bu alet derinin üzerindeki fazlalıkları gidermeye yarayan bir alettir. Öyle ki, tabaklandıktan sonra suya konsa deride tekrar çürüme ve bozulma olmamalı ve ciltte kötü koku kalmamalı. Tabaklama aleti; nar kabuğu, selem ağacının yaprağı ve şap gibi temiz bir şey olabildiği gibi, güvercin pisliği gibi necis bir şeyle de olabilir. Tabaklama ister temiz, isterse necis bir şeyle yapılsın her halükarda tabaklamadan sonra deri yıkanmalıdır. Köpek ve domuzun derisi tabaklamakla temizlenmez.¹²³

1.4.1.5. Güneş ve Hava

Toprak ve onda sabitleşmiş ağaç, ot ve çini gibi şeyler, üzerinde namaz kılmak için güneş altında veya rüzgârla kuruyarak temizliğe kavuşur. Ancak halı, hasır, elbise, insan vücudu ve taşınması mümkün olan her şey bunun dışındadır.¹²⁴

1.4.2. Manevî Olanlar

Manevî temizleyici özelliği olan unsurlar isminden de anlaşıldığı gibi; maddî olmayan, insanın iç dünyası, ahlakî ve fikri yapısı gibi manevî alanlarla ilgili bir arınma ve temizlenme görevini ifa eden unsurlardır. Manevî unsurların diğer bir özelliği de akıl sahibi olan canlılara özgü bir temizliktir. Dolayısıyla akli olmayan hayvanat ve ruhu olmayan cemâdât için manevî temizlik mevzu bahis değildir. Zira manevî temizlik

¹²⁰ Beğavî, a.g.e. II, 229.

¹²¹ Kuğî, a.g.e. 20.

¹²² Zuhaylî, a.g.e. I, 256.

¹²³ Ebubekir b. Muhammed el-Huseyni, *Kıfayetu'l- Ahyar fî Halli Ğayeti'l- İhtisar*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs. I, 13.

¹²⁴ Zuhaylî, a.g.e. I, 246.

kendi iradesiyle haram ve günah olan manevî kirlenme potansiyeline sahip olanlara özgü bir temizliktir. Temizliğin bu unsurlarını aşağıda kısaca açıklamaya çalışacağız.

1.4.2.1. Zekât

Zekâtın kelime anlamı; artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgüdür. Dini bir terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir.¹²⁵ Zekât, sahibini her türlü günahın kirinden arındırıp temizler, ahlakını cömertlik süsüyle Yüceltir. Cimrilikten onu uzaklaştırır, kalbini dünya sevgisinden temizler.¹²⁶

Namaz ve oruç, bireysel ve kişisel gelişme ve yükselişe, zekât ise adıyla örtülecek şekilde, ferdi cimrilik, bencillik gibi kötü huylardan arındırma yanında toplumsal bünyeye girmiş zararlı mikro-organizmalardan arınmaya, toplumsal bünyenin sağlıklı bir şekilde serpilip büyümesine, gelişmesine hizmet ediyor. Zekâtın toplumsal temizleme ve arıtma anlamında oluşu, sözcük anlamının tamamlanması mahiyetinde olmak üzere Kur'an'da:

*“(Ey Muhammed!) Malların bir kısmını, kendilerini temizleyeceğin ve yücelteceğin bir sadaka olarak al. Ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah her şeyi işitendir, hakkıyla bilendir.”*¹²⁷ denilerek belirtilir.

Razi, bu ayette geçen sadakanın farz olan zekât olduğunu, Bunun âlimler tarafından tercih edilen görüş olup, kendisinin de bunu tercih ettiğini söylemektedir. Zira fakihlerin çoğu bu ayet ile zekâtın vucubunu delillendirmişler ve zekât temizliktir demişler. Buradaki temizlik sıfatı da sadakaya taalluk eder. Yani temizleyici olan sadakayı al. Devamındaki tezkiye sıfatı ise, ya temizliğin mübalağası için ya da malın nemalanması için veya kendilerini Yücelten bir sıfat olarak alınabileceğini kaydetmektedir.¹²⁸

Bu iki kelime (tathir ve tezkiye) zengin ruh ve nefsinin, mal ve servetinin hem maddî hem de manevî yönden temizlenme ve arınmasını içine almaktadır. Bunları şöyle açıklamak mümkündür: Zekât veren, başta cimrilik olmak üzere birçok kötü huy ve

¹²⁵ Abdulaziz b. Muhammed es-Selman, *el-Menahilu'l-Hisan fi Durusi Ramazan*, Metabiu'l-Medine, Riyad 1422, 247.

¹²⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 711.

¹²⁷ Tevbe, 9/103.

¹²⁸ Er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)*, XIV, 178; Yazır, a.g.e. IV, 401.

alışkanlıktan arınır. Cimrilik fert ve toplum için kötü bir hastalıktır. Bu hastalık kişiyi mal uğruna kan dökmeye, ihanete, başkalarının malını yemeye kadar götürür. İşte zekât verildiği oranda ödeyenin duygularını mala tutkunluk zilletinden temizler, paraya kulluk bağından kurtarır.¹²⁹

Zekât zengininde sadece kötü huy ve duygularını gidermekle kalmaz onun malını da başkalarının haklarından temizler. Zengininde malında fakirin ve ihtiyaç sahibinin hakkı bulunduğundan bu hak ayrılıp verilmedikçe mal temizlenmiş sayılmaz. Zira Kur'an'da:

“ve mallarında muhtaç ve mahrumların hakkı vardır.”¹³⁰ denilerek bu hak vurgulanmıştır.

Zekât veren, hem kendisini bencillikten, aşırı tamah ve dünya sevgisinden ve cimrilikten arındırıp, paylaşmanın, şefkat ve merhametin hazzına vararak şükrünü ifa eder. Hem toplumdaki fakir zengin arasındaki uçurumları, kin ve öfkeyi kaldırıp aralarında sevgi ve saygı köprülerini oluşturur. Hem de malını, içindeki muhtaç ve mahrumların hakkından arındırıp bereketli kılar.

1.4.2.2. Tövbe

Sözlükte “pişmanlık, dönme, nedamet” anlamına gelen tövbe, İslamî bir kavram olarak, kişinin işlediği kötülük ve günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah'a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesi demektir. Tövbe kula nisbet edilince, arızı olan günah halini bırakıp aslî olan salah haline dönmek; Allah'a nisbet edilince de tali olan azab bakışından, aslî olan rahmet bakışına dönmek anlamına gelir.¹³¹

Kur'an'da tövbe ve türevleri seksen altı defa geçmektedir. Bu ayetlerden bir tanesinde Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: o bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.

¹²⁹ Komisyon, *İlmihal*, I, 421, 424.

¹³⁰ Zariyat, 51/19.

¹³¹ Razi, a.g.e. III, 22.

Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever ve çok temizlenenleri sever."¹³²

Zemahşerî, bu ayetteki "Allah çok tövbe edenleri sever." bölümünün tefsirinde; "Allah, tüm günahlardan tövbenin temizlemesiyle nefislerini temizleyenleri sever."¹³³ diyerek, tuhr kelimesinin ifade ettiği maddî temizliğin yanı sıra, tövbe kavramının ifade ettiği manevî temizliğin de önemine dikkat çekmiştir. Yani Allah madden ve manen temizlenenleri sever. Maverdî de Zemahşerî'nin ifade ettiğinin benzerini ifade ederek şöyle demiş: "Allah, tövbe ile günahlardan temizlenip, bir daha günahlara dönmeyenleri sever."¹³⁴

Günahlarda arınmak için tövbe etmek farzdır. Kulluğun bir göstergesi olan tövbe Hz. Âdem ile başlamış kıyamete dek devam edecektir. Allah yapılacak tövbenin samimi ve dürüst olmasını isteyerek şöyle buyuruyor:

"Ey iman edenler! Allah'a nasuh bir tövbe ile tövbe edin."¹³⁵ "Nasuh" lügatte, ihlâs ve iyilik karşılığında kullanılır. Kendisinde mum vs. bulunmayan, saf ve halis bal, "aslı nasih" denilir. Sökülmüş bir elbise, dikildikten sonra, "nasahatu's-sevb" ifadesi kullanılır. Bu bakımdan "Nasuh bir tövbe" dendiğinde lügavî olarak kendisinde riya ve nifaktan bir şey bulundurmeyen bir tevbe anlaşılır. Yahut günahlardan tövbe edip, insanın kendi nefisini kötü bir sondan kurtarması veya kişinin işlediği bir günahattan tövbe edip, ıslah olarak dinindeki bir açığı kapatması ya da başkalarına örnek ve onların selametlerine vesile olacak derecede tövbe ederek, hayatını düzeltmesi de anlaşılabilir.¹³⁶

Küfürden imana dönmek kâfirlerin, kötülüklerden iyiliklere dönmek fasıkların, kötü huylardan iyi ahlaka dönmek ebrarın (iyilerin), masivadan hakka dönmek nebi ve velilerin tövbesidir.¹³⁷

Âlimler tövbenin bazı şartları olduğunu söyleyerek şöyle bir tafsilatta bulunmuşlar: Eğer tövbe edilecek masiyet kişi ile Allah arasında ise, kul hakkını ihlalle ilgili değilse, böyle bir tövbenin üç şartı vardır: 1) günahı terk etmek, 2) günah işlediğine pişman olmak ve 3) bir daha o günahı işlememeye azmetmektir. Bu üç şarttan

¹³² Bakara, 2/222.

¹³³ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zamehşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2008, I, 362.

¹³⁴ Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nuket ve'l-Uyun*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs I, 195.

¹³⁵ Tahrim, 66/8.

¹³⁶ Ebu'l-Âla el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1991, VI, 407.

¹³⁷ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 658.

biri bulunmasa o tövbe geçersizdir. Eğer tövbe edilecek masiyet kul hakkını da ilgilendiriyorsa, yukarıdaki üç şartla beraber hak sahibinin hakkından beraat etmesi gerekir. Bu hak, mal ve benzeri bir şey ise sahibine iade edilir, eğer hadd ile ilgili cezaî bir şey ise ya cezasını çekecek ya da af dileyecek, eğer gıybet türü manevî bir hak ise helallik dileyecek.¹³⁸

Tövbe kişiyi manevî buhranlardan, kirlerden ve bataklıklardan kurtaran insanın zihnini, kalbini ve duygularını tertemiz yapıp arındıran manevî bir temizleyicidir. Tövbe, kişiyi yaşadığı müddetçe temiz bir hayat yaşama umudunu diri tutan bir umut ağacıdır. Yaptığı hata ve günahlardan sonra ümitsizliğin ve karamsarlığın panzehiridir. Belki de tövbe beşeriyet için en doğal ve en çok muhtaç olduğu değerlerden biridir.

1.4.2.3. İhlâs

Saf ve halis olmak, karışık ve şaibeli olmamak anlamında olup kökünden türeyen ihlâs kelimesi sözlükte, bir şeyi halis kılmak, halis olmak, özünü almak ve seçmek; din ıstılahında ise iman, ibadet, itaat, ahlak, amel, dua... gibi her türlü dinî görevleri, halkın övme ve beğenmesini, yerme ve kınamasını düşünmeksizin sırf Allah için halis bir niyetle yapmak, şirk, nifak, riya (gösteriş) ve süm'a (duyurma) vb. şaibelerden uzak durmak, söz, fiil ve davranışlarında samimi ve dost olmak demektir.¹³⁹

Amellerin devamını sağlayan şey, ya sadece ruhanîdir ki, bu ihlâstır veya sadece şeytanîdir ki, bu da riyadır.¹⁴⁰ İhlâs ile riya bir arada olmaz. İhlâsın kişiyi sapmaktan ve azdırmaktan koruduğunu aşağıdaki ayet-i kerime beyan ediyor:

“İblis, “ Rabbim! Beni azdırmana karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracığım dedi.”¹⁴¹

Yani taatin için halis kıldıkların, şirkin açık ve gizli şaibelerinden temizlediklerin hariç. Benim planım onlarda işlemez. Çünkü onlar hakikî ehl-i tevhiddirler, hep basiret ve uyanıklık hali üzerindedirler.¹⁴² Alusî de ayet-i kerimedeki

¹³⁸ Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevi, *Riyazu's-Salihin*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1987, 62.

¹³⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 299.

¹⁴⁰ Muhammed Mevlana, Ebu Said Hadimi, *Berika Tarikatı Muhammediye Şerhi*, (Çev. Heyet), Kahraman Yayınları, İstanbul 1989, II, 47.

¹⁴¹ Hicr, 15/39-40.

¹⁴² İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhul Beyan*, Damla Yayınları, İstanbul 1995, VI, 412.

ihlâslıları, taat ve inkıyada münafi olan her şeyden temizlenmiş kişiler olarak tefsir etmiştir.¹⁴³ Hz. Yusuf'un kıssasında da kendisinin ihlaslı olduğu vurgulanarak günahlardan beri olduğu bildirilmiştir:

*“Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yusuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.”*¹⁴⁴

Razî bu ayeti tefsir ederken şöyle der: *“Allah bu ayette Yusuf’un temizliğine dört kere şahitlik etmiştir. Birincisi; “ondan kötülüğü uzaklaştırmak için” sözü ile, ikincisi; “ve fuhşu” sözü ile yani kendisinden kötülüğü uzaklaştırdığımız gibi, fuhşu da uzaklaştırdık, üçüncüsü; “o kullarımızdandı” sözü ile, zira başka bir ayet-i kerimede Allah şöyle buyurur: “rahmanın kulları, yeryüzünde tevazu ve vakar ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selam!” der (geçer)ler.”*¹⁴⁵ *Dördüncüsü; “ihlâsa erdirilmiş” sözü ile. Bu son kelimedede iki kıraat vardır; ism-i fail (muhtesin) ve ism-i mef’ul (muhtesin). İsm-i fail kalıbında okunuşu; ihlâs ile kurbet ve taati ifa ettiğine delalet eder. İsm-i mef’ul kalıbında okunuşu ise; Allah’ın onu kendisi için seçip halis kıldığına delalet eder. Her iki okuyuşta da en çok bu kelime Yusuf’un kendisine nisbet edilen suçtan uzak ve beri olduğuna delalet eder.”*¹⁴⁶

İhlâs, itikadı ve ameli, şirkten ve riyadan arındırıp temizler. İhlâsın olmadığı ibadet ve taatlerin dini hiçbir değerleri yoktur. İbadetleri ihlâslı yapmak Allah’ın kesin emridir.¹⁴⁷

1.4.2.4. İyilikler

İnsanın yapacağı iyilikler de temizleyici bir unsurdurlar. Bununla ilgili Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.”*¹⁴⁸

¹⁴³ Şihabuddin Mahmud Alusî, *Ruhu'l-Maani*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs. VIII, cüz 14, 72.

¹⁴⁴ Yusuf, 12/24.

¹⁴⁵ Furkan, 25/63.

¹⁴⁶ Razî, a.g.e. IVIII, 116.

¹⁴⁷ Beyyine, 98/5.

Bu ayetin sebebi nüzulunda şu olay rivayet edilir: Ebu'l-Yusr Kab b. Amr, Hz. Peygamber'e gelerek; kendisinin bir kadınla sevişip öpüştüğünü, ancak dühulda bulunmadığını, kendisine hak ettiği cezanın uygulanmasını ister. Hz. Peygamber bir ara susar, daha sonra kendisini çağırıp bu ayeti kendisine okur. Bunun üzerine orada bulunanlardan biri, ya Rasûlellah! Bu durum sadece ona özgü bir şey midir? Diye sorunca, Hz. Peygamber, hayır tüm mü'minler içindir der.¹⁴⁹

Ayetteki iyiliklerden kasıt namaz olduğunu söyleyenler var. Zira Hz. Peygamber; *“beş vakit namaz aralarındaki günahlara kefarettir”* buyurmuş. Abdestin de günahları gideren iyiliklerden olduğunu söyleyenler var. Hz. Peygamber, *“her kim güzelce bir abdest alırsa şu daldaki yaprakların döküldüğü gibi onun günahları dökülür”* buyurmuş. Başka bir hadiste ise; *“söyleyin bana! Birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve ondan günde beş defa yıkansa üzerinde herhangi bir kir kalır mı? İşte beş vakit namazın durumu da böyledir”* buyurmuş. Tesbih, tahmid, tehlil ve tekbir (sübhanellahi ve'l-hamdulillahi ve lailaheillellahu ve'l-lahuekber) söylemek de günahları gideren iyiliklerdendir.¹⁵⁰

Zahir olan buradaki iyiliklerin genel olmasıdır. Zira iyilik kelimesi kayıtsız, genel bir şekilde zikredilmiştir. Kötülüklerin ise sınırlı olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber, *“beş vakit namaz aralarındaki günahlara kefarettir, kebairden kaçındığı müddetçe”* demiş.¹⁵¹

Dolayısıyla büyük günahlar ve kul hakkıyla ilgili günahlar için sadece iyilik işlemek yeterli değildir. Bunun yanı sıra daha önce tövbe bahsinde saydığımız şartlar dâhilinde tövbe etmesi de gerekecek. Ancak tövbeyi de iyilikler içinde sayarsak bu durumda hiçbir sınır kalmaz. Yani günah nasıl olursa olsun iyilikler onları giderir. Zira Kuşeyrî, *“iyilikler kötülükleri giderir”* cümlesini tefsir ederken şöyle diyor:

“İyilik; kendisiyle hakkın gerçekleştiği her şeydir. Kötülük ise; kulun işlediği her türlü günahdır. İyilikler kötülüklerin üzerine geldiğinde onları silip yok ederler.

Kurbet'in iyiliği, zellenin kötülüğünü giderir.

Pişmanlığın iyiliği, cürmün kötülüğünü giderir.

İstiğfarın iyiliği, isyanın kötülüğünü giderir.

¹⁴⁸ Hud, 11/114.

¹⁴⁹ Taberî, *Camîu'l-Beyan fi Te'vîli'l-Kur'an*, XV, 519.

¹⁵⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IV, 358.

¹⁵¹ Kurtubi, *el-Camîu li Ehkâmî'l-Kur'an*, IX, 310.

İstiğfarın iyiliği, ısrarın kötülüğünü giderir.

İnayetin iyiliği, cinayetin kötülüğünü giderir.

Kardeşlerini affetmenin iyiliği, aleyhine olan kini giderir.

Cömertliğin iyiliği hizmetin kötülüğünü giderir.

Hüsnü zan, size karşı olan kötülükleri giderir.

Doğruluğun iyiliği, ucb'ün kötülüğünü giderir.

*İhlâsın iyiliği, riyanın kötülüğünü giderir. Denilir.*¹⁵² Kuşeyri bunları sayarak her bir kötülüğü silip yok eden bir iyilik bulunduğuna dikkat çekmiştir.

1.4.2.5. Sabır

Manevî temizleyicilerden biri de bela ve musibetlere karşı sabırdır. Sözlükte: “*dayanma, dayanıklılık*” gibi anlamlara gelen sabır, ahlakî bir kavram olarak, başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak; nefse ağır gelen ve hoş gitmeyen şeyler karşısında dünya ve ahiret yararını düşünerek, ruhî dengeyi bozmamak için insanın kalbinde bulunmakta olan sükûnet ve dayanma gücü demektir. Sabır kavramı yetmişten fazla ayette geçmektedir. Diğer ahlakî faziletlere de kaynaklık etmesi sebebiyledir ki Kur’an’da müminlere ısrarla sabırlı olmaları emrolunmuştur.¹⁵³

Mümin, dinin emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınma konusunda sabırlı olması gerektiği gibi, bela ve musibetlere karşı da sabırlı olması gerekir. Hz. Peygamber’in bela ve musibetlerle ilgili hadislerinden bir kaç tanesini nakledeyim:

*“Müminin başına gelen her yorgunluk, hastalık, endişe, üzüntü, eziyet, sıkıntı hatta batan bir diken dahi olsa bunlar mutlaka kendi hatalarına kefarete olacaktırlar.”*¹⁵⁴

*“Allah bir kuluna hayır murad etmişse, onun cezasını acele verir yani daha dünyada iken verir. Bir kuluna şer murad etmişse, kıyamet gününde cezasını vermek üzere bu dünyada günahıyla baş başa bırakır, cezasını burada vermez.”*¹⁵⁵

¹⁵² Abdurrahim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *el-Letaifu'l-İşarat*, Daru'l-Fikr, Beyrut, trs. III, 383.

¹⁵³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 567.

¹⁵⁴ Buhari, Merza, 1.

“Mümin erkek ve mümin kadın, günahsız bir şekilde Allaha kavuşuncaya dek, kendi nefsinde, evladında ve malında belalar devam eder.”¹⁵⁶

Birinci hadiste, küçük olsun büyük olsun her sıkıntı veren durumun günahlara kefarete olacağı bildirilmiştir. İkincisinde; Allah'ın, günahları temizleyen musibetleri sevdiği kullarına vereceğini, şer gibi görünen bu musibetlerin aslında rahmet olduğunu haber vermiştir. Nasıl ki bedeni hastalıklar maddî ilaçlarla tedavi edildiğinde, doktorun verdiği bu ilacın acılığı kendisini cezalandırmak için değil de tedavi etmek içindir, musibet ve belalar da manevî hastalıklar olan günahları temizleyip tedavi etmek içindir. Üçüncü hadiste ise; bu musibetlerin, sadece kendi canıyla münhasır olmayıp, çocuklarını ve malını da kapsayacağını ve tüm günahlardan arınıp temizleninceye dek devam edeceklerini haber vermiş. Bu durum Hz. Peygamber'in de haber verdiği gibi gerçekten bir nimettir.

“Müminin durumu ne ilginçtir! Onun her hali hayırdır ve bu durum sadece mümin içindir: kendisine sevindirici bir şey isabet ederse şükreder ve bu şükür kendisi için hayır olur. Eğer kendisine sıkıntı veren bir durum isabet ederse sabreder ve yine bu sabır kendisi için hayır olur.”¹⁵⁷

¹⁵⁵ Tirmizi, Zühd, 56.

¹⁵⁶ Yahya b. Murri el-Havranî, *Hulasatu'l-Ahkam fi Muhimmati's-Sunen ve Kavaidi'l-İslam*, Daru'n-Neşr, Beyrut 1997, II, 898.

¹⁵⁷ Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih (Sahih-i Müslim)*, Beyrut 1334 Zühd, 7692.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TUHR'UN TÜRLERİ VE KUR'AN'DA Kİ ŞAHİS VE NESNE İLİŞKİSİ

2.1. Tuhr'un Türleri

Temizlik, maddî ve manevî temizlik, başka bir ifadeyle kalp temizliği ve belirli nesnelere temizliği olmak üzere ikiye ayrılır. Manevî temizlik; nefsi kötü ve yerilmiş huylardan, akli kötü düşünce ve kuşku kirlerinden, sırrı başkalarına bakmaktan temizlemektir. Organların temizliğine gelince, her organın manevî bir temizliği vardır. Maddî temizlik ise; nefsin doğal olarak tiksindiği pis şeylerden temizlenmektir. Bu iki temizlikte farz kılınmıştır.

Dış-maddî temizlik iki türdür. Birincisi daha çok nezafet kelimesinin karşılığı temizlik türüdür. Beden temizliği, mekân temizliği ve çevre temizliği bu türdendir. Diğeri ise; zorunlu özel hallerden kaynaklanan belirli özel yerlerdeki belirli özel uygulamalardır. Dince bunlara ilave yapılamadığı gibi onlardan bir şeyde eksiltilemez. Zikredilen bu temizliğin üç türü vardır: abdest, gusül ve teyemmüm.¹⁵⁸ Bunlara hükmî ya da ibadet amaçlı temizlik de denir.

Bu bölümde genel olarak temizlik türlerini; maddi, manevî ve hükmü olmak üzere üç ana başlık altında ve bunların alt başlıklarını oluşturup temizliğin genel alanını tanımaya ve anlamaya çalışacağız.

2.1.1. Maddî Temizlik

Şüphesiz ki maddî temizliğin ölçütü ve temizleme yolları toplumların kültür ve gelenekleriyle, şart ve imkânlarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu sebeple de İslam dini hem temizliğin gereklilik ve önemini sıklıkla vurgulayarak bu konuda ana fikri canlı tutmaya, hem de hitap ettiği toplumların temizlik kültür ve usullerini imkânları ölçüsünde daha iyiye doğru geliştirmeye önem vermiştir. İslam dini temizliğe önem vermiş, temizliği dinin yarısı kabul etmiştir.¹⁵⁹ Maddî temizliği; genel olarak, kişisel temizlik ve çevre temizliği ana başlıkları altında ele alacağız.

¹⁵⁸ Muhyiddin İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiye*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera yayıncılık, İstanbul 2006, III, 53.

¹⁵⁹ Komisyon, *İlmihal*, I, 185.

2.1.1.1. Kişisel Temizlik

Kişisel temizlikten kasıt vücudun ve onu saran müştemilatın temizliğidir. Bu temizlik türüne; el yıkama, ağız ve burun temizliği, yüz ve göz temizliği, tırnak temizliği, vücut temizliği, perine ve koltukaltı temizliği, saçlar ve bakımı, elbise temizliği ve yiyecek temizliği çeşitleri girer.

2.1.1.1.1. Elbise Temizliği

Dinimizce temiz tutulması istenen şeylerden biri de elbisedir. Daha başka anlamlar da ihtiva eden ancak elbise temizliğini de vurgulayan ayetlerden biri Müddessir Suresindeki ayet-i kerimedir. Bu ayette Yüce Allah şöyle buyurur:

*“Ey elbisesine bürünüp sarınan (peygamber)! Kalk ve uyar. Sadece Rabbini Yücelt. Elbiseni temiz tut.”*¹⁶⁰

“Elbiseni temiz tut” ayetinin tefsiri ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Kimi yorum kelimelerin gerçek manasından yola çıkarak yapılmış, kimisi, elbise kelimesinin mecaz anlamından yola çıkarak yapılmış, kimisi, temizlik kelimesinin mecaz anlamından yola çıkarak yapılmış, kimisi de, her iki kelimenin de mecaz anlamından yola çıkarak yapılmış. Genel görüşleri ve yorumları yansıtacağını düşündüğümüz birkaç tefsirden alıntılar aktarıp ayetin genel bir anlam haritasını oluşturmaya çalışacağız.

Zemahşerî ayetin tefsirinde; elbiselerinin necasetten temiz olunmasıyla emrolunduğunu, zira namazın ancak temiz elbiseyle sahih olacağını, temizliğin namaz dışında da güzel ve evla olduğunu, güzel bir müminin necaset taşımasının kendisine yakışmadığını söyleyip, buradan murat elbiseyi kısaltmak olduğunu veya nefsinin müstehcen adetlerden, kötü fiillerden temizlemek olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

Razi; burada elbise ve temizlik kelimeleri gerçek anlamda alınabileceği gibi mecezî anlamda da alınabilir diyor. Gerçek anlamda aldığımızda anlamı şöyle olur: “Elbiseni kirden temizle. Zira namaz ancak kirden temizlenmiş elbise ile caizdir.” Bu İmam Şafinin görüşüdür. Ya da; müşrikler elbiselerini necasetten korumuyorlardı, Allah peygambere onlara benzemeyip elbisesini temiz tutmasını emretti. Bu da Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in görüşüdür. Temizlik mecezî anlamda olursa anlam şöyle olur:

¹⁶⁰ Müddessir, 74/1-4.

¹⁶¹ Zamehşerî, a.g.e. IV, 181.

“Elbiseni kısalt.” Zira Araplar elbiselerinin eteğini uzatır yerden sürünen etekler kirlenirdi. Hem etekleri uzatmak kibirlilerin yaptığı bir şeydi. Ya da elbisen, gasb edilmiş veya haramdan temiz olsun. Yani helal kazançtan olsun. Ya da istinca esnasında kendini temiz tut. Yani bu durumda elbise nefisten kinaye edilmiş olur. Kalbini kötü sıfatlardan temizlemek ve ahlakını güzelleştirmek de muhtemel manalardandır.¹⁶²

M. Hamdi Yazır ise, ayetin tefsirinde özetle: Giysi ve elbise, bazen bunları giyen kişinin kendisinden, bunların temizliği de giyenin temizliğinde kinaye olduğunu, nitekim “Fılan kişinin eteği temizdir.” Denildiği zaman onun iffetli ve ahlakının temiz olduğu anlatılmak istenir. “Siyab” kelimesi nefisten veya kalpten kinaye olmak üzere birçok tefsirci “ve elbiseni temizle” ayetini “kendini veya kalbini günahattan, haksızlıktan temiz tut, yaptığın uyarıları kabule engel olacak kirli huylardan sakın, öğütlerinin kabul edilmesini sağlayacak olan güzel ahlak ile ahlaklan” diye manevî ve ahlakî temizlik ile tefsir ettiğini, fakat kinaye, hakikî mananın da kastedilmesine engel olmadığı için, bu şekilde bir tefsir aynı zamanda gerek bedenin gerek elbisenin maddî temizliğinin emredilmiş olmasına aykırı olmayacağını, çünkü “taharet” ve “nezafet” kelimeleri dilimizde temizlik manasına gelmekle birlikte taharet, nezafetten daha genel olarak maddî ve manevî temizliği kapsadığını söyler.¹⁶³

Görüldüğü gibi her üç tefsirdeki yorumlar birbiri ile paraleldir. Genel yorumlardan anlaşılıyor ki, hem elbisenin hem de kendisinin maddî kirlilerden arınmasını emrederken aynı zamanda haram giyinmekten, kötü ahlak ve çirkin sıfatlardan men ediliyor. Yani hem maddî hem de manevî temizliğin ikisinin de aynı anda kastedilmesine kanaatimizce bir engel bulunmamaktadır.

Konumuzla alakalı diğer bir ayeti celile ise şudur:

*“Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiğün için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”*¹⁶⁴

Burada “ziynet” kelimesi, bütün ve uygun bir elbiseyi ifade eder. Ayet, ibadete başlayacakları zaman insanları tam olarak örtülü olmaya teşvik ediyor. Bu maksat için, sadece mahrem yerleri ve buna ilaveten gizlenmesini istediği kısımların kapanması yeterli değildir. Bundan dolayı kişi imkânları nisbetinde, her iki gayeye de uyacak

¹⁶² Razî, a.g.e. XXIX, 191.

¹⁶³ Yazır, a.g.e. VIII, 417.

¹⁶⁴ A’raf, 7/31.

şekilde münasip ve temizce giyinmelidir. Bu emir o devirde cahil kimselerin benimsedikleri ve o zamandan beri uygulamaya geldikleri yanlış tutumu çürütme anlamındadır. Bu kimseler, “insanın Allah’a tam veya yarı çıplak halde ibadet etmesi ve O’nun huzurunda saç-başı dağınık, perişan bir görünümde bulunması gerekmektedir diye düşünmekteydiler. Tam aksine Allah, sadece çıplaklığı yasaklamakla kalmaz, aynı zamanda insanın ibadet sırasında tam, düzgün ve temiz bir elbise giyinmiş olmasını emreder.¹⁶⁵

Hz. Peygamber de temiz elbiseyle ilgili: “*Beyaz elbise giyiniz. Zira beyaz elbise daha güzel ve temizlik açısından daha elverişlidir. Ölülerinizi de bununla kefenleyiniz.*”¹⁶⁶

Yine Hz. Peygamber, bir seferden dönerken arkadaşlarına “*sizler kardeşlerinizin yanına dönüyorsunuz, binitlerinize ve eşyalarınıza çeki düzen veriniz. Elbiselerinizi güzelleştiriniz, ta ki sizler insanlar arasında örnek kişiler olasınız.*”¹⁶⁷ diyerek, giyim kuşamın düzenli ve temiz olmasını tavsiye etmiştir.

2.1.1.1.2. El Yıkama

Birçok mikrobu el temasıyla bulaştığı ve hastalıkların birçoğunun bu mikroplardan meydana geldiği göz önünde bulundurulursa el temizliğinin önemi daha iyi kavranır. İslam dini genel temizlik çerçevesinde ellerin temizliğini de önemsemiştir. Abdesti emreden ayetin¹⁶⁸ yanı sıra Hz. Peygamber’in özellikle ellerin yıkanmasıyla ilgili hadislerinden birkaçı şöyledir:

“*Sizden biriniz uykudan uyandığı zaman, elini üç defa yıkamadan su kabına daldırmasın. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilemez.*”¹⁶⁹

“*Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak yemeğin bereketindedir.*”¹⁷⁰

“*Herkim elinde et kokusu (bulaşığı) olduğu halde yıkanmadan yatıp uyur, bu sebeple de kendisine bir şey isabet ederse, ancak kendisini suçlasın.*”¹⁷¹

¹⁶⁵ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 28.

¹⁶⁶ Tirmizi, *Cenaiz*, 994.

¹⁶⁷ Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sunen-i Ebi Davud*, Beyrut, trs, libas, 15.

¹⁶⁸ Maide, 5/6.

¹⁶⁹ Tirmizi, *Et'ime*, 61.

¹⁷⁰ Tirmizi, *Et'ime*, 47.

¹⁷¹ Ebu Davud, *Et'ime*, 54; Tirmizi, *Et'ime*, 61.

Bu hadisler yorumu yer bırakmayacak kadar el temizliğini açık bir şekilde teşvik etmektedir. Bir de bunlara abdesti de eklersek, bir müslümanın günlük el temizliğine verdiği değer ve önemin had safhaya vardığı ortaya çıkar.

2.1.1.1.3. Ağız Temizliği

İslam, ağız ve diş sağlığına da gereken önemi vermiştir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: “*Ümmetime meşakkat olacağını bilmeseydim her namazda misvak kullanmalarını emrederdim.*”¹⁷² diyerek diş temizleme aleti olan misvakı teşvik etmiştir. Bir başka hadiste ise: “*soğan ve sarımsak yiyen toplumumuza gelmesin.*”¹⁷³ ifadesiyle ağızda rahatsız edici kokuya sebep olacak şeylerden uzaklaşmamız ve ağız kokusunu önleyici tedbirler almamızı önermiştir.

2.1.1.1.4. Burun Temizliği

Kişisel temizlik içinde burun temizlemesi de önemli bir yer tutar. Bu konuda da Hz. Peygamber: “*sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman abdest alsın ve üç defa burnuna su çekip iyice temizlesin. Çünkü zararlı yaratıklar o kimsenin burun deliklerinde gecelemiş olabilir*”¹⁷⁴ buyurmuş.

2.1.1.1.5. Vücut Temizliği

Tüm vücudunu yıkayıp banyo yapmak da kişisel temizlik çerçevesindeki en önemli temizliklerden biridir. Cünüp hali, hayız kanının kesilmesi, lohusanın sona ermesi gibi yıkanması farz olan haller dışında; ayrıca İslam’ın teşvik ettiği sünnet gusüller vardır. Bir hadiste şöyle buyrulmuş: “*her yedi günde bir gusledip başını ve boynunu yıkamak her Müslüman’ın boynuna borçtur.*”¹⁷⁵ Vücut kirlendiğinde yıkanması, ölünün yıkanması, İslam’a yeni giren birinin yıkanması vaciptir. Cuma günü yıkanmak sünnettir çünkü o gün kalabalığın içine girecektir. Hem cuma mü’minlerin haftalık bayramıdır. Dolayısıyla yıkanıp temizlenmesi gerekir bu konuda hadis şöyle diyor: “*Her kim Cuma günü abdest alırsa o ruhsata uymuş ve güzel yapmıştır. Her kim*

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, VI, 272.

¹⁷³ Ebu Davud, Et’îme, 41.

¹⁷⁴ Buhari, Halk, 96; Müslim, Eşribe, 96.

¹⁷⁵ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Sunenu’l-Beyhaki’l-Kübra*, Daru’l-Mekke li Tabaâ, Mekke 1994, I, 297.

*yıkanırrsa, yıkanmak daha faziletlidir.*¹⁷⁶ Ramazan bayramı, kurban bayramı, hac için ihram giyerken, Mekke'ye girişte, Arafat vakfesinde, cenazeyi yıkadıktan sonra, her toplanma esnasında, Safa-Merve arasında sa'y ve bunun dışındaki toplanma yerlerinde yıkanmak sünnettir. Yıkanmanın birçok hikmeti vardır: Maddî kirlere temizler, vücuda canlılık ve enerji verir, vücudu hastalıklara karşı korur, insanları rahatsız edecek kokuları giderir.¹⁷⁷

2.1.1.1.6. Tırnak Temizliği

Kişisel temizliğin uygulamalarından biri de tırnak temizliğidir. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen hadisler şöyledir:

*“Sizden biriniz bana gökten haber soruyor. Hâlbuki tırnaklarını kuş tırnağı gibi uzatıyor ki içinde cünüplük, pislik ve yemek kırıntıları kalmıştır.”*¹⁷⁸

*“Tırnaklarınızı kesiniz kesilen tırnakları toprağa gömünüz. Parmak mafsallarını temizleyiniz.”*¹⁷⁹

Zikrettiğimiz hadisler, mikropların içinde barınacağı tırnakların kesilmesini açık bir şekilde emrederek mikropların yuvalanmasına karşı önlem alınmasını istemektedir.

2.1.1.1.7. Perine Ve Koltuk Altı Temizliği

İnsanda, kokusu ve görüntüsü ile rahatsızlık ve sıkıntı verebilecek her şeyden temizlenmek hem insan tabiatının hem de dinin bir gereğidir. Bu gereklerden biri de perine ve koltuk altı temizliğidir. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurur; *“On şey peygamberlerin müşterek sünnetlerindedir. Bıyıkları kısaltmak, sakalı uzatmak, burnuna su çekmek, tırnakları kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altı kıllarını yolmak, kasık kıllarını traş etmek, su ile taharetlenmek ve abdest sırasında ağza su çekmek.”*¹⁸⁰

2.1.1.1.8. Saçlar ve bakımı

Kişisel temizliklerden biri de saç ve başına özen gösterip temizlik ve bakımını yapmaktır. Bununla ilgili hadis-i şeriflerde geçen ifadeler şöyledir:

¹⁷⁶ Beyhaki, a.g.e. I, 295.

¹⁷⁷ Ebu Hazım Ahmedeş-Şirbasi, *Yes'eluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, Daru'l-Ceyl, Beyrut trs. I, 17.

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 517.

¹⁷⁹ Zeynu'd-Din Abdurrauf el-Münavi, *et-Teysir bi Şerhi Camii's-Sağir*, Daru'n-Neşr, Riyad 1988,II, 72.

¹⁸⁰ Ebu Davud, Taharet, 29.

“Her kimin saçı varsa ona ikram edip iyi baksın temizleyip yağlasın ve tarasın”¹⁸¹

Hz. Peygamber yanına saçı sakalı dağınık giren bir kimseye “Dışarı çık, saç ve sakalını düzelt” buyurdu. Adam düzeltip geri geldi. Efendimiz “sizden biriniz zararlı bir yaratık gibi saç ve sakalı dağınık bir vaziyette gelmesinden, böyle gelmesi daha iyi değil midir!”¹⁸² dedi.

2.1.1.1.9. Yiyecek Temizliği

Yiyecekler direk insan vücuduna etki ettiği için onları da kişisel temizlik başlığı altında ele almayı uygun bulduk. Hem gıda temizliği insanın kişisel temizliği ile büyük oranda alakalıdır. Zira bir gıdanın kendi temizliği kadar o gıdayı tutan elimizin de temiz olması gerekir. Yemeklerden önce ellerin yıkanması bu babdandır. Yiyeceklerin temizliğine önem vermemiz gerektiğini bildiren hadislerden bir kısmı şöyledir:

“Kaplarn üzerini örtünüz. Tulumların ağzını da bağlayınız. Çünkü senede bir gece vardır ki o gecede veba iner. Kapağı olmayan her bir kabın yahut üzerinde bağı bulunmayan hiçbir tulumun yanından geçmez ki, içine bu vebadan bir şey inmesin.”¹⁸³

Hz. Peygamber, kendisine açık bir kapla süt getirilmesi üzerine “üzerini kapatsanız olmaz mıydı! Vele v ki bir tahta parçası ile de olsa üzerini kapatmalıydınız.” buyurmuştur.¹⁸⁴

2.1.1.1.10. Sünnet Olmak

Kişisel temizliklerden biri de sünnettir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Beş şey fitrattandır. Bıyıkları kesmek, kasık kıllarını tıraş etmek, koltuk altı kıllarını yolmak, tırnakları kesmek ve sünnet olmak”¹⁸⁵

Özetle, İslam’ın öngördüğü kişisel temizlik deyim yerindeyse tepeden tırnağa olan bir temizliği kapsar. İnsanların toplu olarak buldukları ve ibadet ettikleri yerlere giderken İslam, genel bir vücut ve elbise temizliğini emretmiştir. Her Cuma günü banyo yapılması, düzenli olarak tırnakların kesilmesi, saçların bakımı ve elbise temizliğine özen gösterilmesi, kasık ve koltuk altı kıllarının traş edilmesi, dişlerin temizlenmesi

¹⁸¹ Ebu Davud, Tereccül, 3.

¹⁸² Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Muessesetu Zeyd b. Sultan, Dımaşk, 1991, cami’, 3494.

¹⁸³ Müslim, Eşribe, 5364.

¹⁸⁴ Buhari, Eşribe, 21.

¹⁸⁵ Ebu abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî, *Sunenu’n-Nesai*, Beyrut 1420, Taharet, 9.

gerekir. Hem bu temizliklerin uygulanmasının sağlık açısından da birçok faydası vardır. Ancak şunu da belirtelim ki yukarıda saydığımız kişisel maddî temizlikler, fitrî temizliklerdir. Yani fitratı ve tabiatı bozulmamış kişilerin normalde yaptığı temizliktir. Hiçbir selim fitratlı kişi, kirli bir vücuttan veya kirli bir elbiseden ya da saç başı dağılmış, tırnakları uzamış ve altı kir pas kaplamış veya kötü kokan bir halden hoşlanamaz. Bu temizliklerden ödün vermek ve ihmal etmek fitrattan sapmadır. Böyle bir ihmal ve kusurun karşılığını ileride genel sağlığıyla ve toplumdaki değerinin düşmesiyle öder. Kişisel temizlikleri terk etmek; ilkel hayata, behimi (vahşi) hayata dönüştür. Bu ise doğal selim fitratlı insanın özelliği değildir. Bu açıklamalardan şuna gelmek istiyorum: Aslında İslam yeni bir şeyi, yabancıyı olduğumuz bir durumu bize dayatmaya çalışmıyor. Tam aksine insanlığın fitratında var olan ancak yitirdiği değerlerini kendisine yeniden hatırlatmaya çalışıyor. Yani insanı; kendini bulmaya, insanı insan yapan değerlere davet ediyor. Bu yüzdendir ki bu gruptaki temizlikler için “kişisel temizlik” başlığını koymayı uygun gördük. Zira bunlarla insan zahirî kişiliğini bulur.

2.1.1.2. Çevre Temizliği

Temiz bir nesnenin, bireyin, kirli bir ortamda temizliğini muhafaza etmesi, ya da şahsi temizlikle temizlikten amaçlanan hedefe varması mümkün değildir. Bunun için bulunduğu ortamın da temiz olması gerekir. Yaşadığımız mekândan ibadet ettiğimiz mekâna kadar yürüdüğümüz yoldan dinlenip eğlendiğimiz yere kadar içtiğimiz sudan teneffüs ettiğimiz havaya kadar kısacası bizi kuşatan ve barındıran ortamların ve mekânların da temiz olması gerekir. Bu bölümde bizi kuşatan yaşam alanlarımızın maddî temizliğini; mekân temizliği, hava temizliği ve suların temizliği alt başlıkları altında ele almaya çalışacağız.

2.1.1.2.1. Mekân Temizliği

Mekân temizliği deyince, ilk akla gelen her Müslüman'ın iyi bildiği bir husus olan namaz kılınan yerin maddî yönden temiz olması gereğidir. Her hangi bir maddî necasetle kirlenmiş bulunan yerde namaz kılınmadığı gibi, genel itibarıyla pis olan

yerlerde Allah'ın zikri de yasaklanmıştır. Hadislerde “mezbele, hamam, mezbaha, makbere, deve ağılı” özellikle belirtilir.¹⁸⁶ Buralarda namaz kılınmaz.

İbadet yerlerinin temizliği ile ilgili Yüce Allah şöyle buyuruyor;

*“Hani biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de makamı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “tavaf edenler, kendini ibadete verenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.”*¹⁸⁷

Taberî, ayetin anlamının, “*Tavaf edenler için İbrahim’e ve İsmail’e evimin temizlenmesini emrettik. Allah’ın onlara beytte emrettiği temizlik; putlardan, putlara ibadet etmekten ve Allaha şirk koştuktan temizlenmesidir.*”¹⁸⁸ Olduğunu beyan eder.

Hz. Peygamber, uzak kabilelere yolladığı tamimlerle “*mescitlerin temiz tutulmasını*”¹⁸⁹ tenbih eder. Mescid-i Nebevi’nin temizliğinde hassasiyet gösteren Ümmü Mihcen’e gösterilen hususi alaka bu vesile ile kayda değerdir: Ümmü Mihcen öldüğü zaman, kendisine haber verilmeden defnedilmiş olduğunu duyunca, duruma üzülür ve telafi için cemaati toplayarak yeniden cenaze namazı kıldırır.¹⁹⁰

İkamet edilen mekânın temizliği ile ilgili ise Hz. Peygamber şöyle buyuruyor;

*“Allah pak ve naziftir, pak ve nezafeti sever; Kerim ve cömerttir, kerem ve cömertliği sever. Öyle ise avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun. Yahudilere de benzemeyin, onlar çöplerini evde toplarlar.”*¹⁹¹ Bir başka rivayette ise: “*çevrenizi ve evini temiz tutunuz. Yahudilere benzemeyiniz. Çünkü onlar süprüntüleri evlerinde biriktirirler.*”¹⁹²

Hz. Peygamber’in hadislerinde uzak çevrenin de her türlü rahatsızlık verici kirletmelerden korunması ile ilgili emirler gelmiştir. Müslim’in bir rivayetinde Hz. Peygamber şöyle buyurur: “*lanete uğramışlardan olmaktan sakının*” *ashab*: “*Bunlar da kim ey Allah’ın Rasûlü*” diye sorunca, *Rasûlullah açıklar: halkın gelip geçtiği yolla,*

¹⁸⁶ İbn Mace, Mesacid, 4..

¹⁸⁷ Bakara, 2/125.

¹⁸⁸ Taberî, II, 38.

¹⁸⁹ Ebu Davud, Salat, 13; Tirmizi, Salat, 412.

¹⁹⁰ İbrahim Canan, *İslamda Çevre Sağlığı*, Cihan Yayınları, İstanbul 1985, 68, (Üsdü’l-gabe’den naklen.)

¹⁹¹ İbn-i Kayyim el-Cevziyye Şemsu’d-Din Ebu Abdillah Muhammed b. Ebubekir, *et-Tibbun-Nebevi*, Daru’l-Fikr, Kahire 1957, 216.

¹⁹² Tirmizi, Edeb, 41.

gölgelendikleri yolda abdest bozanlardır."¹⁹³ Bazı rivayetlerde "*halkın gölgelendiği*" kaydı kullanılmaksızın "*meyveli ağaçların*" diplerine abdest bozmakta yasaklanmıştır.

Kirletilmesi yasaklanan gölgeden murat, sadece meyveli ağaçların gölgesi değildir. Halkın gezmek ve dinlenmek için oturduğu bütün gölgeler yasağa dâhildir. Ağaç gölgesi, duvar gölgesi, kaya vs. gölgesi hepsi birdir, yeter ki, insanların şu veya bu maksatla iltica ve istifadeleri bilinir ve görülür olsun. Ayrıca, bir mü'min, hadiste ifade edilen yasağı sadece "abdest bozma" olarak anlamaz, bu yasak her çeşit kirletmeleri kapsar zira o devir için şişe, konserve kutusu, kâğıt, paket artığı gibi kirleticiler mevzu bahis değildi. Diğer yandan, gelip geçene rahatsızlık veren bir diken, bir dal parçasının, bir kelime ile "ezâ"nın bertaraf edilmesinin ehemmiyeti ifade edilmiştir. Bu çeşit hadislerin mânâ-yı muhaliflerini alacak olursak çevreyi, insanlara ve hatta hayvanlara rahatsızlık verecek şeylerle kirletmenin dinen büyük bir hata olduğunu anlarız.¹⁹⁴

Hz. Peygamber'in hadislerinde yolların temizliği ile ilgili önemli ikazlarını müşahade etmekteyiz. O hadislerden birinde: "*Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, onların lânetleri vacip olmuştur.*"¹⁹⁵ Bir başka hadiste ise: "*ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arz edilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan atılmış olan "ezâ"yı da gördüm kötü amelleri arasında ise, yere gömülmemiş tükürük de vardı.*"¹⁹⁶ "ezâ" sözlük açısından "büyük olmayan zarar ve kusur" anlamına gelir. Ancak yukarıdaki hadiste bununla yoldan gelip geçenlere rahatsızlık veren her şey kast edilmektedir.¹⁹⁷

2.1.1.2.2. Hava Temizliği

Çevre kirliliği denince ilk aklımıza gelen şeylerden biri de hava kirliliğidir. Çünkü bütün canlılar için son derece önemli ve zaruri bir ihtiyaç olan hava aşırı şekilde kirliliğe maruz kalmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Duhân Suresi'nde, havanın gizli bir kirlenmeye maruz kalacağına işaret ederek şöyle der:

¹⁹³ Müslim, Taharet, 641.

¹⁹⁴ Canan, a.g.e. 70.

¹⁹⁵ Nureddin el-Heysemi, Ali b. Ebubekr, *Mecmeû'z-Zevait ve Menbaû'l-Fevaid*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1967, I, 204.

¹⁹⁶ İbn-i Mace, Edeb, 7.

¹⁹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Canan, *İslamda Çevre Sağlığı*.

“Göğün açık bir duman getireceği günü bekle (o duman) insanları bürür. Bu elem dolu bir azaptır.”¹⁹⁸

Ayette zikri geçen (duhan-ı mubin) yani gözle görülecek duman tabirinden anlaşılmiş olan manalardan biri kıyamete yakın zuhur edip uzun müddet yeryüzünde kalacak olan bir dumandır.¹⁹⁹ Bu dumanla ilgili nitelemelerden biri şöyledir: “bütün arz, içinde ocak yakılmış fakat deliği olmayan bir eve dönecek.”²⁰⁰ Başka ayetlerin ifadelerine bakarak bu çeşit bozulmalara insanların yaptıklarının sebep olacağını söyleyebiliriz. Zira Rum Suresinde Yüce Allah şöyle buyurur:

“İnsanların elleri ile işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıkar Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.”²⁰¹

Yeryüzü, üzerinde taşıdığı sayısız nimetler ve güzelliklerle insanlara emanet edilmiştir. Bu emanete ancak onun tabii dengesini koruyarak riayet edilebilir. Hâlbuki insan eliyle yeryüzünün tabii dengesi bozulmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı çevre sorunları, sanayi atıkları ekolojik dengeyi bozmaktadır. Bunun sonucunda toprak, su ve hava kirlenmekte ve zehirlenmekte, nice hayvan ve bitki türleri yok olup gitmektedir. Hatta bu bozulmanın genetik bozulmaya bile yol açması söz konusudur. Buna bir de sosyal hayattaki bozulma eklenince insanın, Allah’ın koyduğu değerleri dikkate almamasının acı faturası ortaya çıkmaktadır.

Ayette, yeryüzünün bu şekilde bozulmasına sebep olan insanın, bunun acı sonuçlarının bir kısmını dünyada tadacağına, asıl cezasının ise ahirette olacağına işaret edilmektedir. İnsanın yapıp ettikleri sonucu karada ve denizlerde ortaya çıkan bu bozulmaya asırlar önce işaret edilmiş olması dikkat çekicidir.²⁰²

Asrımızda “cehennemî makine” olarak nitelenen modern şehirler psikolog ve sosyologların ciddi şekilde tenkit konusudur. Bütün âlimler, insan ölçüleri ile mütenasip olmayan çok iri ve çok yüksek binalarıyla, bu şehirlerin, insan ruhunu ezerek çeşitli ruhî ve içtimai bozukluklara sebep olduğunu söylemekte müttefiktirler. Binaların yüksekliği ve mesken birimlerinin genişlik yönüyle İslam’ın teklif ettiği standartların çok altında

¹⁹⁸ Duhan, 44/10-11.

¹⁹⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, XXVII, 243.

²⁰⁰ M.Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4298.

²⁰¹ Rum,30/41.

²⁰² Komisyon, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB, Rum Suresi,30/ 41. Ayet'in dipnotu.

olması sebebiyle, az bir alanda çok insan toplanmış olmakta, adam başına düşen metre küp hava miktarı azalırken, bir metreküp havaya dâhil olan kirlilik miktarı da artmaktadır. Kış aylarında kirlenme miktarı artınca, ortaya “felaket” kelimesi ile ancak ifade edilebilen durumlar ortaya çıkmaktadır.²⁰³

2.1.1.2.3. Suların Temizliği

Yalnızca insanlar için değil bütün canlılar için su hayati öneme sahiptir. Yüce Allah, Kur’an-ı Kerimde suyun önemini ve hikmetini beyan eden aşağıdaki ayet-i kerimelerde:

“İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hala inanmayacaklar mı?”²⁰⁴

“O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdecî olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandırılmı yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik.”²⁰⁵ buyurarak, hem her canlının sudan yaratıldığını hem de gönderdiği suyun tertemiz olduğunu bildirmiştir.

İbn-i Kayyim, et-Tıbbu’n-Nebevî adlı kitabında, geçmiş insanların su hakkındaki algılarını şöyle özetler: *“Su, hayatın ana maddesidir, içeceklerin de efendisidir. Kâinatı teşkil eden unsurlardan biri daha doğrusu asli unsurudur. Zira gökyüzü onun buharından yer de köpüğünde yaratılmıştır. Allah her şeyi onunla hayatdar ve canlı kıldı.”²⁰⁶*

Hiz. Peygamber: *“Sizden biriniz sakın su içine idrar yapmasın belki o sudan sonra abdest alması veya gusletmesi icap eder”.* Yine *“sizden biriniz cünüp olduğu zaman durgun suyun içine girerek yıkanmasın. Suyu bir kap ile alarak dışarıda yıkansın”.*²⁰⁷ Yine efendimiz (s.a.v.) temiz olmayan sudan sakındırmış ve bir hadislerinde şöyle buyurmuşlar: *“Kendilerine zulüm eden (günahları yüzünden cezaya*

²⁰³ Canan, a.g.e. s. 100.

²⁰⁴ Enbiya, 21/30.

²⁰⁵ Furkan, 25/48-49.

²⁰⁶ İbn Kayyim, age s. 302.

²⁰⁷ Müslim. Taharet, 682-684..

çarptırılan) insanların konakladıkları yerde konaklamayınız onlara dokunan azap size de dokunmasın ancak ağlar olduğunuz halde bu viraneleri dolaşabilir ve eğleşebilirsiniz. Buradan aldığınız sulardan içmeyiniz, bu sular ile abdest almayınız eğer bu sular ile hamur yoğurdu iseniz develerinize veriniz, asla ondan bir şey yemeyiniz."²⁰⁸

Suların kirlenmelerden korunması ile ilgili Hz. Peygamber'in hadislerinden bahsederken kuyularla ilgili olarak kendisinden gelen talimata da dikkat çekmemiz gerekir. Zira bunlardan bir kısmı kuyu sularının kirlilikten korunmasına yöneliktir. Bu talimatlardan birine göre: *"eskiden kalma kuyuların etrafında yarıçapı elli, yeni açılan kuyuların etrafında ise, yirmi beş zira'lık bir dairenin koruma alanı olarak boş bırakılması gerekmektedir. Bir diğer rivayette ise hayvan ağıllarının kuyuya kırk zira'dan daha yakına yapılmamasını emreder."*²⁰⁹

Bulaşıcı birçok hastalığın su kirliliğinden kaynaklandığı dikkat-i nazara alındığında İslam'ın genel temizliğe ve özellikle de su temizliğine yaptığı vurgunun ve getirdiği talimatların önemi daha da iyi kavranır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre su ile bulaşıcı önemli hastalıklardan bazıları şunlardır: *"Kolera, tifo, giardiasis, ishal, askariasis, şistosomosis ve trahoma."* Yine aynı örgütün beyanlarına göre: *"Beş yaşın altındaki 1,5 milyar çocuk ishale yakalanmakta ve bunların dört milyonu ölmektedir. Şistosomasisten her yıl 200 milyon kişi hastalanmakta ve 800 bin kişi ölmektedir. Göl ve göletlerin insan çıkartıları ile bulaşması önlenmelidir"*²¹⁰ diyor. Yine resmi verilere göre: *"Gelişmekte olan ülkelerde bütün hastalıkların %80'inin ve tüm ölümlerin üçte birinin bulaşıcı hastalıklardan kaynaklandığı"*²¹¹ belirlenmiştir.

2.1.2. Hükmî (İbadet Amaçlı) Temizlik:

Maddî temizliklerin türlerini bitirdikten sonra, manevî temizliklere geçmeden önce hükmî temizlikleri ele almayı uygun bulduk. Zira hükmî temizlik bir yönüyle maddî temizliği diğer bir yönüyle ise manevî temizliği içerir. Hükmî temizlik çeşidini üç alt başlık altında ele alacağız: Abdest, gusül ve teyemmüm. Önce abdestle

²⁰⁸ Müslim, Zühd, 7656-7657.

²⁰⁹ İbn Mace, Ruhûn, 22; Müsned, II, 494.

²¹⁰ Dünya Sağlık Teşkilatı Raporu, Cenevre-İsviçre, 1995.

²¹¹ Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişim Konferansı, Rio de Janeiro-Brezilya, 1992.

başlayacağız Çünkü onu gerektiren hal küçük abdestsizliktir (hades-i asgar). Devamında guslü açıklayacağız, zira onu gerektiren büyük hadestir. Teyemmüm ise belirli durumlarda küçük ve büyük hadesin bedeli olduğu için en sonda onu açıklamaya çalışacağız.

2.1.2.1. Abdest

Farsça “ab” (su) ve “dest” (el) kelimelerinden oluşan ve “el suyu” anlamına gelen abdest, belirli ibadetlerin ifasının ön şartı olan ve kendisi de ibadet mahiyetinde görülen bir nevi hükmî temizliktir. Arapça karşılığı; güzellik, temizlik ve parlaklık anlamına gelen “vudû” dur. Fıkıhta abdest, “*belli uzuvları usulüne uygun olarak su ile yıkamak ve bazılarını da eldeki su ıslaklığı ile mesh etmek*” şeklindeki ibadet temizliği olarak ifade edilir.²¹²

Abdestle alakalı olarak Kur’an-ı Kerimde Yüce Allah şöyle buyurur:

*“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı mesh edin ve ayaklarınızı da topuklara kadar (yıkayın). Eğer cunüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunurda su bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*²¹³

Müfessirler; “namaza kalkmaktan” maksat, namaza kalkmayı irade etmek olduğunu söylemişler. Zira namaza kalktığımızda değil, namaza kalkmayı düşündüğümüzde abdest alınır.²¹⁴

Ayetteki ifadenin zahirine göre her namaza kalkışımızda abdest almamız gerekir. Davud-i Zahirî bu görüş üzeredir. Fakat cumhura göre; namaza kalkarken

²¹² Komisyon, *İlmihal*, I, 195.

²¹³ Maide, 5/6.

²¹⁴ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Menar, Mısır 1336, VI, 220.

abdest almanın vücubiyeti ancak abdestsiz olanlar içindir. Cumhura göre ayetin manası şöyledir: “Namaza kalkmayı irade edeceğiniz zaman ve abdestsiz iseniz, yüzünüzü yıkayın...” böyle bir yorumun dayanağı ilk dönemdeki ameli sünnettir. Zira Ahmet b. Hanbel, Müslim ve sünen sahiplerinin Bureyde’den aktardığı hadiste şöyle deniyor: “Hz. Peygamber her namaz vaktinde abdest alırdı. Fetih gününde ise, abdest aldı, mestlerin üzerine mesh etti ve tek bir abdestle tüm namazları kıldı. Hz. Ömer: “Ya Rasulellah! Daha önce yapmadığın şeyi yaptın” diye sorunca Hz. Peygamber cevaben “*bilerek yaptım ey Ömer*” yine Amr b. Amir el-Ensari, Enes b. Malik’in; “Hz. Peygamber her namaz vakti için abdest alırdı” demesi üzerine ya siz ne yapardınız diye sormuş; Enes b. Malik; “biz tek abdestle birden fazla namaz kılardık” demiş. Başka bir hadiste ise, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş; “*Eğer ümmetim için sıkıntı yaratmış olmasaydım kendilerine her namaz vaktinde abdest almayı ve her abdest esnasında da misvak kullanmayı emrederdim.*” Bu hadisler Müslümanların Hz. Peygamber’in döneminde her namaz için ayrı abdest almadıklarını göstermektedir. Hz. Peygamber ise genelde her namaz için abdest almakla beraber, Mekke’nin Fethi gününde insanların önünde tek abdestle birden fazla namaz kılarak bunun caiz olduğunu göstermek istemiştir. Dolayısıyla her namaz vaktinde abdest almak vacip değil, azimet ve evladır.²¹⁵

Bu ayet Medine döneminde nazil olmuş ise de, Müslümanların Mekke döneminde miraç gecesinde namazın farz kılınmasından itibaren namaz öncesinde mendub bir davranış olarak abdest aldıkları bilinmektedir. Ayet bunu müstakil bir hüküm ile teyit etmiş, ayrıca abdestin her amel için değil namaz için farz kılındığını açıklamıştır. Hz. Peygamber de hem Müslümanlara fiili olarak abdestin nasıl alınacağını göstermiş hem de abdestiz olarak kılınacak hiçbir namazın Allah katında kabul olunmayacağını belirtmiştir.²¹⁶

Büyük bir ihtimalle İslam Dininde olduğu gibi ondan önceki dönemlerde de bazı ibadetlerden önce abdest almak farz kılınmıştı. Zira Hz. Peygamber su isteyerek abdest azalarını üçer defa yıkadıktan sonra, “*işte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir.*”²¹⁷ demesi daha önceki şartlarda da abdestin var olduğunu göstermektedir.

²¹⁵ Reşid Rıza, a.g.e. VI, 220-221.

²¹⁶ Buharî, “Vudü”, 2; İbn Mace, “Taharet”, 47.

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 98.

İlgili rivayetler bağlamında abdestin daha önceki ilahî dinlerde peygamberlerin yanı sıra ümmetleri için de bir yükümlülük olup olmadığı meselesi Müslüman âlimlerce tartışılmıştır. Ancak her ne şekilde olursa olsun, İslamiyet bu ilahî dinlerin unutulmuş ve tahrif edilen birçok hükümleri gibi abdesti de yeni bir form ve içeriğe kavuşturarak teşri kılmıştır.²¹⁸

Durum böyle olduğu halde bazı müsteşrikler İslam'da abdest ve temizlikle ilgili diğer hususların Hz. Peygamber tarafından ehli kitaptan alındığını iddia etmiştir. Bu iddiada şöyle deniyor: “Şeytanlara habis ruhlara ve her şeyde bir ruh bulunduğu inananların (animist) fikirlerine dayanan taharetin dini usul ve kavaidi Araplara, eski Samilerden kalma bir miras gibi malum idiyse de peygamber'in zamanında artık tatbik edilmiyordu. Herhalde Kur'an'ın Medine'de son nazil olan surelerinden abdestin rükünlerini içeren beşinci surenin altıncı ayeti İsrailî ananenin devamını göstermektedir... İslamî taharet usulü ve kavaidi bütün teferruatı ile Musevilik usul ve kavaidinin tesiri altında inkişaf etmiş olup netice itibariyle o usul ve erkânın bilhassa hafifletilmiş bir şeklini arz eder.”²¹⁹

Abdest, Musevîlik'teki temizlenme ritüeli ile ilgili olabilir ve hatta Musevî gelenekten tevarüs edilmiş de olabilir. Bu durum, özü itibarı ile aynı kaynaktan beslenen iki ayrı dini gelenekte müşterek bir uygulama bulunmasının ötesinde bir mana ifade etmez. Diğer bir deyişle, İslamiyet ile Musevîlikte bir takım ortak unsurların mevcut olması, asıl kaynak dikkate alındığında hiçbir problem arz etmez. Çünkü İslam öncesi ilahî kaynaklı dinlerdeki hükümler Allah ve Hz. Peygamber tarafından nesh edilmeyerek geçerliliklerini korudukları ölçüde İslam fihhinde şer'i hükümlerin bir kaynağı sayılmıştır. Bu durum İslamiyet'in kendisini daha önceki hak dinlerin doğrulayıcısı, mirasçısı ve Allah tarafından kemale erdirilmiş son şekli olarak takdim etmesinin doğal bir sonucudur.²²⁰

Ne var ki müsteşriklerin abdest ile ilgili iddiası çok daha farklı imalar içermesi hasebiyle problemlidir. Çünkü o oryantalist gelenekte adet olduğu üzere İslam'ın kaynağını Hz. Peygamber'in kültürel bilgi birikimine indirgemekte, dolayısıyla bu konuyu da aynı çerçeveye oturtmaya gayret etmektedir. Özetle, bu iddia geleneksel oryantalistik zihniyetin İslam'ı ilahî kaynaklı bir din olarak değil Hz. Peygamber

²¹⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1998, I, 68-69.

²¹⁹ Joseph Schacht, “Abdest” *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1965, I, 35.

²²⁰ Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, I, 68.

tarafından muhtelif din ve kültürlerden kotarılmış bir inanç sistemi olarak görmesinin bilindik sonuçlarından biridir.²²¹

Abdest başlı başına maddî temizlik özelliği de taşıyıp sağlık açısından bir dizi faydalar içermekle birlikte esasen hükmî temizlik işlemi ve arınma yoludur. Bunun için de fıkıh dilinde maddî kirlilikten temizlenme “necasetten taharet” olarak anılır; hükmî kirlilik olan hadesten temizlik ise birer hükmî temizlik usulleri olan abdest ve gusülle olur. Abdest ile ağız, diş, burun, el, yüz ve ayaklar gibi kirlenmeye ve dışarıdan gelecek mikroplara en açık uzuvlar günde birkaç defa su ile temizlenir. Bu sayede vücudun sinir sistemi ve kan dolaşımı daha düzenli hale gelir ve vücuda fizikî-tıbbî birçok fayda sağlar. Ayrıca abdest, namaz ibadetini ifa için Yüce Allah’ın huzuruna çıkacak müminin mânevî ve ruhî hazırlık ve temizliği de demektir. Bu yüzden abdest, maddî temizlikle manevî temizliği birleştirici, Müslüman’a manevî yönden destek ve güç sağlayıcı bir anlam ve öneme sahiptir.²²²

2.1.2.1.1. Abdestin Türleri

Namaz kılmak, Kâbe’yi tavaf etmek, tilavet secdesi yapmak, Kur’an’a dokunmak için abdest dinen gereklidir. Sünnî mezheplerin çoğu bunların farz olduğunda görüş birliğinde olup yalnız Hanefiler Kâbe’yi tavafta abdesti vacip görürler. Kur’an’a dokunmak için abdestin farz olduğu hükmü, Kur’an’a²²³ ve Sünnet’e²²⁴ dayandırılmakta birlikte esasen Müslümanların Kur’an’a atfettikleri ve ondan istifadeyi azamî ölçüye çıkarma gayretlerini yansıtan ve bünyesinde birçok sosyal ve psikolojik gerekçeyi barındıran kolektif şuur konumundadır.

Yatmadan önce abdest almak, vakit namazları için ayrı ayrı abdest almak, ezan okurken abdestli bulunmak mendub görülmüştür. Hatta mümine manevî destek sağladığı, adeta müminin silahı olduğu, ayrıca Hz. Peygamber’in mümkün olduğu ölçüde abdestli halde bulunduğu göz önünde tutularak İslam âlimleri, müminin imkân ölçüsünde her işe abdestli olarak başlamasını ve abdestli bulunmasını tavsiye etmişlerdir.²²⁵

²²¹ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008, 312.

²²² Komisyon, *İlmihal*, I, 195.

²²³ Vakıa, 56/79.

²²⁴ Beyhaki, *Sünen*, I, 87-88.

²²⁵ Komisyon, *İlmihal*, I, 196

Böylece abdestin farzları Hanefiler’de dört tane (ayette geçenler), Malikiler’de, niyet, ovma ve muvalat ilavesi ile yedi; Şafililer’de niyet ve tertip ilavesi ile altı; Hanbelîler’de de niyet, tertip ve muvalat ilavesi ile yedidir.

2.1.2.1.2. Ayakların Yıkınması Veya Meshi İlgili İhtilaflar

Ayaklarla ilgili; ayakların yıkanması ya da meshedilmesi veya hem yıkanıp hem de meshedilmesi gerekir diyen farklı görüşler vardır. İmamiye-Şia, ayakların meshedilmesi vaciptir demişler. Cumhuriyet ise, ayakların yıkanmasının vacip olduğunu söylemiş. Davud el-İsfahanî ve Zeydiye’den Nasır li’l-Hak ise ayaklarını hem yıkamanın hem de meshetmenin farz olduğunu söylemişler.

Mesh’in vucubiyetini söyleyenlerin delillerinden biri; kelimesinin iki meşhur kıraatten biri olan mecrur okuyuştur. Bu kıraati, İbn Kesir, Hamza, Ebu Amr ve Ebu Bekir okumuştur. Diğer meşhur kıraat olan mansub kıratı ise, Nafi’ İbnu Amir ve Asım’ın okuyuşudur. Mecrur okunduğunda “başınızı meshedin” cümlesine atfedilir ve başın meshedilmesi gerektiği gibi ayakların da meshedilmesi gerekir. Buradaki kesre, cerr-i civar dediğimiz, fonetik uyum için olduğunu söylemek hata olur. Zira bu tarz okuyuşlar şiir gibi yerlerde zaruretten meydana gelir, Allah’ın Kelamı bu durumdan münezzehtir. Hem cerr-i civar dediğimiz fonetik uyum, iltibastan emin olunan makamlarda yapılabilir, burada ise iltibas mevcuttur. Hem de bu fonetik uyum, harf-i atıf olmaksızın yapılır, burada ise harf-i atıf vardır. Diğer yandan mansub okuyuş da ayakların meshini gerektirir demişler. Zira kelimesi her ne kadar lâfzen mecrur ise de mahallen mansuptur. Dolayısıyla mansub okuduğumuzda onun mahalline atfederiz, bu tür atıf, nahivde meşhur bir kuraldır. Bu durumda kelimesinde iki amilin amel etmesi caizdir. Biri diğeri ise emir fiilleri, ancak bir mamülde iki amel ictima ederse yakın olana amel vermek daha evladır. Yakın olan olduğuna göre mansub okuyuşta da ayakların meshedilmesi gerektiği anlamı çıkar.

Bu söylenenlere ancak iki şekilde cevap verilebilir: Birincisi, yıkamanın gerekliliğini ifade eden birçok haber varid olmuştur. Yıkama meshi kapsıyor ancak mesh yıkamayı kapsamıyor, o halde yıkamak ihtiyata daha yakındır dolayısıyla yıkamak

vaciptir. İkincisi, ayaktaki farz, ayak aşık kemikleri ile tahdit edilmiştir. Tahdit yani sınırları belirtme yıkamada olur meshte olmaz.²²⁶

Zemahşerî kelimesinin mecrur okunuşuna daha farklı bir yorumla ince bir detaya işaret ederek şöyle der: “ayaklar, üzerine su dökülerek yıkanan uzuvlardan olduğu için israf edilebilecek yerlerdendir ki israf yasaklanmıştır. Meshedilen azaya (baş) atfedilmesi meshedilsin diye değil, ayaklar yıkanırken iktisatlı davranmanın gerekliliğine dikkat çekmek içindir.”²²⁷ Yani ayaklarınızı mesheder gibi yıkayınız, suyu fazla harcayıp israf etmeyiniz.

Muhammed Reşit Rıza, ayakların durumu ile ilgili ihtilaflı görüşleri aktardıktan sonra ayakların yıkanmasının gerekliliği ile ilgili özetle şöyle demektedir:

- a) Zahir olan kelimesinin fethalı okunuşu yıkamayı, kesralı okunuşu ise mesh etmeyi gerektiriyor.
- b) Nahiv ilmi, iki kıraatten birini öbürüne hamletmeye müsaittir. Hatta fethalı kıraatı kesralı kıraata hamletmek Arap dili kurallarına daha uygundur.
- c) Ehl-i Sünnetin İmamiye’ye karşı lâfzî delillerinden en güçlüsü ayetteki ayak temizliği ile ilgili aşık kemiklerinin sınır olarak belirtilmesidir. Bu ise ayağın tümünü kaplamakla hasıl olur. Çünkü aşık kemikleri ayağın her iki yanındaki çıkıntılardır. İmamiye, ayakların üstünü ayak boğumuna kadar mesh ederler ve bu boğumun ayetteki “kâ’b” olduğunu söylemişler. Dolayısıyla onların görüşüne göre her ayakta bir kâ’b vardır. Böyle olsaydı ayet-i kerimede yerine yani ikil yerine çoğul kullanılırdı, kolların sınırı için yani çoğul kullanıldığı gibi.
- d) Sahabi, tabiin ve seleften hem Mesh hem de yıkama ile ilgili rivayetler gelmiştir. Fakat yıkama ile ilgili amel daha çok ve daha yaygındır. Hem Hz. Peygamber’den mestlerin üzerini meshetmekten başka mesh ile ilgili bir haber nakledilmemiştir.
- e) Abdestte ayaklarını yıkamanın caiz olmadığını söylemek, ayaklarını meshetmek caiz değildir demekten hem aklen hem de naklen doğruluktan daha uzaktır. Fethalı kıraatın zahirî ve yıkamayla ilgili rivayetlerin sıhhati, yıkama gerekliliğini ifade eden görüşün isabetli oluşuna delildir. Abdest ve

²²⁶ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, II, 127-129.

²²⁷ Zamehşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil*, II, 13.

guslün hikmetlerinden biri olan temizliğin, yıkama ile hasıl olması akli delildir.

- f) Ehl-i Sünnet ve İmamiye arasında birbiriyle çelişkili gibi görünen iki görüşün birleştirilmesi mümkün oldukça birleştirmek, birini öbürüne tercih etmeye takdim edilir. Burada ayakların meshi ile yıkanmasının birleştirilmesi mümkündür. Zira mesh elini mesh edilen şeyin üzerine sürmektir, ayağını yıkamak, elini ayağına meshetmeye engel değildir. Yani ayak yıkanırken aynı anda hem yıkama hem de mesh beraberce gerçekleşiyor.

Kısaca ayakları yıkamak, Kur'an'ın açıklayıcısı olan mütevatir sünnet ile sabittir ve temizliğin hikmetine de uygundur. İki kıraat arasında herhangi bir çelişki de yoktur.²²⁸

2.1.2.2. Gusül

Hükmî temizliklerden biri de gusüldür. Sözlükte “yıkanmak” anlamına gelen gusül, ıstılahta; cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilik halinden kurtulmak için gerekli olan dini temizlik demektir.²²⁹

Gusül, hem ibadetlerin yapılabilmesi hem de cinsi münasebet veya ihtilam olma anında, vücudun ısınıp genişmesi sebebiyle derideki gözeneklerden, kısmen eriyip dışarı çıkan yağ ifrazatıyla beraber diğer pisliklerin vücutta kalıp kokuşmaması için ve vücudun zindeliğini muhafaza edebilmesi gayesiyle tepeden tırnağa kadar yıkanmasıyla olur.²³⁰

2.1.2.2.1. Guslü Gerektiren Haller

- a) Cünüp olmak
- b) Hayız
- c) Lohusa (nifas)
- d) Şehit olmayan Müslüman'ın ölümü

²²⁸ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Menar, Mısır 1336, VI 233-235.

²²⁹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 204.

²³⁰ M. Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992, 375.

- e) Mürted veya kâfir'in İslam'a girmesi (Maliki ve Hanbelîler; bir kâfir İslam'a girecek olursa üzerine guslün vacip olduğunu söylemişler. Hanefiler ve Şafiiler ise; cünüp değilse gusletmesi müstehaptır demişler.)²³¹

Abdestte olduğu gibi gusülde de sadece maddî temizlenme ve tıbbî bir yarar gözetmekten ziyade manevî ve hükmi temizlenme ön plandadır. Gusül gerektiren durumlar için dinî literatürde büyük hükmi kirlilik denmesi bu durumdaki kişilerin necis olduğu anlamına gelmez. Bu ifade onların, bazı belirli ibadetleri yerine getirmek için gerekli ruhî ve mânevî hazırlığa sahip olmadığı anlamına gelir. Bundan dolayı cünüp kimsenin oruca devam etmesi veya namaz vaktine kadar yıkanmayı geciktirmesi günah sayılmayıp namazın vücubiyet vakti öncesinde gusletmesi farz görülmüş, ancak henüz namaz vakti girmeden yıkanması ise tavsiye edilmiştir. Şah Veliyullah da cinsi münasebetin nefsi, çok yemekten ve diğer nefsanî arzulardan daha fazla kirlettiğini, guslün nefsi ikaz edip eğittiğini ifade ederken bu yıkanmanın kişiye kazandıracığı manevî ve ruhî arınmaya dikkat çekmiştir. Bunun yanında guslün, kişiye sağlayacağı maddî temizlik, biyolojik ve tıbbi faydaları da kayda değer bir önem taşır. İslamî öğretilerde, guslün sadece belli hallerde gereken dini bir mecburiyet olarak değil kişiyi toplum içine karıştıran diğer insanlarla bir arada bulunacağı, maddî temizlenmeye, ruhî hazırlığa ihtiyaç duyacağı birçok durumda alınması gereken bir tedbir, ahlakî-insanî bir ödev ve fazilet olarak sunulması ve İslam toplumlarında böyle bir geleneğin hâkim olması bu anlayışın sonucudur.²³²

2.1.2.2.2. Cünüp hayız ve lohusa halindeki için haram olan şeyler

Cünüp, hayız ve lohusa halindeki için temizlenip yıkanmadıkça bazı şeyler haramdır. Aşağıda Fıkhu'l-İslam, el Mecmu' ve Bidayetü'l-Müctehid kitaplarından bu haramları özetleyerek müdellel bir şekilde aktaracağız.

- a) *Namaz*: cünüp, hayız ve lohusa halindeki için; “eğer cünüp iseniz yıkanıp temizlenin”²³³ ayetine dayanarak icma' en namaz kılmaları haramdır.
- b) *Kâbe'yi tavaf etmek*: nafil tavaf dahi olsa abdestsiz yapılmaz. Zira Hz. Peygamber hadis-i şeriflerinde: “Beyt'i tavaf etmek namazdır. Onu tavaf

²³¹ Zuhayli, a.g.e. I, 513-521.

²³² Şener, Mehmet, “Gusül”, DİA, 14, 214.

²³³ Maide, 5/6.

ettiğinizde az konuşun”²³⁴ buyurarak tavafın da bir çeşit namaz olduğunu haber vermiştir.

- c) *Kur’an’a dokunmak*: “O’na ancak temizlenenler dokunur”²³⁵ ayet-i kerimesi ve “Kur’an’a temiz olandan başkası dokunmasın”²³⁶ hadisi gereğince Kur’an’a dokunmak haramdır.
- d) *Kur’an’ı Okumak*: Şafii ve Hanefilerde muhtar olan görüşe göre; cünüp, hayız ve lohusa halindeki kimselerin Kur’an’dan bir kelime dahi kıraat niyetiyle okumaları haramdır. Ancak dua, zikir ve sığınma amacıyla okumasında bir beis görülmemiştir. Kur’an’ı okumanın haram olduğuna dair İbn Ömer’in rivayet ettiği “cünüp ve hayız olanlar Kur’andan bir şey okumasın”²³⁷ ve Hz. Ali’nin rivayet ettiği “Rasûlüllah cünüp olmadığı müddetçe her daim bize Kur’an okurdu.”²³⁸ hadisleridir. Hanbelîler ayetin bir bölümünü okumaya cevaz vermişler. Hanefiler kelimeyi heceleyerek okumaya cevaz vermişler. Malikiler ise cünüp için sığınma amacıyla dua niyetiyle okuyabilir ancak hayız ve lohusa halindeki kimselerin kanları kesilmeden önce Kur’an’dan az olmak kaydıyla okuyabileceklerini söylemişler. Kan kesildikten sonra yıkanana kadar hiç bir şey okuyamaz. Malikilerin delili ise İstihsan’dır. Çünkü hayızlık süresi uzundur. Diliyle okumadan Kur’an’a bakmakta bir sakınca yoktur.
- e) *Mescitte beklemek*: Hanefî ve Malikilere göre mutlak olarak ister geçmek veya bir tarafından girip öbür tarafından çıkmak şeklinde dahi olsa mescide girmek haramdır. Hanbelî ve Şafiilere göre: Cünüp için mescitte beklemek veya mazereti olmaksızın mescitte dolaşmak haramdır. Ancak mescidin içinden geçmesi mübahtır. Ancak hayız ve lohusa halindeki kadın ise mescidi kirletmeyeceğinden eminse geçebilir.²³⁹

²³⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Neylû'l-Evtar*, Daru'l-Fikr, Kahire trs, I, 207.

²³⁵ Vakıa, 56/79.

²³⁶ Beyhaki, I, 88.

²³⁷ Ebu Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, II, 174.

²³⁸ Muhammed b. İsmail, *Subulu's-Selam*, Daru'l-Fikr, Kahire 1960, I, 88.

²³⁹ Zuhayli, a.g.e. I, 537-540; Nevevî, II, 174-176; İbn Rüşd, *Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, Bidayetu'l-Müctehid*, Matbaâtu Emir, Kum 1969, I, 49-50.

2.1.2.3. Teyemmüm

Sözlükte “kastetmek, yönelmek” anlamına gelen teyemmüm dinî bir kavram olarak, su kullanma imkânı bulunmadığında, abdestsizlik cünüplük gibi hükmî kirliliği gidermek amacıyla temiz toprağa sürülen ellerle yüz ve iki kolun meshedilmesi şeklinde yapılan hükmî temizliği ifade etmektedir.²⁴⁰

İbn Arabî'nin teyemmüm hakkındaki batınî yorumu ise şöyledir:

Hor ve zelil olması bakımından yere yönelmek, mutlak anlamda kulluğa yönelmek demektir. Çünkü kulluk, horluk anlamına geldiği gibi ibadet de ondan türetilmiştir. Öyleyse kulun temizlenmesi horluk, yoksunluk, efendisinin sınırlarında ve kurallarında durmak, emirlerine bağlanmak gibi kulun üzerindeki sorumlulukları tam olarak yerine getirmekle gerçekleşebilir. İnsan toprak olduğunu göz ardı ederse, toprakla teyemmüm eder. Çünkü oğulları olduğumuz kişi topraktan yaratıldığı gibi toprak yoksunluk ve ihtiyaç anlamına gelir...

Toprak, unsurların en aşağısındadır. Yaratılışı bakımından insan'ın hakikatinin farkına varması, kedisini bu makamdan çıkaracak her türlü pislikten temizlemek demektir. Teyemmüm, su yoksa yapılır ve su, bilgi demektir. Yeryüzünün canlılığı suya bağlı olduğu gibi kalplerin canlılığı da suya bağlıdır. Teyemmüm, Allah'ı bilmede taklitçinin durumudur. Bizce Allah'ı bilmede taklitçi, Allah'ı bilmede düşünce gücü yönünden aklını taklit eden insan demektir. Teyemmüm eden su bulunca ya da suyu kullanma gücüne erince onun teyemmümü bozulduğu gibi şariat da Allah'ı bilmeye ilgili bir bilgi getirdiğinde, aklın o konuda teorik gücünü taklit etmesi anlamsız hale gelir. Bil hassa aklın kanıtı dinin getirdiği bilgiye uymazsa, aklın kanıtıyla şeriata dönmek gerekir. Böyle bir durumdaki insan, o meselelere hem akıl hem de şariat kanıtına sahip kimse demektir.²⁴¹

2.1.3. Manevî Temizlik

Temizlik türlerinden maddî ve hükmî temizliği kısaca ele aldıktan sonra, bu bölümde de manevî temizlik türlerini; kalp temizliği, niyet temizliği ve ahlak temizliği alt başlıkları altında ele almaya çalışacağız. Manevî temizlik; insanın ahlak, nefis ve

²⁴⁰ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, 661.

²⁴¹ Muhyiddin İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiye*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera yayıncılık, İstanbul 2006, III, 180.

kalbini her türlü haram, gayri ahlâkî düşünce ve eylemlerden arındırıp temizlemesidir. Maddî ve manevî temizlik birbirinin tamlayıcısı mesabesinde.

İbn Kesir, dış temizliğin iç temizliği getireceğini ve temizliğin dört şeyde olduğunu; duyuların temizliği, günahlardan kaçınmak, dilin doğruluğu ve gizlilik hallerinde de huşu halini korumak olduğunu belirterek manevî temizliğin genel bir çerçevesini çizdikten sonra, “ilm”in cehaletten, “zıkr”ın nisyandan, “yakın”ın şüpheden, “akl”ın hamakatten, “iman”ın küfürden, “kalb”in masivadan temizlenmesi, temizlik türleridir demiş ve Atâ’dan şöyle nakilde bulunmuş: *“Batınlar Allah’ın nazar yerleridir. Hz. Peygamber: ‘Allah sizin şekillerinize ve yaptıklarınıza bakmaz fakat O sizin kalplerinize bakar.’ buyurmuş. O halde Allah’ın nazar yeri olan batının temizlenmesi daha elzemdir. Bu da hıyanetten, emre muhalefetten, çeşitli vesveselerden, kandırmaktan, kinden, gösterişten, riyadan ve bunun dışındaki menhiyatlardan uzaklaşmakla olur.”*²⁴²

2.1.3.1. Kalp Temizliği

İslam dini kalp temizliğine önem vermiş ve kalbin; ilahî hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı olduğunu söyler. Buna paralel olarak tasavvufun merkezinde de kalp temizliği birinci derecede yer almaktadır.²⁴³

Hz. Peygamber: *“Helal bellidir, haram bellidir. Bu ikisinin arasında şüpheli olan şeyler vardır. Kim o şüpheli şeylerden korunursa, o dinini ve ırzını korumuştur. Her kim de o şüpheli şeyleri yaparsa harama bulaşır, tıpkı bir çobanın hayvanlarını koruluk etrafında yayması gibi neredeyse sürüsü o koruluktan otlanacaktır. Dikkat edin! Her melik’in bir koruluğu vardır, Allah’ın koruluğu da haram kıldığı şeylerdir. Dikkat edin! Cesette öyle bir et parçası vardır ki o ıslah olup düzeldiğinde cesedin tümü ıslah olup düzelir. O bozulduğunda ise cesedin tümü bozulur. Dikkat edin o et parçası kalptir”*²⁴⁴ buyurarak kalbin temizliğinin ve ıslahının önemini en iyi şekilde vurgulamıştır.

Hz. Peygamber kalbin çeşit çeşit olduğunu bir hadis-i şeriflerinde şöyle beyan etmiş: *“Kalpler dört sınıftır. 1. Tertemiz bir kalptir ki, o’nun içinde alev alev yanan bir lamba vardır. Bu kalp mü’min’in kalbidir. 2. Simsiyah bir kalptir ki, baş aşağıdır. Bu*

²⁴² İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, IV, 24.

²⁴³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 358.

²⁴⁴ Müslim, Musakat, 4178; Beyhaki, Buyu’, 10703.

*kalp kâfirin kalbidir. 3. Kılıflı ve kılıfının ağzı bağlı bir kalptir. Bu kalp münafık'ın kalbidir. 4. Taarruza açık bir kalptir ki, orada hem iman hem de nifak bulunur. O kalpteki imanın hali baklanın haline benzer o baklaya tatlı su yardım eder. Oradaki nifakın hali ise çıbanın haline benzer. O çıbanın gelişmesine irin ve sarı su yardım eder. Binaenaleyh bu iki maddeden hangisi galipse kalbi o kapıp götürür.*²⁴⁵

İmam Gazali, kalbin iki mana için kullanıldığını, bunlardan biri; çam ağacının kozalağı şeklinde olan et parçası olduğunu, bu et parçası göğsün sol tarafına konulmuş bulunan özel bir et parçası olup, burası ruhun menbaı ve mâdeni olduğunu, bu kalbin aynı zamanda hayvanlarda da var olduğunu, diğeri ise; Rabbanî ve ruhanî bir latife ve incelik olup onun bu cismani kalp ile ilişkisi bulunduğunu, o latifenin insanoğlunun hakikati olduğunu, idrak eden, bilen ve kavrayan, muhatap olan, cezalandırılan, kınanan ve sorumlu tutulanan o olduğunu, onun cismani kalp ile beraber bir ilgisi var olup İnsanların çoğunun akılları bu ruhî kalp ile cismani kalbin arasındaki ilişkiyi idrak etmek hususunda hayrete düştüğünü, çünkü Rabbanî kalbin cismani kalp ile olan irtibatı tıpkı renklerin cisimlerle, sıfatların mevsuflarla olan ilişkisine benzediğini söyler.²⁴⁶

Gazali, hayır ve şer üzerinde sebat etmek ve onların aralarında dolaşmak bakımından kalpleri üçe ayırır. O kalplerin özellikleri özetle şöyledir:

Birinci kalp

Takva ile tamir edilmiş, riyazet ile tertemiz kesilip kötü ahlaklardan temizlenmiş, melekûtun giriş noktalarından, gayb'ın hazinelerinden hayrın hatıratı orada çakılmaktadır. Melek kalbe bakar onun cevherinde temiz olduğunu, aklın ışığı ile nurlandığını, marifetin nurlarıyla mamur olduğunu görür. O zaman görünmez ordular bu meleğin imdadına gelirler. Böylece kalbi daha nice hayırlara iletirler. Cenabı Hakk'ın

*“Amma kim (Allah yolunda harcar) verir ve Allahtan korkarsa, o, en güzel sözü tasdik ederse, biz onu en kolay yola hazırlarız”*²⁴⁷ sözü buna işarettir. Böyle bir kalpte rububiyet penceresinden lambanın nuru doğar, hatta burada gizli şirk bulunmaz. O gizli şirk ki, simsiyah karıncanın zifiri karanlık gecede, kapkara taşın üzerinde yürüyüp, iz

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 17.

²⁴⁶ Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, V, 9.

²⁴⁷ Leyl, 92/5-7.

bırakmasından daha gizlidir. Bu nurun önünde hiçbir gizli taraf kalmaz. Şeytanın hiçbir hilesi burada geçmez.

İkinci kalp

Meleklerin kapıları kendisine kapatılan, şeytanların kapıları kendisine açılan, kötülükler ve kötü ahlak ile kirletilmiş olan heva-i nefisle dopdolmuş bulunan mahrum kalptir. Bu kalpte şerrin başlangıcı heva-i nefisten bir hatıratın orada çakıp hutur etmesidir. Kalp, fetva istemek ve doğruyu bulmak için akla başvurur. Akıl ise heva-i nefsin hizmetine alışır ve onunla ünsiyet peyda eder. Durmadan ona hileli yollar bulur. Karanlıklar orada yayıldıkça yayılır çünkü aklın ordusu müdafaa hattından çekilip meydanı serbest bırakmıştır. Böylece şeytanın saltanatı kuvvet bulmuştur. Dolayısıyla Allah'ın va'dine ve vaidine olan iman saltanatı zaafa uğrar, ahiret korkusundan ötürü var olan yakîn'in nuru körlenir. Kalbin nurları sönünceye kadar bu böyle sürer. Bütün bunları kalbin başına şehvet getirir. Hatta artık kalbin basiretle bakma imkânı kalmaz. Eğer kendisine bir öğüt gösterilir ve duyurulursa, anlamaktan kör ve dinlemekten sağır olur. Masiyet, gayb âleminden şehadet âlemine dökülür. Böyle bir kalbe şu ayetlerle işaret edilmiştir:

“Gördün mü o nefis arzusunu ilah edineni? Artık ona sen mi vekil olacaksın? Yoksa onların çoğunu, hakkı işitiyorlar veya hakkı anlıyorlar mı zannediyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler. Doğrusu gidişçe daha sapıktırlar.”²⁴⁸

Üçüncü kalp

O kalptir ki, orada heva-i nefsin hatıratı görünür ve o kalbi şerre davet eder. Bu esnada imanın hatırı ona yetişiyor, onu hayra davet ediyor. Bu durumda nefis şehvetiyle harekete geçip, şerrin hatırına yardım ediyor. Böylece şehvet kuvvet buluyor. Lezzetlenme ve nimetlenmeyi güzel gösteriyor. Akıl da hayra davet eden hatırın yardımına koşuyor. Şehvetin önüne çıkıyor onun fiilini çirkin gösteriyor. Bu esnada şeytan akla hücum ediyor ve heva-i nefis kuvvet bulup onu harama ve şehvete davet eder. Nefis tam ona meylederken, melek devreye girerek nasihatlerde bulunur ve nefis

²⁴⁸ Furkan, 25/43-44.

meleğin deyişine meyleder. Böylece nefis, iki ordu arasında daimi bir şekilde çekilmektedir. Ta ki kalbe en uygunu, kalbe galip gelene kadar bu kavga devam eder.²⁴⁹

Yüce Allah Kur'an'da, yalan ve nifak kirliliğini bir kalp hastalığı olarak zikretmiştir:

*“Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”*²⁵⁰ Başka bir ayet-i kerimede ise Yahudi ve münafıkların kalplerini temizlemesini istemediği kişiler olarak nitelendirmiştir:

*“Ey peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla “inandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin onlar yalan uydurmak için seni dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: “eğer size şu hüküm verilirse, onu tutun. O verilmezse sakının.” Allah, kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah’a karşı hiç bir şey yapamazsın. Onlar, Allah’ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvaylık, ahirette ise yine onlara büyük bir azap vardır.”*²⁵¹

Kalp; kendisini kuşatan nefsanî arzulardan, hasetten, kinden, şirkin ve nifakın zulûmatından ve her türlü manevî hastalıktan uzaklaşarak, iman kardeşliği, muhabbet, sadakat ve tertemiz bir tevhid inancı ile Allah’ı anarak ve güzel sıfatlara bürünerek temizlenir.

2.1.3.2. Niyet Temizliği

Niyetin mahalli kalptir. Niyet, kişinin kalbindeki tercihtir. Niyet, her şeyin özü ve başıdır. Adeta amellerin ruhu gibidir. Yapılan ameller niyete göre değer kazanır. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde *“ameller niyetlere göredir. Her kişi için niyet*

²⁴⁹ Gazalî, a.g.e. V, 99-102.

²⁵⁰ Bakara, 2/10.

²⁵¹ Maide, 5/41.

ettiğinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Rasûlü için ise, o Allah ve rasûlü için hicret etmiştir. Kim de, dünyalık elde etmek veya bir kadınla nikâhlanmak niyetiyle hicret etmişse, hicreti bunlaradır."²⁵² Kişinin ibadet veya iyilik kastıyla yapmış olduğu mübah şeyler kendisine sevap kazandırır, aksine gösteriş veya dünyalık gibi başka bir amaç uğruna yapılan ibadetler de makbul değildir. Bu nedenle niyet, ibadetlerde şart koşulmuştur.²⁵³

Niyet iki türlüdür; Mabud'a taalluk eden niyet ki; bu Mabud'un (ilahın) tek kılınmasını içerir. Böylece riyasızlığı kapsar. Çünkü o ihlâs niyetidir, evvelkiler ve sonrakiler onunla emrolundular. Bir de kullara taalluk eden niyet vardır. Bu da ibadeti adetten ayırt eder ve ibadetin mertebelerini belirler.²⁵⁴

Niyet temizliği, kişinin ibadetleri sadece Yüce Allah emrettiği için yapmasıdır. Yani riya ve gösterişten, dünyevi veya herhangi başka bir amaçtan arınmasıdır. Ayrıca ibadet dışındaki muamelat ve söylemlerinde samimi, doğru ve dürüst olmasıdır.

2.1.3.3. Ahlak Temizliği

Ahlak sözlükte; "huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter" gibi anlamlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. İnsanın fiziki yapısı için çoğunlukla halk, manevî yapısı için ise hulk kelimesi kullanılır. Bir terim olarak ise "*insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevî vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütününe*" verilen addır. İslam ahlâkının kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynak dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, amelî kurallarını ortaya koymuş, başta fıkıhçı ve hadisçiler olmak üzere kelamcılar, mutasavvıf ve filozoflar tarafından geliştirilen ahlâk anlayışının temellerini oluşturmuştur.²⁵⁵

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in ahlâkını överek; "*gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzeresin*" buyurmuş.²⁵⁶ Hz. Ayşe (r.a) validemize Rasûlullah (s.a.v)'in ahlâkı sorulduğunda; "*onun ahlâkı Kur'andı*"²⁵⁷ diyerek islamdaki ahlâk anlayışının Kur'an'a dayandığını göstermiştir. En büyük ve en güzel ahlâk Hz. Peygamber'in ahlâkı, onun

²⁵² Ebu Davud, Talak, 11..

²⁵³ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, II, 530.

²⁵⁴ Muhammed Mevlana, Ebu Said Hadimi, *Berika Tarikatı Muhammediye Şerhi*, (Çev. Heyet), Kahraman Yayınları, İstanbul 1989, III, 79.

²⁵⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 13-14.

²⁵⁶ Kalem, 68/4.

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 91.

ahlâkı da Kur'an olduğuna göre, o halde islamdaki güzel ahlâk anlayışı göreceli değil, Kur'an'ın ölçüleriyle birebir örtüşen ve onun belirlediği sınırlar içindeki yaşam tarzıdır.

İslam, bir yandan güzel ahlâkı teşvik ederken diğer yandan kötü ahlâkı da yermiştir. Hz. Peygamber bir hadislerinde, “kıyamet gününde, bana en sevimli olanınız ve meclisçe bana en yakın olanınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır.”²⁵⁸ Bir başka hadiste ise, “insanları en çok cennete götüren takva ve güzel ahlâktır, en çok ateşe götüren şeyler ise, ağız ve cinsel organdır.”²⁵⁹ buyurarak, güzel ahlâkı teşvik ederken kötü ahlaktan da sakındırmıştır.

Güzel ahlâk, bağışlama yolunu tutup, iyiliği emredip cahillerden yüz çevirmektir.²⁶⁰ Güzel ahlak, akrabalık bağını gözetip, seni mahrum etmeyene verip, sana kaba davrananı affetmektir.²⁶¹ Güzel ahlâk, insanlarla iyi geçinmektir.²⁶² Güzel ahlak, doğru olmaktır.²⁶³ Güzel ahlak, insanlara karşı güler yüzlü olmaktır.²⁶⁴ Güzel ahlak, Kur'an'a uymaktır.²⁶⁵

Güzel ahlak; ihsân, ihlâs, isâr, istikamet, ibadet ve maişette iktisat, insanların kusurunu bırakıp, kendi kusurlarıyla meşgul olmak, israf etmeksizin infak, emr-i bi'l-ma'ruf, şüpheden kaçınmak, kendisinde beis olmayan şeyden beis olana götürür diye sakınmak, kişilerin arasını bulmak, yoldan ezayı gidermek, istişare ve istihare yapmaktır. Güzel ahlak; edep, ihtiram, selamı yaymak, komşuya ikram etmek, davete icabet etmek istemeden önce vermek, başkasından olan küçük bir iyiliği çok görmek, kendisinden olan büyük iyiliği küçük görmek, tevazu göstermek, iyilik ve takva üzerine yardımlaşma, mütekebbire karşı tekebbür yapmaktır. Güzel ahlak; insanların hatalarını görmezlikten gelmek, eziyete katlanmak, insanlara düşmanlık yapmayı ve güçlük çıkarmayı terk etmek, nimeti dile getirmek, töhmet mevkilerinden zulüm mevzilerinden ve kendisinden nehyolunmuş kelimadan sakınmaktır. Güzel ahlak; Allah için sevmek, Allah için buğz etmek, hilim, haya, emanete ve ahde vefadır. Güzel ahlak; küçükleri

²⁵⁸ Beyhaki, 194.

²⁵⁹ Tirmizi, Birr, 2004.

²⁶⁰ A'raf, 7/199.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, II, 438.

²⁶² Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh el-Hakim en-Nisaburî, *el-Müstedrek Âlâ's-Sahihayn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 121; Süleyman b. Ahmed Ebul Kasım et-Taberani, *el Mu'cemul Kebir*, Musul, 1983, XX, 145.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel II, 177.

²⁶⁴ Ahmed b. Ali Ebu Ya'lâ el-Mavsili, *Musnedu Ebi Ya'lâ*, Daru'l-Me'mun, Dımaşk 1984, II, 428.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel VI, 91.

sevmek, yoksullara ve yetimlere merhamet etmek, hakkı ve hak sözü acı da olsa kabul etmektir.²⁶⁶

Yukarıda sayılan tüm güzel sıfatlar sayesinde kişinin nefsi, kalbi, düşüncesi, sözleri ve amelleri, arınıp temizlenir. Ahlakî temizlik, insanı insanlık değerlerinin en üst zirvesine taşıyan erdemleri içermektedir.

2.2. Tuhr ile Nitelenenler

Önceki bölümlerde genel olarak temizliğin tanımı, unsurları ve türlerini ele alıp genel bir çerçevesini belirlemeye çalıştık. Bu bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de temiz olarak nitelendirilmiş kişileri ve nesnelere ele almaya çalışacağız.

2.2.1. Hz. Meryem

“Hani melekler, “Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.”²⁶⁷

Hz. Meryem ile konuşan meleklerden kasıt Hz. Cebrail olduğu söylenmiş, buradaki temizlik hakkında da dört görüş belirtilmiştir. Birincisi, hayızdan temizlenmiştir. Yani Hz. Meryem hayız olmuyordu. İkincisi, erkeklerden temiz kılınmış, yani erkekler ona dokunmamıştır. Bu iki görüş de İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Üçüncüsü küfürden temizlenmiştir. Bunu Hasan ve Mücahit söylemiştir. Dördüncüsü, fuhuş ve günahlardan temizlenmiştir. Bunu da Mukatil söylemiştir. Ayrıca bu ayette iki defa Hz. Meryem'in seçildiğinden bahsedilmiş. Bu konuda da dört görüş beyan edilmiş. Birinci görüş, ikinci seçilme birinci seçilmenin pekiştirilmesi için gelmiştir. İkinci görüş, birinci seçilme ibadet içindi, yani Allah onu kendisine ibadet etsin diye seçmiştir. İkinci seçilme ise Hz. İsa'nın doğumu için seçilmiştir. Üçüncü görüş; birinci seçilme genel ve belirsizdir. İkinci seçilme ise dünyadaki kadınlar üzerine seçildiğini beyan ediyor. Dördüncü görüş ise; birincisinde Allah onu mutlak olarak seçtiğini söyledikten sonra ikincisinde onu erkekler üzerine değil kadınlar üzerine

²⁶⁶ Hadimi, Berika, a.g.e. II, 409-411.

²⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/42.

seçtiğini belirtmiştir. İbn Abbas, Hasan ve İbn Cüreyc; Allah'ın, Hz. Meryem'i kendi dönemindeki kadınlar üzerine seçtiğini söylemişler.²⁶⁸

Allah, Hz. Meryem'in adanmasını kabul ederek onu seçmiştir. Yine Allah dünyadaki hiçbir kadına nasip olmamış olan babasız çocuk doğurmakla onu seçmiştir ve hesapsız bir şekilde onu rızıklandırmakla seçmiştir. Allah, onu Yahudiler'in iftirasından Hz. İsa'yı beşikteyken konuşturarak onu temiz kılmıştır. Ayrıca Allah onu her türlü maddî ve mânevî kirlere arındırmıştır.²⁶⁹

2.2.2. Hz. İsa

*“Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”*²⁷⁰

Bu ayetle ilgili, Hz. İsa'nın gökyüzüne nasıl kaldırıldığı tekrar yeryüzüne nasıl ineceği hakkındaki muhtelif görüşleri burada ele almayacağız. Zira bu başlı başına bir çalışmayı gerektirir, hem bu konumuzun da dışındadır. Biz burada konumuzla alakalı olarak Hz. İsa'nın temizlenmesinden ne kast edildiğini anlamaya çalışacağız.

Muhtemeldir ki Hz. İsa'nın temizlenmesi, göğe yükseltilerek onlardan uzaklaşmakla temizlenmiştir. Ya da onların ona yönelik kastettiği öldürme teşebbüsünden onu kurtarmakla temizlemiştir. Birinci yoruma göre; kafirlerin kendileri necis olduğu anlaşılıyor. İkinci yoruma göre onların eylemleri necistir. Seni “onlardan” temizleyeceğim yerine seni “kâfirlerden” temizleyeceğim, demesi yani zamir yerine açık ismin kullanılması, necasetin illetinin küfür olduğuna işarettir.²⁷¹

²⁶⁸ Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el- Cevzî, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el- Mektebetu'l-İslamî, Beyrut 1404, I, 387; Hazin, Ebu'l-Hasan Alaüddin Ali b. Muhammed, *Lübabü't-Te'vil fi Meânit-Tenzil*, Daru'n-Neşr, Beyrut 2010, I,370.

²⁶⁹ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavi, *Envaru't-Tenzil ve Esrarut-Te'vil*, Beyrut, 1999, I, 159; Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *Tefsiru Ebi's-Suud*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs, II, 35; Şihabuddin Mahmud Alusî, *Ruhu'l-Maani*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs. III, 3. Cüz, 246.

²⁷⁰ Âl-i İmran, 3/55.

²⁷¹ Alusî, a.g.e. III, 3. Cüz, 292.

2.2.3. Eşler

Eşlerle ilgili ayetlerden birinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde; “bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşlerde vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”

Cennete gidenlere verilen nimetlerden biri de tertemiz eşlerdir. Her türlü ezadan kirlilikten ve şüpheden temizlenmiş eşler. Dünya kadınlarında görülebilen hayız, nifas, küçük ve büyük abdest, balgam, tükürük, meni ve buna benzer eza ve kirlerden arındırılıp temizlenmiş eşler. Kötü ahlaktan, eksik sıfatlardan ve yerilen hasletlerden arındırılmış eşler.²⁷² İşaret ehli buradaki temizlik birkaç meseleye dikkat çekmek içindir demişler. Onlardan biri de şudur: kadın hayız olduğunda Allah seni ona yaklaşmaktan men etti: *“De ki: O bir ezadır, hayız durumunda kadınlardan uzaklaşın.”*²⁷³ Mazur olduğu bir necaset halinde ona yaklaşmanı yasakladığına göre, cennetteki eşler temiz olduğunda senin mazeretsiz bir şekilde masiyet kirlilikleriyle kirlenmiş bir haldeyken onlardan engellenmen daha evladır demişler.²⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevî; *“o eşlerin necasetten temizlenmediğini, zaten temiz olarak yaratıldıklarını söyler. Bir terziye gömleğin kollarını geniş yap dediğinde, sen kollardaki darlığı gider demek istemiyorsun yaparken geniş olarak yap demek istemen gibi.”*²⁷⁵ diyerek özü itibariyle onların temiz olduklarına dikkat çekmiştir.

2.2.4. Kitaba Dokunabilenler

²⁷² Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Muessesetu'r-Risale, Kahire 1374, I, 395; İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, II, 338.

²⁷³ Bakara, 2/222.

²⁷⁴ Ebu Abdillah Muhamed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, II, 120.

²⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhul Beyan*, Damla Yayınları, İstanbul 1995, I, 298.

“O elbette değerli bir Kur’an’dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, temiz olanlardan başkası dokunamaz.”²⁷⁶

Bu ayetlerin medlulu hakkında birçok farklı görüş vardır. İlk olarak ayetteki “korunmuş kitap”tan kasıt, kimilerine göre levh-i mahfuzdur. Bu durumda ayet, “gözlerden korunmuş, yani belirli melekler dışında kimse ona muttali olamaz” anlamına gelir. Kimilerine göre de; o kitap, Mushaf’tır-Kur’an’dır. Bu durumda ayet; “Kur’an tahriften ve değiştirilmekten korunmuştur”²⁷⁷ anlamına gelir.

İkinci olarak; “ona temiz olanlardan başkası dokunamaz” bölümü ile ilgili ihtilaflardır. Temiz olanlar kimlerdir, temizlikten kasıt hangi tür temizliktir?

“O’na dokunamaz” cümlesindeki zamiri, Kur’an’ın elimizdeki nazil olmuş haline değil de levh-i mahfuzdaki-Allah indindeki Kur’an’a götürenler, temizlenenlerden kasıt melekler olduğunu, temizlikten kasıt ise, günahlardan ve masiyetten temizlenmek, yani manevî temizlik olduğunu söylemişler.²⁷⁸ Zamiri, Kur’an’ın yeryüzüne nazil olmuş bulunan elimizdeki haline götürenler ise; temizlenenlerden kasıt, insanlar olduğu hakkında ittifak etmekle beraber, ancak, temizliğin ne tür temizlik olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları temizlikten kasıt, küçük ve büyük abdestsizlikten temizlenme olduğunu söylerken,²⁷⁹ bazıları da temizlikten kasıt şirkten ve küfürden temizlenme olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁰

Taberî, “temizlenenler” hakkındaki farklı görüşleri aktardıktan sonra, “temizlenenler” ifadesinin genel olduğunu, peygamberlerin ve meleklerin hepsini kapsadığını, bunlardan belirli bir kesimle sınırlandırmamanın doğru olacağını söylemiştir.²⁸¹

İbn Kesir ise, İbn Zeyd’in, “Kureyşliler Kur’an’ın şeytan tarafından nazil olduğunu iddia ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah, temiz olanlardan başkasının dokunamayacağını bildirdi.” Sözü nü naklettikten sonra, “bu, önceki görüşlere muhalif

²⁷⁶ Vakıa, 56/77-78-79.

²⁷⁷ Muhammed Ali Sabuni, *Revaiû'l-Beyan Tefsîru Âyâtî'l-Âhkâm Mine'l-Kur'an*, Dersaadet Yayınları, İstanbul, 1984, II, 506.

²⁷⁸ Taberî, a.g.e. XXIII, 150; İbn Kesir, a.g.e. VII, 544; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Camiu li Ehkami'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1985, XVII, 225; Alusî, a.g.e. XV, 27. Cüz, 100; Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru's-Şuruk, Kahire 1986, VII, 116; Ebu'l-Âla el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1991, VI, 107; Sabunî, *Revaiu'l-Beyan*, II, 506; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Neylü'l-Evtar*, Daru'l-Fikr, Kahire trs, I, 207, I, 259.

²⁷⁹ İbn Kesir, a.g.e. VII, 545; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Camiu li Ehkami'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1985, XVII, 225; Alusî, a.g.e. XV, 27. Cüz, 100.

²⁸⁰ Kurtubi, , a.g.e. XVII, 225.

²⁸¹ Taberî, a.g.e. XXIII, 152.

değildir ve güzel bir sözdür” diyerek temizlenenlerden kasıt, melekler olduğuna işaret etmiştir.²⁸²

Kurtubi ise, temizlenenlerin insanlar olmasının daha sahih olacağını söyleyerek buradaki nefyin şer’i bir nefiy olduğunu yani, temiz olmayanların dokunmalarının meşru olmayacağını, ama fiilen bunun hilafının vuku bulabileceğini birçok âlimin bu manayı fark edemediği için ihbarî olan bu cümlenin nehiy anlamında olduğunu söylemişler. Oysa haberin nehiy anlamında gelmesi doğru değildir, zira nefiy ile nehiy hem hakikat bakımından hem de nitelik bakımından birbirinden farklı olduklarını²⁸³ ifade etmiştir.

Alusî de, buradaki nefyin (olumsuzluğun) “*zina eden erkek ancak zine eden kadınla evlenir.*”²⁸⁴ Ayetindeki nefiy ve “*Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez*” hadisindeki nefiy ile eşdeğer olduğunu, bu tarz ifadenin açık nehiyden daha belîğ olduğunu söyleyerek, buradaki temizlenmeden kasıt, büyük ve küçük abdestten temizlenme olmasının murad olunabileceğini belirtmiştir.²⁸⁵

Seyyid Kutub da temizlenenlerden kasıt melekler olduğunu şu ifadelerle belirtmiş: “*Müşrikler, Kur’an’ın şeytandan olduğunu iddia ediyorlardı. Ayet bu iddiayı reddediyor ve Allah’ın ilminde muhafaza edilen bu kitaba, şeytanın dokunamayacağını, onu ancak tertemiz olan meleklerin indirdiğini beyan ediyor. Ezhar olan da budur. Çünkü buradaki olumsuzluk edatı olan “ “ temiz olmayanlardan dokunma eyleminin gerçekleşemeyeceğini ifade ediyor. Oysa yeryüzünde hem temiz olan hem de necis olan, hem mü’min olan hem de kâfir olan Kur’an’a dokunuyor. Bu halde ayette ifade edilen olumsuzluk gerçekleşmemiş olur, bu da Allah’ın ihbarına tenakuz teşkil eder. Hem sonrasındaki ayette “âlemlerin Rabb’inden indirilmedir” ifadesi de Kur’an’ın şeytandan olmadığını beyan ederek verdiğimiz manayı teyid etmektedir.*”²⁸⁶ Mevdudî de bu manayı tercih etmiştir.²⁸⁷

Ayrıca ayetini, Ebubekir el-Varrak; “*O’nunla saidlerden başkası amel etmeye muvaffak olamaz, O’nun sevabına ancak mü’minler ulaşır.*” Hüseyin b. Fazl; “*O’nun tefsirini ve te’vilini ancak Allah’ın şirkten ve nifaktan*

²⁸² İbn kesir, a.g.e. VII; 545.

²⁸³ Kurtubî, a.g.e. II, 407.

²⁸⁴ Nur, 24/3.

²⁸⁵ Alusî, a.g.e. XV, 27. Cüz, 100.

²⁸⁶ Kutub, a.g.e. VII, 116.

²⁸⁷ Mevdudî, a.g.e.6, 107.

temizledikleri bilebilirler,”²⁸⁸ Ferra; “O’na iman edenden başkası onun bereketine ve tadına varamaz.”²⁸⁹ şeklinde de tefsir etmişler.

Ayetteki temizliğin, hükmî necasetten ya da maddî necasetten temizlik değil de mânevî temizlik olduğu kanaatindeyiz. Zira İbn Hişam’ın naklettiğine göre, Hz Ömer bir gün kız kardeşinin evine gittiğinde evinde Taha Suresi okunuyordu. Hz Ömer’i fark ettiklerinde okudukları sayfaları saklarlar. Hz. Ömer ne okuduklarını sorar, eniştesinin Kur’an okuduklarını söylemesi üzerine, ona vurur, kız kardeşi araya girince Hz. Ömer ona da vurur ve başından kan akar. Hz. Ömer kız kardeşinin bu halini görünce yaptıklarına pişman olur ve sakladıkları sayfanın içinde ne yazıldığını görmek ister. Bunun üzerine kız kardeşi; “sen müşrik olduğun için necissin” deyip şu ayeti okumuş, “O’na ancak temiz olanlar dokunabilir.” Hz. Ömer de yıkandıktan sonra o sayfaları almış ve okumuş.²⁹⁰ Bu olaydan anlaşılıyor ki, Vakıa Suresi daha önce nazil olmuştu. Ayrıca Hz. Ömer’in, Habeşistan hicretinden hemen sonra risaletin beşinci yılında Müslüman olduğu bilinmektedir.²⁹¹

Müslüman âlimlerin çoğu, abdestin Cebrail’in öğretmesiyle, hicretten bir yıl önce İsrâ gecesinde²⁹² namazla birlikte farz kılındığını, Medine de nazil olan ilgili Maide 6. ayetin de mevcut bir hükmün ehemmiyetine binaen teyit ve takrir mahiyetinde olduğunu kabul ederler.²⁹³

“Ona tertemiz olanlardan başkası dokunmaz” ayeti abdestin farz oluşundan çok önce nazil olmuştur. Dolayısıyla tertemiz olanlardan kasıt abdestli olma anlamının kastedilmiş olabilmesi pek isabetli olmayacağı kanaatindeyiz.

Hem ayetin siyak ve sıbakı da büyük veya küçük abdest anlamına pek uygun düşmemektedir. Zira ayetlerin akışında Kur’an’ın Allah’tan indiğine, muhafaza edilip korunduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu siyaka uygun düşen, bu ayetle yeni bir ara cümle olarak, Kur’an’a abdestli olarak dokunma hükmünü vaz’ etmektense, onun şeytanlardan muhafaza edildiği ve tertemiz melekler tarafından indirildiği anlamını vermektir.

²⁸⁸ Kurtubi, a.g.e. XVII, 407.

²⁸⁹ İbn Kesir, a.g.e. VII, 545.

²⁹⁰ İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 2002, I, 263.

²⁹¹ İzzü’d-Din Ebu’l-Hasan Ali b. Kerem İbnu’l-Esir, *el-Kamilu fi’t-Tarih*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1989, I, 496-502.

²⁹² İbnu’l-Esir, a.g.e. I, 480.

²⁹³ Şener, Abdulkadir, “Abdest”, DİA, I, 69.

Diğer önemli bir husus ise, nefiy değil de nehiy şeklinde te'vil ettiğimizde, ihbari olan ayeti inşâî manaya çevirmiş oluyoruz. Asıl olan ise, lafzın hakikî anlamına hamledilmesidir.²⁹⁴

Ayrıca kelimesi, temizliği zati olana (Meleklerle) işaret eder. kelimesi ise, temizliği kendi eylemiyle olanlara delalet eder. Eğer Yüce Allah, temizliğin vücûbiyetini haber vermek isteseydi, “*şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever. Ve çok temizlenenleri sever*”²⁹⁵ ayetinde olduğu gibi, kendi eylemiyle temizliği ifade eden kalıbı kullanarak, şeklinde buyuracaktı.²⁹⁶

Sonuç olarak, bu ayetler, Kur'an'ın korunduğunu, şeytanların ona ulaşamadığını, sadece tertemiz meleklerin onu indirdiğini ifade ediyor. Müşrik ve abdestsiz olanların Kur'an'a dokunma durumları hakkında birinci dereceden hüküm ifade ettiğini düşünmüyoruz.

Ancak söylediklerimizden, müşrik ve abdestsiz olanların, Kur'an'a dokunmalarının mubah olduğu anlaşılmasın. Temiz olmayanların (ister manevî temizlikten yoksun olan müşrik olsun, isterse hükmî temizlikten-abdestten yoksun biri olsun) Kur'an'a dokunmalarının haram olduğunda ihtilaf yoktur. Ancak bu haramın dayanakları içinde bu ayetin de olup olmadığı hakkında ihtilaf vardır. Sahabe, tabiin ve cumhurun görüşüne²⁹⁷ dayanarak bu yasağın Kur'an'a dayanmadığı kanaatinde olduğumuzu yukarıda ifade etmiştik.

Kur'an'a dokunmak için temizliğin gerekliliği hadislere dayanmaktadır. İbn Habban'dan gelen rivayette; Hz. Peygamber Yemen ehline bir mektup yazdı, o mektupta; “Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunsun” ifadesi de vardı.²⁹⁸ Zühri ise; Ebubekir b. Muhammed b Amr b. Hazm'ın yanındaki sayfadan, Hz. Peygamberin; “Kur'an'a ancak temiz olan dokunsun” dediğini okudum diyor ve İbn Kesir de bu güzel bir vicadedir diyor.²⁹⁹ Muhammed eş-Şevkani, Neylu'l-Evtar'da, Amr b. Hazm'ın

²⁹⁴ Muhammed Ali es-Sabunî, *Revâiu'l-Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, Dersaadet, İstanbul 1984. II, 507.

²⁹⁵ Bakara, 2/222.

²⁹⁶ Sabunî, a.g.e., II, 507.

²⁹⁷ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Muessesetu'r-Risale, Kahire 1374, XXIII, 150-152; İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, VII, 544-545; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1985, XVII, 225-227; Şihabuddin Mahmud Alusî, *Ruhu'l-Maani*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs. XV, 27.cüz, 100; Ebu'l-Âla el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1991, VI, 107-110.

²⁹⁸ Sabunî, a.g.e., II, 508.

²⁹⁹ İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, VII, 545.

mektubunun insanlar tarafından kabul gördüğünü, hatta İbn Abdülberr'in bu mektup hakkında: "insanlar onu öyle bir kabul gördüler ki, mütevatire benzemiştir" dediğini, Yakub b. Süfyan'ın Amr b. Hazm'ın yazısı hakkında, "ben bundan daha doğru bir yazı bilmiyorum Rasulullah'ın ashabı ve tabiinler kendi görüşlerini bırakıp ona uyuyorlar" dediğini ve Hakim'in, "Ömer b. Abdülaziz ve Zühri, bu yazının doğruluğuna şahitlik etmişlerdir" dediğini aktarıyor.³⁰⁰

İbn Ömer'den gelen bir rivayette ise; "Mushaf'a ancak temizlik üzeri dokunur" deniyor.³⁰¹

Hem ayet-i kerime doğrudan bir fihri hüküm ifade etmese de, Kur'an'ın Yüce bir kitap olduğunu, kendi katında günahkâr, asi şeytanların dokunamadığını, ancak tertemiz olan meleklerin dokunabildiğini ve indirdiğini ifade ederek, yeryüzünde bizim de ona saygı göstermemiz gerektiğini ve bu saygının gereği, ona temizlenmiş olarak dokunmamız gerektiğine işaret ediyor.³⁰²

2.2.5. Sahifeler

Kur'an-ı Kerim'de temiz olarak nitelenen nesnelere biri de sahifelerdir.

*"Hayır! Şüphesiz bunlar (bu ayetler), birer öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır, O şerefli ve sadık yazıcı meleklerin elindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdir."*³⁰³

*"(Bu delil) tertemiz sahifeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir."*³⁰⁴

Razi, sahifelerin temizliği hakkında üç görüş belirtir. Birincisi; "ona ne önünden nede ardından batıl gelemes. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir."³⁰⁵ ayet-i kerimesinde belirtildiği gibi batıldan temizdirler. İkincisi; kötü anılmaktan temizdirler. Zira Kur'an-ı Kerim en güzel zikirle anılır ve en

³⁰⁰ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Neylü'l-Evtar*, Daru'l-Fikr, Kahire trs, I, 258.

³⁰¹ *Neylü'l-Evtar*, a.g.e. I, 258.

³⁰² Alusî, a.g.e. XV, 27.cüz, 100; Sabunî, *Revaiu'l-Beyan*, II, 507.

³⁰³ Abese, 80/11-16.

³⁰⁴ Beyyine, 98/2.

³⁰⁵ Fussilet, 41/42.

iyi sena ile övülür. Üçüncüsü; sahifelerin temizliği vurgulanarak, sadece temiz olanların dokunması gerektiğini işaret etmek istemiştir.³⁰⁶

Bu sahifeler batıldan,³⁰⁷ kirden, fazlalık ve eksiklikten,³⁰⁸ yalandan, şek ve şüpheden, nifak ve dalaletten arındırılmış tertemiz sayfalardır.³⁰⁹ Zira o sahifeler, tertemiz olanların dışında kimsenin dokunamayacağı Levh-i Mahfuz'dan, yine Allah'a isyan ve gınahtan arındırılmış tertemiz melekler vasıtasıyla, tertemiz bir Peygambere nazil olunmuş sahifelerdir.

2.2.6. İçecekler

*“Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”*³¹⁰

Cennetteki nimetlerden olan bu içeceğin temiz oluşu, “tahûr” kalıbıyla ifade edilmiştir. Bu kalıp ise tuhr kavramının sözlük anlamının tahlili bölümünde gördüğümüz üzere mübalağa ya da temizleyici anlamlarını ifade etmektedir. Mübalağa anlamında aldığımızda içeceğin temizliği şöyle yorumlanabilir. 1-) Dünyadaki içkiler gibi necis değildir. 2-) Ona kirli eller dokunmamış ve kirli ayaklar basmamıştır. 3-) İçtikten sonra necasete dönüşmez.³¹¹ Temizleyici anlamında aldığımız takdirde ise içeceğin temizleyiciliği şu anlamlara gelir; 1-) Rivayetlerde de geldiği gibi bu içecekten her kim içtiği zaman içindeki kin haset ve buğzu söküp atar.³¹² 2-) Cennettekiler yerler içerler ardından bu içeceği alırlar. Bu içecek onların yiyip içtiklerini mis gibi kokan bir ter haline getirip içlerini tertemiz kılar.³¹³

2.3. Allah'ın Temizlemek İstedikleri

Doğrusu, İslam dininin temel hedefi; nefisleri tezkiye etmek, ahlakî güzelleştirmek, maddî ve manevî arınmışlığı sağlamaktır. Bunun için de peygamberler ve kitaplar göndermiştir.

³⁰⁶ Ebu Abdillâh Muhamed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, XVII, 139.

³⁰⁷ Taberî, a.g.e. XXV, 540.

³⁰⁸ İbn Kesir, a.g.e. VIII, 321.

³⁰⁹ Kurtubi, a.g.e.II, 143.

³¹⁰ İnsan, 76/21.

³¹¹ Razî, a.g.e. XVI, 236.

³¹² İbn Kesir, VIII, 293; Razî, a.g.e. XVI, 236.

³¹³ Taberî, a.g.e. XXIII, 113; Razî, a.g.e. XVI, 236.

“*Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara ayetlerini okuyan, onları arıtip tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.*”³¹⁴ Bu ve buna benzer birçok ayet-i kerimede Hz. Peygamber'in mü'minleri tezkiye etmek için gönderildiği beyan ediliyor. Hatta peygamberlerin gönderiliş amaçları arasında mü'min olmayanları da tezkiye etmek vardır. “*(Ey Muhammed!) Musa'nın haberi sana geldi mi? Hani, Rabbi ona mukaddes Tuva Vadisi'nde şöyle seslenmişti; “Haydi Firavun'a git! Çünkü o azmıştır.” Ona de ki: “İster misin temizlenesin? Seni Rabbine iletirim de ona karşı derinden saygı duyup korkasın.*”³¹⁵

Ancak bizim amacımız genel bir tezkiye ve arınmayı değil de, Kur'an'da Yüce Allah'ın, hususi olarak temizlemek istediğini zikrettiği kişileri ele almaktır. Bunlardan ilk olarak Ahzab Suresinin 33. ayet-i Kerimesindeki Ehl-i Beyt'i ve temizliğini tahlil etmeye çalışacağız. Buradaki Ehl-i Beyt'ten amaç kimlerdir? Temizlikten kasıt nedir? Bunu farklı ekollere ait tefsirlerden alıntı yaparak tahlil etmeye çalışacağız. Bir sonraki aşamada ise Enfal Suresinin 11. ayet-i Kerimesi ile Maide Suresi 6. Ayet-i Kerime'sindeki temizliğin mahiyetini anlamaya çalışacağız.

2.3.1. Ehl-i Beyt

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, Ehl-i Beyt hakkında şöyle buyurmaktadır.

“*Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve rasûlüne itaat edin. Ey Peygamber'in ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*”³¹⁶

Yüce Allah, Ehl-i Beyt'ten günah kirini giderip, onları tertemiz kılmak istediğini belirtmektedir. Peki, Ehl-i Beyt kavramının kapsamına kimler giriyor? Dil açısından Ehl-i Beyt hangi anlamlara geliyor? Ayetteki temizlik ile ilgili tahlile geçmeden önce bu kavram hakkındaki malumatları verelim.

³¹⁴ Al-i İmran, 3/164.

³¹⁵ Naziât, 79/15-19.

³¹⁶ Ahzab, 33/33.

2.3.1.1. Ehl-i Beyt Kavramı Hakkında Genel Bilgi

Ehl-i Beyt, ehl ve beyt kelimelerinden mürekkep bir kavramdır. Ehl kelimesi; aile, yakın akraba, eş, ahali, bir yerde yaşayan, bir şeye layık olan gibi manalara gelmektedir.³¹⁷

Ehl kelimesi nisbet edildiği şeye göre farklı anlamlar kazanır. Örneğin, *ehlu'r-racul* ifadesi, bir erkeğin hanımı ve aynı çatı altında yaşadığı diğer aile fertlerine delalet eder. Bir ülkeye nisbet edildiğinde, o ülkenin insanlarına; bir dine veya mezhebe nisbet edildiğinde, o dinin ve mezhebin mensuplarına; bir mesleğe nisbet edildiğinde, o mesleğin erbabına; peygamberlere nisbet edildiğinde ise, onların getirdikleri ilâhî mesajı kabul eden ümmetlerine delalet eder.³¹⁸

Beyt kelimesi, ev, mesken, çadır, kabuk, onur, şiirin dizesi ve kabir gibi anlamlara gelir.³¹⁹

En yaygın anlamıyla “hane halk”ına karşılık gelen ehl-i beyt kavramı ev sahibinin yanı sıra eş, çocuk, torun ve yakın akrabayı da kapsar. Cahiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden ehl-i beyt, İslamî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu anlamında kullanılagelen bir terim olmuştur. Şii kaynaklarda Ehl-i Beyt yerine itre kelimesi de kullanılmıştır.³²⁰

Kur’an’da ehl-i beyt kavramı üç yerde geçiyor. Birincisi; Hz. Musa’nın ablasının Firavun’un eşine,

“*Size onun bakımını. Sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?*”³²¹ dediği ayet-i kerime; ikincisi, Hz. İbrahim’in karısına meleklerin dilinden,

“*Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketi size olsun ey ev halkı! O, övülmeye layıktır, şanı Yücedir dediler.*”³²² denildiği ayet, üçüncüsü ise, mevzumuzla alakalı olan, “*ey Ehl-i Beyt! Allah sizden her türlü manevî kiri gidermek ve böylece sizi tertemiz kılmak istiyor.*”³²³ ayetidir.

³¹⁷ İbn Manzur *Lisanu'l-Arab*, XI, 28.

³¹⁸ Rağib el-İsfahanî, *Müfredatu Ğaribi'l-Kur'an*, 36.

³¹⁹ İbn Manzur, a.g.e. II, 14.

³²⁰ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, DİA, X, 498.

³²¹ Kasas, 28/12.

³²² Hûd, 11/73.

³²³ Ahzap,33/33.

Ehl-i Beyt kavramı birinci ayette, özelde Hz. Musa'nın annesine, genelde ise diğer aile fertlerine delalet ediyor. İkinci ayette ise "aile" manasında kullanılmıştır. Ayetin Hz. İbrahim'in hanımına hitapla başlamış olması ehl-i beyt'in sadece onun hanımından ibaret olduğuna değil; hanımıyla birlikte diğer aile efradını kapsadığına işaret eder.³²⁴ Nitekim bazı Sünnî müfessirler bu ayeti, Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine hanımlarının da dâhil edilmesi gerektiğine delil göstermişlerdir.³²⁵ Son ayetin muhtevası hakkında Şia ve Ehl-i Sünnet arasında öteden beri ihtilaf olmuştur. Şimdi her iki görüşü de kısaca ele almaya çalışacağız.

2.3.1.1.1. Şii Yaklaşım

Şii müfessirlere göre tathir ayeti olarak da bilinen Ahzap Suresi 33. ayeti, "Âl-i Abâ" veya "Âl-i Kisâ" diye anılan³²⁶ Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında nazil olmuştur.³²⁷ Şii kaynaklar bu ayetin Ümmü Seleme'nin evinde nazil olduğuna dair birçok rivayet aktarmışlardır. Bu rivayetler Hz. Ali, Zeynelabidin, Muhammed el-Bakır, Cafer es- Sadık, Ali er-Rıza, Ümmü Seleme, Ebu Zer el-Ğıfari, Ebu Leyla, Ebu'l-Esved ed-Düeli, Amr b. Meymun ve Sa'd b. Ebi Vakkas gibi sahabe ve tabiunlardan otuz küsur tarikten rivayetler aktarılmıştır.³²⁸

Rivayetlere göre Hz. Peygamber, validemiz Ümmü Seleme'nin evinde bulunduğu sırada bu ayet nazil olmuş, ardından Hz. Peygamber, kızı Fatıma, Hz. Ali Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i çağırıp onları Hayber malına ait bir âbanın altına alıp "*Ey Allahım! Bunlar benim Ehl-i Beytimdir. Onları her türlü manevî kirden arındır ve onları tertemiz kıl*"³²⁹ diye dua etti. Bu esnada Ümmü Seleme başını âbanın altına koyup "*Ben de sizinle miyim(Ehl-i Beyt'ten miyim) ya Rasûlellah?*" diye sorması üzerine, Hz. Peygamber; "*uzak dur, kuşkususuz sen hayır/iyilik üzerinesin*" diye cevap vermiş.³³⁰

Tabatabai, Ehl-i Sünnet kaynaklarında, Ümmü Seleme, Aişe, Ebu Said el-Hudri, sa'd, Vaile b. Eska, Ebu'l-Hamra, İbn Abbas, Hz. Peygamberi'n mevlası Sevban,

³²⁴ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri*, 150.

³²⁵ Kurtubi, a.g.e. IX, 48.

³²⁶ Süleyman Uludağ, "Âl-i Abâ", *DİA*, II, 306.

³²⁷ Tabatabai, *El-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'an*, XVI, 317.

³²⁸ Tabatabaî, a.g.e. XVI, 317.

³²⁹ Ebu Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersi, *Mecma'ul Beyan fî-Tefsiril Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994, VIII, 138.

³³⁰ Tabersî, a.g.e. VIII, 138

Abdullan b. Cafer, Hz. Ali ve Hz. Hasan tariklerinden kırka yakın rivayetin, bu ayetin Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında nazil olduğunu söyleyen rivayetlerin bulunduğuna dikkat çekmiştir.³³¹ Tabatabai'ye göre bu rivayetlerin birçoğu, özellikle de Ümmü Seleme hadisi, Ehl-i Beyt'in sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin ile sınırlı olduğuna, Hz. Peygamber'in eşlerini kapsamadığına delalet ediyor.³³²

Şia, bu ayetin âl-i abâ ile sınırlı olduğunu yukarıdaki rivayetler dışında ayrıca şu şekilde delillendirmişlerdir: “*innema*” edatı; kendinden sonrasında sabit olan için kesinlik, sabit olamayan şey için ise nefiylik (olumsuzluk) ifade eder. O halde Allah'ın temizleme iradesi sadece Ehl-i Beyt'i kapsamıştır. Onların dışında bulunanlar için böyle bir tahkik yoktur. İradeye gelince, o da ya salt istemek ya da ardından temizliğin de gerçekleşeceği bir istemektir. Ayetteki iradede maksat salt isteme olamaz. Çünkü Yüce Allah her mükellef için bu mutlak iradeyi dilemiştir. Bu durumda bu tür iradenin hasseten Ehl-i Beyt'e tahsis edilmesinin bir anlamı olmaz. Zira buradaki söz, medih ve tazim içermektedir. Salt iradede herhangi bir medih ve tazim söz konusu olmadığına göre o halde Allah Ehl-i Beyt'i temizlemeyi irade etmiş ve bu iradesi de gerçekleştirmiştir. Bununla ayette kastedilen Ehl-i Beyt'in ismeti de sabit olur.³³³

2.3.1.1.2. Ehl-i Sünnetin Yaklaşımı

Sünnî müfessirler ayetteki Ehl-i Beyt ile ilgili farklı üç görüş beyan etmişler. Birinci görüşe göre; ehli beytten maksat sadece Hz. Peygamber'in eşleridir. Bu görüş, İkrime ve Said b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan rivayet edilir. Ayrıca Atâ, Mukatil b. Süleyman, Kelbi, Buhari, İbn Ebi Hatim ve İbn Asakir gibi âlimler de bu görüşü benimsemişlerdir.³³⁴

İkinci görüşe göre; ehli beytten maksat Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyindir. Bu görüş, Mücahit, Katade gibi bazı tabiun âlimlerine nisbet edilmiş ve Ümmü Seleme, Hz. Aişe, Ebu Said el-Hudri ve Enes b. Malik gibi sahabelerden bu görüşü destekleyen rivayetler aktarılmıştır.³³⁵

³³¹ Tabatabaî, a.g.e. XVI, 317.

³³² Tabatabaî, a.g.e. XVI, 317.

³³³ Tabersî, a.g.e.VIII,138.

³³⁴ El- Cevzî, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VI, 381.

³³⁵ Cevzî, a.g.e. VI, 381.

Üçüncü görüşe göre; ehli beytten maksat Hz. Peygamber'in evlatları, eşleri, Hasan ve Hüseyindir. Hz. Ali de sürekli Hz. Peygamber'le oluşundan, kızı Hz. Fatıma ile yaşadığından o da Ehl-i Beyt'tendir.³³⁶ Sünnî müfessirlerin ekseriyetince de tercih edilen görüş budur.

Kelbi'nin de içinde bulunduğu bir grup, Ehl-i Beyt'in sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olmasını, ilgili bölümdeki zamirlerin müzekker (eril) olmasına dayandırır. Kurtubi ise bu görüşe karşı çıkarak zamirin müzekker gelişinin nedenini ayetteki "Ehl" lafzına istinaden geldiğini söyler. Zahir olan; ayetin, Hz. Peygamber'in eşlerini ve onların dışındaki Hz. Peygamberi'n ev halkının tümünü kapsamasıdır. Kelbî ve benzerlerinin sözlerine itibar edilmeyeceğini, zira onların bu tefsirinde öyle şeyler vardır ki selef-i salihin döneminde olmuş olsaydı onu bundan men eder ve üzerine hicr koyarlardı diyen Kurtubî bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Ayetlerin baştan sona birbiriyle uyumlu olduğunu, ayetin ortasında konu ile alakası olmayan bir şeyin giremeyeceğini beyan ederek, rivayetlerde aktarılan; Hz. Peygamber; Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'i Âbanın altına alıp "*Allahım! bunlar benim Ehl-i Beytimdir. Onlardan günah kirini gider ve onları tertemiz kıl*" diye dua etmesi, ayetin nuzulundan sonra Hz. Peygamber tarafından yapılan bir duadır ve kendi eşlerinin muhatap kılındığı ayete onların da dâhil olmasını istemiştir.³³⁷

İbn Kesir de; Hz. Peygamber eşleri ayetin sebebi nüzülü oldukları için onlar Ehl-i Beyt kapsamındadırlar. Zira sebebi nüzulün ayetin kapsamına gireceği hususunda ittifak vardır. Ancak bir görüşe göre sadece peygamber eşleri ayetin kapsamına gireceğini, sahih olan görüşe göre ise, eşleri ile beraber başkaları da bu kapsama gireceğini diyerek uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir.³³⁸

Alusî de uzlaşmacı görüşten yana fikrini beyan etmiştir. Ümmü Seleme'nin abanın altına alınmayışını, Ehl-i Beytten olmayışından dolayı değildir. Bilakis o ayetin siyak ve sibakından Ehl-i Beyt'ten oldukları anlaşılan Hz. Peygamberi'n eşlerindendi. Ancak abanın altına girenler ise, Hz. Peygamber onları aba altına alıp bunlar da "*ehl-i beytimdendir*" demeseydi ayetin kapsamına girmedikleri zannedilirdi. Zira ayetin siyak ve sibakı bunu iktiza etmiyor. Hem Hz. Peygamber kendisi ile arasında ne sebebi ne de nesebi herhangi bir akrabalık bağı bulunmayan kişileri de Ehl-i Beyt kapsamına

³³⁶ Razî, a.g.e. XXV, 181.

³³⁷ Kurtubi, *el-Camiu liAhkâmi'l-Kur'an*, XIV, 182-184.

³³⁸ İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417, XIV, 410.

koymuştur. Selman-ı Farisi gibi ki Rasûlullah onun hakkında “*Selman bizden Ehl-i Beyttendir.*” buyurmuş ve sahih bir rivayette Vasil’e, “Ben de ehlinden miyim? Ya Rasûlallah!” demesi üzerine Hz. Peygamber, “*sende ehlimdensim*” diye cevap vermiştir.³³⁹

Ayetin siyak ve sibakı dikkate alındığında, ehl-i beyt kavramının peygamber hanımlarını kapsadığını, ancak farklı tariklerden gelen rivayetler göstermiştir ki, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin de bu kavramın kapsamındadırlar. Yani peygamberin eşlerinin; ayetin siyak ve sibakından, al-i abanın ise; peygamberden gelen rivayetlerden, Ehl-i Beytten oldukları anlaşılmaktadır.

2.3.1.2. Ehl-i Beyt’in Temizliği

Şîfî müfessirlere göre; ayet-i Kerime Ehl-i Beyt’in ismetine delalet ediyor.³⁴⁰ Ayette iki temel kavram geçmektedir. Bunlar Ehl-i beyt ve rics (kir)’dir. Allah, Ehl-i Beyt’i ricsten arındırmak istediğini belirtmektedir. İmamiyye Şiası buradan hareketle ricsin giderilmesinin, masumiyeti zorunlu kıldığını savunmaktadır. Buna göre Ehl-i Beyt masumdur ve masumiyet sadece onlara tahsis edilmiştir.³⁴¹

Sünnîlere göre ise buradaki tathir masumiyeti ifade etmemektedir. Ahzab Suresi 33. ayetteki ile Maide Suresi 6. ayetteki dileme fiillerinin anlam örgüsü birdir. Dolayısıyla Ehl-i Beyt’i günahlardan arındırmaya ilişkin ilahî irade koşulsuz olarak tecelli eden ve sonuç veren bir irade değildir. Yani Allah’ın bir şeyi istemesi o şeyin mutlaka gerçekleşeceği anlamına gelmez. İlahi iradenin ricsten arındırma konusunda gerçekleşmesi, kulların evvela günahdan uzak durmaları, Allah’a tevbe ile yönelmeleri ve imanlarına yakışır işler yapmaları gibi şartlara bağlıdır. Öte yandan Şia’nın iddia ettiği gibi Ehl-i Beyt’in günahlardan arınmışlığı söz konusu olsaydı Hz. Peygamber tathir ayetinin nazil olmasının ardından “*Ey Allahım! Bunlar benim ehl-i beytimdir. Sen benim ehl-i beytimi her türlü manevî kirden arındır ve tertemiz kıl*” diye dua etmezdi. Eğer Allah’ın iradesi koşulsuz tahakkuk eden bir irade olsaydı bu duaya ne hacet vardı? Şia’nın bu iddiası kabul edildiğinde bu dua mahsulün hasılını istemekten başka anlam ifade etmez. Hem bu ayet ismeti ifade ederse Enfal Suresi 11. ayette bahsedilen Bedir

³³⁹ Şihabuddin Mahmud Alusî, *Ruhu’l-Maani*, Daru’l-Fikr, Beyrut trs. XII, 22. Cüz, 22-23.

³⁴⁰ Tabersî, a.g.e. VIII, 138.

³⁴¹ Müfid Ebu Abdillah b. Muhammed b. Numan el-Ebkarî, *el-İrşad Fi Marifeti Hucecillahi Âlâ’l-İbad*, Daru’n-Neşr, Beyrut, 1993, s.48.

Savaşı'nda bulunmuş sahabelerin de masum olması gerekirdi. Zira o ayette de, Allah, onları temizlemeyi irade ettiğini buyuruyor.³⁴²

Sünnî müfessirlere göre ehl-i beyte mensup insanların Hz. Peygamber'in soyundan gelme gibi çok büyük bir şerefe haiz oldukları müsellemler olmakla beraber nihayetinde onlar da hata ve nisyan ile malûl birer beşer olup günahattan masum değildirler. Kaldı ki ismet sıfatı sadece peygamberlere mahsustur. İsmet polemiği suret itibarıyla kelamî olsa da özü itibarıyla siyasidir.³⁴³

2.3.2. Bedir Ehli

*“ Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize yağmur yağdırıyordu.”*³⁴⁴

İbn Abbas buyuruyor: *“Bedir günü Resulullah ve Müslümanlar bedire geldiklerinde onlarla su arasında kumdan tepeler vardı. Müslümanlar suya ulaşamadıkları için büyük sıkıntı çektiler. Şeytan Müslümanların kalbine öfke attı. Aralarına şöyle vesvese koydu: “Siz Allah velileri olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Allah'ın Resulü de aranızdadır. Buna rağmen müşrikler su konusunda size galip geldiler, siz cünüp olarak namaz kılıyorsunuz” dedi. Bunun üzerine Allah yağmur yağdırdı. Müslümanlar ondan içtiler ve temizlendiler. Allah Müslümanlardan Şeytan'ın vesveselerini giderdi ve onları sabit kıldı.”*³⁴⁵

İbn Kesir; ayetteki temizliğin, büyük ve küçük abdestten temizleme olduğunu ki bu zahirî temizliktir; Şeytan'ın vesveselerini gidermekten maksat ise, Şeytan'ın, Müslümanların kalbine attığı kötü düşünce ve hatıralarında onların kalbini temizlemesidir ki bu da batınî temizlik olduğunu söyler.³⁴⁶

³⁴² Alusî, a.g.e. XII, 22. Cüz, 27.

³⁴³ Mustafa Öztürk, a.g.e. 167.

³⁴⁴ Enfal, 8/11.

³⁴⁵ Taberî, *Camîu'l-Beyan fi Te'vîli'l-Kur'an*, XIII, 423.

³⁴⁶ İbn. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IV, 24.

Nisaburî ise; Allah sizi nefsanî ve behimî sıfatların kirinden ve şeytanın vesvesesinden temizlemek ister, diye tefsir etmiştir.³⁴⁷ Allah gökten su indirerek Müslümanlara üç şekilde yardım etmiştir: 1- Su içerek susuzluklarını gidermişler. 2- Buldukları yerdeki kum ıslanınca ayakları yere rahat tutunmuş ve böylece daha rahat savaşmışlar. 3- Temizliklerinde kullanmışlar. Temizlikleri de iki şekilde olmuştur: Hem abdest ve gusül gibi hükmî necaset ile hakikî necasetten temizlenmişler; hem de şeytanın vesveselerinden temizlenmişler.³⁴⁸ Ayet-i kerime mü'minlerin dış temizliğinin yanı sıra iç temizliğinin de Allah tarafından sağlandığını ifade ediyor. Yani vesveselere kulak vermemeleri gerektiğini, Allah'ın yardımının kendileriyle olduğunu, dış etkenlere değil, Allah'a dayanmaları gerektiğini ifade ediyor.

2.3.3. Tüm Mü'minler

*“Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*³⁴⁹

Temizliğin kalbin üzerinde etkisi vardır. Tam bir abdest aldığı anda üzerinde dış temizliği gördüğünde kalbinde daha önce olmayan bir genişlik, bir açılma ve saflık hissedersin. Kalbin irfanından dış organlar etkilendiği gibi kalp de müteessir olur.³⁵⁰

Allah mü'minleri her türlü habis sıfatlardan arındırmak ister. Ancak bu koşulsuz gerçekleşen bir ifade değildir. Yani Allah'ın bir şeyi dilemesi, o şeyin mutlaka gerçekleşeceği anlamına gelmez. İlahi iradenin gerçekleşmesi mü'minlerin öncelikle günahlardan uzak durmaları, Allah'a tövbe ile yönelmeleri ve imanlarına yakışır güzel ameller yapmaları gibi şartlara bağlıdır.³⁵¹

2.4. Temizliğin Psikolojik Etkileri

Genel olarak temizliğin birçok hikmet ve faydası vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır:

³⁴⁷ Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh el-Hakim en-Nisaburî, *el-Müstedrek Âlâ's-Sahihayn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 70.

³⁴⁸ Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nuket ve'l-Uyun*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs I, 195, II, 52.

³⁴⁹ Maide, 5/6.

³⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhul Beyan*, III, 200.

³⁵¹ Alusî, a.g.e. XII, 22.cüz, 27.

1. Temizlik fitratın bir gereğidir. İnsanın fitratı temizliğe meylederken, kirlilikten tiksinimektedir. İslam dini fitrat dini olduğundan doğal olarak temizliği emretmiştir.
2. İnsan, tabiatı gereği temiz olana meylettği için, İslam, kişinin toplum içindeki değerinin ve izzetinin muhafazası için ona temizliği emretmiştir.
3. Hastalıkların çoğu kirlilik sebebiyle bulaşıp yayılır. İslam, kişinin sağlığını koruması için temizliği emretmiştir.
4. Kişinin maddi, manevî ve hükmi temizliği sağlayarak Allah'ın huzuruna beden ve ruh temizliğine bürünmüş olarak durması, Allah'a saygının bir gereğidir.³⁵² Zira, “Allah çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri seviyor.”³⁵³

Temizliğin daha birçok maddî ve manevî hikmetleri sıralanabilir. Ancak biz bu bölümde temizliğin insan ruhu ve nefsi üzerindeki etkilerinden bahsetmeye çalışacağız. Allah'a tam bir teslimiyetle, samimiyetle bağlanan bir şahıs, O'nun her emri ve isteği gibi temizlik emri ve önerisini de mutlak bir yükümlülük ve sorumluluk addederek, hiçbir dış ve iç zorlamaya gerek kalmaksızın, kendiliğinden yerine getirmek için harekete geçer. “*Temizlik imanın yarısıdır*” hadisi, temizlik eyleminin iç dinamiğinin imanın iç boyutu olduğunu gösteren en açık delillerden biridir. Temizlenmeyi sevenlerle Yüce Allah arasında sevgi bağının bulunması da temizlenme işinin esasında “iman” unsurunun olduğunu müşahede etmekteyiz. “*Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah temizlenenleri sever.*”³⁵⁴ “*Allah çok tövbe edenleri ve temizlenenleri sever.*”³⁵⁵

Temelde imanî bir eylem olan temizlik olgusunun yaşadığımız hayat gerçeklerinden uzak, alakasız olduğu söylenemez. Temizlik aynı zamanda insanın bedensel ve psikolojik yapısıyla yakından ilgili bir muhtevaya sahiptir. İster ibadet amacıyla isterse normal temizlenme amacıyla yapılan temizlenme eyleminin bazı bedeni ve psikolojik tesirlerini müşahede ederiz. Biz daha çok bu tesirlerin psikolojik olanları üzerinde durmaya çalışacağız.

Şah Veliyyullah abdest ve guslün hikmetlerinden bahsederken şunları söyler:

³⁵² Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali e's-Şerbeci, *el-Fıkhü'l-Menhecî*, İslamî Kitaplar Naşiri, Midyat trs. I, 29.

³⁵³ Bakara, 2/222.

³⁵⁴ Tevbe, 9/108.

³⁵⁵ Bakara, 2/222.

“İnsan bir anlık da olsa aniden karanlık tabiatından alınarak kudsiyet harimine çekilir. Bir an beşeri ve cismani varlığından soyutlanarak melekleşir ve melekût âlemine yükselir. Gaita, idrar ve yellenme bu yükselişe engel olur. Tuvalet yapma ve sıkışma hali insanı yere çeker, toprağa bağlar, nefsi kirletir, insanı şaşkınlıştırır. Bu durum insan ile Allah arasında perde olur. Tuvaletini yapan ve yellenen insan bu sıkıntısından kurtulup hafifleyince, nefsinin tenbih ve ikaz edecek temizliğe ihtiyaç hisseder. Gusül yaparak, abdest alarak inşirah ve sürur bulur. Kaybettiğini bulmuş gibi olur, tekrar semalara doğru yükselir.

Cinsel ilişki esnasında insan nefsi, alabildiğine bedeni ve cismani zevklere, azami derecede behimi hazlara dalar. Bu suretle insan nefsi kirlenir. Kirlenen nefis, yüksek âleme ilgi duymaz. Hatta eğitim ve temrinle birtakım alışkanlıklar kazanan hayvanlar dişileriyle çiftleşince elde ettikleri maharetleri kaybederler.

Uzun süre kendini tamamıyla manevî hayata veren bir kimsenin, aniden dünyevi hayata yönelmesi uyumsuzluğa sebebiyet verdiği gibi, kendini bütünüyle dünyevi zevklere veren bir kimsenin birden bire manevî ve ruhani hayata yönelmesi de aynı şekilde bir uyumsuzluğa yol açabilir. Bundan dolayı geçişlerin aşamalı olarak yapılması gerekir. Gusül ve abdest işte bu geçişleri düzenlemekte ve kolaylaştırmaktadır.

Bayılan veya fenalaşan bir kimsenin su ile serinletilerek kendine gelmesi gibi, cinsel ilişki esnasında kendinden geçen, ruhundan uzaklaşan ve melekler âleminden ayrı düşen kimse de banyo yaparak tekrar kendine gelir, o âleme döner”.³⁵⁶

Boy abdesti vücutta genel bir uyanıklık meydana getirerek, onu sükûnete kavuşturur, ruhu dinlendirir. Cinsel ilişki ve ihtilam gibi durumlarda sempatik ve parasempatik bütün sinir sistemleri faaliyet göstermekte ve boşalma sırasında en yüksek seviyede bir uyarma ile bütün organizmaların sarsıldığı fizyolojik bir olay meydana gelmekte ve vücutta muazzam bir hücre yıkımı olmaktadır. Yine boşalma-orgazm esnasında solunum ve dolaşım sistemleri bu faaliyete bütün varlıklarıyla katıldıklarından solunun hızlanmakta ve nabız yükselmektedir. Bu olayın gerçekleşmesinin ardından vücut, müthiş bir yorgunluk, ezici bir bitkinlik, büyük bir şok tesiri altında kalmaktadır. Sayısız hücre kaybıyla, büyük bir sarsıntıya maruz kalan ve aşırı derecede gerilen sinir sistemi gusül abdesti sayesinde sükûnete kavuşur. Depresyon hali yerini zindelik ve

³⁵⁶ Ahmed Şah Veliyullah ed-Dihlevi, *Huccetullahi'l-Baliğa*, Daru't-Turasi'l-Arabî, Kahire 1185, I, 160.

canlılığa terk eder.³⁵⁷ Mümin kimse cünüp olduğunda adeta kendisinden tiksindir. Gusletmediğinde kalbi elemli ve ızdıraplı olur.³⁵⁸ Cünüplük hali genellikle İnsan benliğinde karamsar bir ruh hali oluşturur, bir tür kirlilik duygusuna neden olur. Özellikle ibadet sırasında insan temizlik duygusu içerisinde Allah'a yükselmeyi gaye edinmek durumundadır:³⁵⁹ “*Ey inananlar! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de eğer yolcu değilseniz, gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın.*”³⁶⁰

Abdest, vücudun statik elektrik dengesi üzerinde olumlu rol oynar. Normalde vücudun temel yapısında elektrik mevcuttur. Sağlıklı bir vücudun temel yapısı bu denge ile sıkı bir ilişki içerisinde. Ancak, havanın elektriği ve insanın temas ettiği eşyaların elektriği bu statik elektrik dengesini insanın aleyhine bozar, ciddi sorunlar ortaya çıkarır. Sinirlilikten, yüzün kırımasına kadar sıradan etkilere, psiko-somatik hastalıklara yol açar. Bu olumsuzlukların çözüm yolu abdest ve gusüldür. Teyemmüm de abdestin sağladığı faydayı temin için yeterli olur.³⁶¹

Teyemmüm bir yandan abdest yerine geçip namaza ön hazırlığı sağlarken, diğer yandan insana kulluk doğrultusunda alçak gönüllü olmayı, bencillikten ve başkalarını küçük görmekten sakınmayı öğretir.³⁶²

Sinir gerginlikleri, heyecanlar ve zihinsel yorgunluklar ardından alınan abdest, iyileştirici bir tesir bırakır. Cinsel ilişki, ihtilam, tuvalet ihtiyacını giderme ve yellenme gibi durumlar sebebiyle vücutta meydana gelen gevşeklik, tembellik ve uyuşukluğu giderir, şevk, canlılık ve dinçlik kazandırır.³⁶³

Namaz, Yüce Allah ile bağlantı kurma, ruhu arındırma vasıtasıdır. Ruh temizliğine girişmeden önce, bedeni temizleyip Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlanmak lazımdır. Bedeni temizlemek demek olan abdest, ruh temizliği için bir ön hazırlıktır.³⁶⁴

Abdest namaz gibi kutsal ve önemli bir ibadete şahsi ve zihni bir hazırlıktır. Bu sayede insan dünya meşguliyetlerinden uzaklaşır, kendini soyutlar. Abdest, tıpkı iki iş arasında dinlenme molası gibidir. Önceki işin düşüncesinden sıyrılma ve ikinci işe

³⁵⁷ Celal Kırcı, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, Marifet Yayınları, İstanbul 1984, 133-134; Ali Rıza Demircan, İslam'a göre Cinsel Hayat, Ensar Neşriyat, İstanbul 1986, I, 286.

³⁵⁸ M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul trs. III, 2375.

³⁵⁹ Muhammed Hüseyin Fadlullah, *Min Vahyi'l- Kur'an*, İstanbul, 1991, VII, 174-175.

³⁶⁰ Nisa, 4/43.

³⁶¹ Haluk Nurbaki, *Kur'an Mucizeleri*, Türkiye Diyanet vakfı Yayınları, İstanbul 1986, 43-44.

³⁶² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir 1988, XI, 1340.

³⁶³ Ali Rıza Demircan, a.g.e. I, 260.

³⁶⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1988, II, 474.

konsantre olma fırsatı verir. Abdestin ve guslün hikmeti sadece maddî temizlikten ibaret değildir. Çünkü böyle bir temizlenmenin teyemmümle gerçekleştiğini söylemek biraz zordur. O halde gusül, abdest ve teyemmümün ortak olduğu psikolojik bir hikmet aramak lazım gelir. İşte bu üç temizlik ediminin ortak en mühim özelliği; Allah'ın huzuruna çıkma isteği ile dünya meşguliyetinin arasını ayıran bir iş, Allah'a kavuşmak için ruhun bir hazırlığı olmasıdır.³⁶⁵

Kirlenmiş insanda aşağılık kompleksi oluşur. Allah'ın huzuruna varıp yakarmaktan çekinir, Şeytan'ın vesveselerine maruz kalır. Allah'ın gönderdiği tertemiz su ile temizlenerek Allah'a ibadet etmek ve Şeytan'ın vesveselerinden kurtulmak için kendine özgüven gelir. “...Sizden Şeytan'ın vesvesesini gidermek, kalplerinizi kuvvetlendirmek ve ayaklarınızı sabitleştirmek için üzerinize gökten bir su indiriyordu.”³⁶⁶

Kalbin ahlâkî kirlere arındırılması en önemli temizliklerdendir. Ancak zahirî temizliğin etkisiyle kalbin nurlanacağı da bir gerçektir. Güzel bir abdest alıp zahirî temizliğini fark ettiğinde, kalbinde daha önce olmayan bir sürur ve inşirah hissedersin. Zira mülk âlemi ile melekût âlemi arasında esrarlı bir alaka vardır. Bedenin zahiri, şehadet âlemindedir. Kalp ise melekût âlemindedir. Nasıl ki kalpteki marifetin eserleri zahirî organlarda tezahür ediyorsa, bazen de zahirî organların hallerinden kalp mütessir olabilir.³⁶⁷

İnsan temizlendikçe hissedeceği huzur ve sükûnet de o derece artar. Mesela, kişi abdest aldığı anda Allah'ın huzuruna durup namaz kılabilir. Ancak haram yemekten sakınmamışsa ya da üstü başı temiz değilse sadece abdestli olarak Allah'ın huzuruna çıkmakla, kılınacak namazdan alacağı haz minimumdur. Fakat abdestle beraber maddî temizliğe de riayet etmişse, bunun yanı sıra haramlardan ve kötü ahlâktan sakınıp temiz bir kalp ile Allah'ın huzuruna durmuşsa, bu durumda kılınacak namazdan duyacağı haz, bir öncekine kıyaslanmayacak derecede doruğa ulaşır.

Temizliğin kişinin toplum içindeki hali üzerinde de birebir etkisi vardır. Bir insan kötü kokulu bir şey yedikten hemen sonra ya da kötü kokan bir ter ile veya üstü başı kirliliği bir şekilde bir toplumun içine gittiğinde, rahat hareket edemez, bir eziklik

³⁶⁵ Kutub, a.g.e. III, 246. Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Ahlak Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 53-57.

³⁶⁶ Enfal, 8/11.

³⁶⁷ Alusî, *Ruhu'l-Maani* III, 200.

hisseder, çekingen davranır ve sıkılır. Buna mukabil temizlenmiş ve güzel kokan bir hal ile toplumun içinde kendisini daha iyi hisseder ve kendine güveni arttığundan insanlarla daha rahat diyalog kurabilir ve bu hali kendisini mutlu eder.

Yukarıda saydıklarımız temizliğin hikmetlerinden bir kısmıydı. Ancak temizliğin hikmetlerinin önemine işaret etmek babından bu kadarını zikretmekle yetiniyoruz. Tüm ilah-î emirlerde olduğu gibi temizliğin de henüz idrak edemediğimiz daha birçok hikmeti olabilir. Şu var ki temizliğin hiçbir hikmetini bilmesek de, Allah temizlenmemizi istediğinden ve temiz olanları sevdiğinden, temizliğin imanın yarısı olduğundan temizlenmemiz imanımızın bir gereğidir.

İtikadımızı şirkten, amellerimizi riyadan, niyetlerimizi masivadan, kalbimizi kötülüklerden, ahlâkımızı ahlâksızlıktan, rızkımızı haramdan, bedenimizi necasetten temizlediğimizde, imanın bir yarısı olan temizlik diğer yarısını da anlamlı ve Allah indinde makbul kılar. Ancak imanın bir yarısı olan temizliği genel anlamda yitirirsek, imanın diğer yarısı diye bir şey kalmaz.

SONUÇ

Genel olarak ulaştığımız mu'cem ve lügatlardan “tuhr” ve onun türevlerinin şu anlamları kapsadığını gördük: Temiz ve arı olmak, kadının adeti kesilmek, bir şeyi arıtmak, temizlemek, dezenfekte etmek, temizlenmek, yıkanmak, çocuğun sünnet olması, günahlardan, çirkinliklerden ve yerilen tüm hal ve hareketlerden sakınmak, tövbe vs. malî ve bedenî ibadetlerle nefsi günahlardan temizlemek. Ayrıca insanı hastalıklardan iyileştirdiği için, temizleme aracı anlamındaki kalıbın ilaçlar için de kullanıldığını gördük. Kısacası maddî olsun, manevî olsun insan tabiatına ve fitratına uygun olmayan her türlü şeyin giderilmesine temizlik denmektedir.

Yaptığımız çalışma sonunda Kur'an'da “tuhr” maddesinin şu manalarda kullanıldığını gördük:

- 1- Hayız kanının kesilmesi. (Bakara, 2/222)
- 2- Su ile istinca etmek. (Tevbe, 9/108)
- 3- Yıkanmak (maddî ve manevi). (Bakara, 2/222)
- 4- Her türlü dünyevî kirden arı olmak. (Bakara, 2/125)
- 5- Günahlardan ve nefsin habisliğinden temizlenmek. (Tevbe, 9/103)
- 6- Şirkten temizlenmek. (Hac, 22/26)
- 7- Kalbi temizlemek (güzel ve tayyib olmak). (Ahzab, 33/53)
- 8- Ricsten (günah kirinden) temizlenmek. (Ahzab, 33/53)
- 9- Helal olmak. (Hud, 11/78)

Kur'an'da maddî temizliğin ana unsuru olarak su zikredilmiştir. Allah gökten tertemiz olan suyu gönderdiğini ve onunla temizlemek istediğini özellikle vurgulamaktadır. Ancak suyun bulunmadığı ya da kullanılmasının sakıncalı olduğu durumlarda, hükmî temizlik için su yerine toprak da kullanılabilir. Su ve toprak özellikle maddî ve hükmî temizlik için kullanıldığında -ve bu iki alan daha çok fıkıh alanını ilgilendirdiği için- bu bölümde fıkıh kitaplarından da yararlandık. Gördük ki maddî ve hükmî temizliğin ana unsuru sudur. Belli durumlarda toprak, ateş, tabaklama, güneş ve hava da temizlik unsuru olarak kullanılabilir.

Maddî unsurların yanında diğer birtakım manevî unsurların da insanı manevî yönden temizlediklerini, yine Kur'an'ın farklı ayetlerinde müşahede ettik. Bunlardan zekatın kişiyi cimrilik ve bencillik sıfatlarından temizlediği gibi sosyal tabakalar arasındaki kin ve nefret gibi kötü duyguları giderip yerine sevgi ve merhamet

duygularını yerleştirdiği, tövbenin kişiyi yaptığı tüm günahlardan arındırdığı, ihlasın; insanı, tüm menfaat ve karşılık bekleme gibi duygulardan temizleyip saf hale getirdiği, iyiliklerin kötülükleri giderdiği, musibet ve belalara, sıkıntı ve zorluklara karşı sabrın kişinin günahlarına kefarete olup, onu tertemiz kıldığı sonucuna vardık.

Temizlik unsurları nasıl ki maddî ve manevî olarak ikiye ayrılıyorsa, temizlik türleri de maddî, manevî ve hükmi olarak üçe ayrılır. Kavram olarak her türlü temizlik için tuhr kelimesi kullanılsa da mahiyet olarak bu temizlikler birbirinden farklıdır. Ancak tamamen birbirinden ayrılmış olmaktan ziyade birbirini tamamlayan unsurlardır. Yani maddî temizlik aynı anda hükmi temizliği de kapsadığı gibi hükmi temizlik de maddî temizlikle ilintilidir ve bu iki temizlikten manevî temizlik de tevarüs eder. Ancak birbiriyle irtibatlı ve birbirinden müteessir olmakla beraber bu üç temizlik türünün birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da vardır.

Maddî temizlik kapsamında, İslam'ın; elbise temizliğini, el, ayak, ağız ve burun temizliğini, tüm vücudun temizliğini, tırnak temizliğini, perine ve koltuk altı temizliğini, kısaca kişisel temizlik ve bakımı önerdiğini, aynı zamanda bulunduğu çevredeki mekânın, havanın ve suların temizliği olmak üzere genel bir temizlik istediğini gördük. İslam, maddî temizlik ile bireyi toplum içinde tiksiniyecek durumlardan temizleyip ona güzel bir görünüm kazandırdığı gibi aynı zamanda onu, çeşitli virüslerin türeyip meydana geldiği ve muhtelif salgın hastalıklara sebebiyet veren mikroplardan korumayı amaçlamaktadır. Bu temizlik fitratın da bir gereğidir. Bu temizlikten ödün vermek fitrattan da sapmaktır. İnsan böyle bir ihmalin karşılığını ileride genel sağlığı ile ve toplumdaki değerinin düşmesi ile öder.

Hükmi temizlik ise maddî temizliğin yanı sıra kişinin hükmen ve manen temizlenmesidir. Bu temizlik türü ibadet amaçlı temizliktir. Yani bu temizlik yapılmadan belli bir takım ibadetler yapılamaz (namaz ve tavaf gibi). Bu temizliğin bir takım erkân ve adabları vardır. Bunlara riayet etmekle ancak bu temizlik hâsıl olur.

Manevî temizlik, kişinin ahlak, nefis ve kalbini her türlü haram, gayr-i ahlakî düşünce ve eylemlerden arındırıp temizlemesidir.

İslam'ın genel ilkeleri bir bütün olduğu gibi her üç temizlik türü de birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Yani İslam, sadece belli bir temizlik türüne riayet edip diğerini ihmal etmeyi tasvip etmez. Kişinin dış temizliği kadar iç temizliği de önemlidir. Maalesef İslam'ın bir bütün olarak her türlü temizliği beraberce emretmesine karşılık,

bu pak ve nazif dine müntesip Müslümanların çoğu günümüzde bu ilkelerden tamamen ya da kısmen uzaklaşmış durumdadır. Kimisi dış temizliği aşırı derecede önemseyip iç temizliği ihmal ederken, diğer yandan bir takım Müslümanlarda “asıl önemli olan iç temizliğidir” deyip maddî temizliği ihmal edebilmektedir ve maddî kirlilikten tevarüs eden birçok salgın hastalığın Müslümanlar içinde baş gösterdiğini üzüntü ile müşahade etmekteyiz. Birincisi kadar ikinci durum da doğru değildir. İslam’ın temizlik hakkındaki ilkelerini bir bütün olarak ele aldığımızda aslında önemsiz olan temizlik yoktur. Bu her iki temizlik anlayışı da hem İslam’ın ruhuna hem de fitrata uygundur. Birini önemseyip diğerini terk etmekse, İslam’ın öğretisi ve hedeflerini kavramamaktan ileri gelmektedir.

Yüce Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de temizlikle nitelendirdiği kimi şahıslar ve nesnelere vardır. Bunlardan Hz. İsa’yı kafirlerin kendisinden veya yaptıklarından kurtararak temizlediği vurgulanırken, kafirlerin necis olduğu veya yaptıkları eylemin necis olduğu vurgulanıp, Allah’ın, Hz. İsa’yı o necislikten kurtardığı anlaşılıyor.

Yine Hz. Meryem’in temizliğinden de bahsedilmektedir. Bu konudaki rivayetlere baktığımızda, Hz. Meryem’in temizliğinden kasıt, onun hayız görmediği, erkeklerin kendisine dokunmadığı, küfürden ve fuhuştan beri olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Ayrıca Kur’an’da temizlikle nitelenen nesnelere biri de içeceklerdir. Allah, cennettekiler tertemiz içecek olduğunu haber vermektedir. Bu içeceklerin temizlik sıfatı tahûr kalıbı ile belirtilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki bu içecekler hem temiz hem de temizleyicidir. Zira bu içecekler kendileri necis olmadığı gibi içenlerin içindeki kin ve nefreti de temizler. Aynı zamanda yediklerini de mis gibi kokan bir ter haline getirip içlerini tertemiz kılar.

Temizlikle nitelenen diğer bir sınıf ise cennetteki eşlerdir. Zira onlar dünya kadınlarında görülebilen hayızdan ve her türlü ezadan beridirler. Büyük ve küçük abdest, kötü ahlak ve yerilen sıfatlardan da temizdirler.

Temizlikle nitelenen diğer bir nesne ise sahifelerdir. Buradaki temizlikten onların şeytanın dokunmasından uzak ve batıldan beri olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bir de “Kur’an’a ancak temiz olanlar dokunur.”³⁶⁸ ayetinde vurgulanan kimseler de temizlikle nitelenmiştir. Bu ayette kast edilen kişilerin melekler olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Zira ayetin siyak ve sibakı Kur’an’ın şeytandan gelmediği, hakk olduğu ve

³⁶⁸ Vakıa, 79.

ancak tertemiz olan meleklerin ona dokunabildiği anlamına daha uygundur. Dolayısıyla ayetteki temizlenenlerden kasıt kâfir olmayan ya da abdestli olanlar şeklinde yorumlamak ayetin bağlamına uygun düşmemektedir. Ancak buradan Kur'an'a abdestsiz dokunulabileceği gibi bir sonuca varılmaz. Zira abdestsiz Kur'an'a dokunulamayacağına başka delillerden varılabilmektedir.

Bu çalışmamızda temizlikle ilgili kimi ayetlerin detaylarında özellikle Şii-İmamiye ve Ehl-i sünnet arasında bazı ihtilafların olduğunu gördük. Bu ihtilaflara da kısaca değindik. Bunlardan birincisi, Maide 6. Ayetteki abdest ile ilgili, ayakların yıkanması veya meshedilmesi hakkındaki ihtilaftır. Her iki ekolün de kaynaklarını tarayarak vardığımız neticede, her ne kadar ayetin zahirinden ayakların meshedilebileceği sonucunu çıkarmak mümkün ise de ancak bu konuda gelen kavfî ve fiilî sünnet ayakların yıkanması yönündedir. Hem ayrıca yıkamanın meshi de kapsamından dolayı ayakların yıkanmasının daha uygun olacağı sonucuna ulaştık.

Diğer bir ihtilaflı mesele, Ahzab Suresi 33. ayetteki Ehl-i Beytin temizliği ile ilgilidir. Bu konuda her iki ekolün farklı kaynaklarını tarayarak karşılaştırmalı bir çalışma yaptık. Vardığımız sonuca göre; buradaki temizlikten kasıt Ehl-i Beyt'in ismeti değildir. Zira Yüce Allah, Enfal Suresi 11. ayette Bedir ehlini de temizlemek istediğini beyan etmektedir. Ayrıca Maide Suresi 6. ayette bütün mü'minlere hitaben onları temizlemek istediğini haber vermektedir. Ama hiçbir İslam âlimi Bedir ehli veya bütün Müslümanlar masumdur dememiştir. Dolayısıyla Ahzab Suresi 33. ayetteki temizleme iradesi de diğer iki ayetteki temizleme iradesine paralel anlaşılması gerektiği, bu iradenin koşulsuz değil Allah'ın emirlerinin yerine getirilip yasaklarından kaçınıldığında, Allah'ın bu durumdakileri temizlemek istediğini haber verdiğini, bunun masumluk sıfatını iktiza etmediği kanaatine vardık.

Son olarak maddî ve mânevî temizliğin insan psikolojisi üzerinde de olumlu etkisinin olduğunu tesbit ettik.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meâni*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988.
- Beğavî, Hüseyin b. Mes'ud, *Meâlimu't-Tenzil*, Daru'l-Fikr, Mısır 1997.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *Sunenu'l-Beyhaki'l-Kübra*, Daru'l-Mekke li't-Tabaâ, Mekke 1994.
- Beyzavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-Te'vil ve Esraru't-Tenzil*, Beyrut 1999.
- Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişim Konferansı, Rio de Janerio 1992.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, Ebu Abdillâh, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut 1989.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh, *el-Camiu's-Sahihu'l-Muhtasar*, Beyrut 1987.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhul Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Damla Yayınları, İstanbul 1995.
- Canan, İbrahim, *İslamda Çevre Sağlığı*, Cihan Yayınları, İstanbul 1985.
- İbn Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetu'l-İslamî, Beyrut 1404.
- Demircan, Ali Rıza, *İslama Göre Cinsel Hayat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1986.
- Dihlevî, Ahmed Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-Baliğa*, Daru't-Turas, Kahire 1185.
- Duman, M. Zeki, *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992.
- Dünya Sağlık Teşkilatı Raporu, Cenevre 1995.
- Ebkarî, Müfid Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Numan el-, *el-İrşad Fi Marifeti Hucecillahi Âlâ'l-İbad*, Daru'n-Neşr, Beyrut, 1993.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sunen-i Ebi Davud*, Beyrut trs.
- Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadi, *Tefsiru ebi's-Suud*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.
- Eyyub, Hasan, *Fıkhu'l-İbadât*, Daru'n-Nedve, Beyrut 1986.
- Fadlullah, Muhammed Hüseyin, *Min Vahyi'l-Kur'an*, Akademi Yayınları, İstanbul 1991.
- Firuzâbadî, Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut 2008.
- Fuyûmî, Ahmed b. Muhammed, *Misbahu'l-Munir fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebir*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut trs.

- Gazalî, Muhammed Ebu Hamid, *İhyau Ulûmi'd-Din*, Uygun Basım, İstanbul 2000.
- Hadimî, Muhammed Mevlana Ebu Said, *Berika (Tarikatı Muhammediye Şerhi)*, Çev. Heyet, Kahraman Yayınları, İstanbul 1989.
- Hasan b. Ammar, *Meraki'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah*, Matbaâtu Hicazî, Kahire trs.
- Havranî, Yahya b. Murri, *Hulasatu'l-Ahkâm fî Muhimmati's-Sunen ve Kavaidi'l-İslam*, Daru'n-Neşr, Beyrut 1997.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Muhammed, *Lubabu't-Te'vil fî Meani't-Tenzil*, Beyrut 2010.
- Heyet, *İlmihal*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Heysemî, Ali b. Ebubekr Nureddin, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevaid*, Daru'l-Fikr Beyrut 1967.
- Hin, Mustafa, Buğa, Mustafa, Şerbeci, Ali, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, İslamî Kitaplar Naşiri, Midyat trs.
- Huseynî, Ebubekir b. Muhammed, *Kifayetu'l-Ahyar fî Halli Ğayeti'l-İhtisar*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.
- İbn Adil, Ömer b. Ali, *el-Lubab fî Ulumi'l-Kitab*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1998.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2006.
- İbn Esir, İzzu'd-Din Ebu'l-Hasan Ali b. Kerem,⁷² *el-Kamilu fî't-Tarih*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1989.
- İbn Faris, Ebu'l-Hasan Ahmet, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1979.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Muessesetu Kurtuba, Kahire trs.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviye*, Beyrut 2002.
- İbn İsmail, Muhammed, *Subulu's-Selam*, Daru'l-Fikr, Kahire 1960.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebibekir, *et-Tıbbun-Nebevî*, Kahire 1957.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad 1417.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sunen-i İbni Mace*, Beyrut trs.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidayetu'l-Müctehid*, Matbaâtu Emir, Kum 1969.

- İsfehânî, Rağîb el-, *Müfredatu fî Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Dımaşk trs.
- Joseph Schacht, "Abdest" *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1965.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Ahlak Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul 1997.
- Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerimde Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul 1994.
- Komisyona, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Komisyona, *Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Esası*, Larus, Tunus 1989.
- Kuğî, Ahmed Hilmi, *Hediyetül Habib fî Şerhi Ğayeti't-Takrib*, İhsan Yayınları, İstanbul trs.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmet, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1985.
- Kuşeyrî, Abdurrahim b. Hevazin, *Letaifu'l-İşarat*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru's-Şuruk, Kahire 1986.
- Ma'luf, Levis, *Muncid*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1973.
- Mahallî, Celaluddin Muhammed b. Ahmed, Suyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebubekir es-, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Pamuk Yayınları, İstanbul trs.
- Malik b. Enes, Ebu Abdillah, *el-Muvatta*, Muessetu Zayd b. Sultan, Dımaşk 1991.
- Maverdî, Ali b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-Uyun*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.
- Mavsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Mavsili, Ahmed b. Ya'la, *Musnedu Ebi Ya'la*, Daru'l-Me'mûn, Dımaşk 1984.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Münavî, Zeynu'd-Din Abdurrauf, *et-Teysir bi Şerhi Camii's-Sağir*, Daru'n-Neşr, Riyad 1988.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Camiu's-Sahih (Sahihi Müslim)*, Beyrut 1334.
- Nesaî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesaî*, Beyrut 1420.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Riyazu's-Salihin*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1987.

- Nisaburi, Muhammed b. Abdillah, Hakim en-, *el-Mustedrek ala's-Sahihayn*, Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Nurbaki, Haluk, *Kur'an Mucizeleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- Razî, Ebu Abdillah Muhamed b. Ömer Fahreddin er-, *Mefatihü'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)*, Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Razî, Muhammed b. Ebubekir er-, *Muhtaru's-Sihah*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1995.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, Daru'l-Menar Mısır 1366.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Revai'ul Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, Dersaâdet, İstanbul 1984.
- Sabunî, Muhammed Ali es-, *Safvetu't- Tefasir*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1401.
- Sadî, Abdurrahman b. Nasır b., *Teysiru'l-Kerim er-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, Merkezu'l-Fecr, Beyrut 2000.
- Selman, Abdulaziz b. Muhammed es-, *el-Menahilu'l-Hisan fi Durusi Ramazan*, Metabiu'l-Medine, Riyad 1422.
- Şener, Abdulkadir, "Abdest", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Şener, Mehmet, "Gusül", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş- *Neylü'l-Evtar*, Daru'l-Fikr, Kahire trs.
- Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *et-Tibyan fi Tefsiri Ğaribi'l-Kur'an*, Daru's-Sahabe, Kahire 1992.
- Şirbasî, Ebu Hazim Ahmed, *Yes'elûneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, Daru'l-Ceyl, Beyrut trs.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut 1997.
- Taberani, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Mekb'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerir et-, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Muesesetu'r-Risale, Kahire 1374.
- Tabersi, ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Mektebetu'l-İlmiyyeti'l-İslamiyye, Tahran 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebu İsa, *el-Camiu's-Sahih Sunenu't-Tirmizî*, Beyrut trs.

- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul trs.
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir 1988.
- Zamahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer ez-, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2008.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslamiyye ve Edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2002.
- Zuhrî, Muhammed, *es-Siracu'l-Vehhac*, Matbaâtu Musatafa Elbanî, Kahire 1934.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Bingöl'de doğdum. İlk ve orta öğrenimi Bingöl'de gördüm. 2002 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden, 2009 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldum. Evli ve üç çocuk babasıyım.